

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

A JUHÁSZ ÉS A LEÁNY —
ÁCS KÁROLY, BATA JÁNOS, BOZSIK PÉTER,
BRASNYÓ ISTVÁN, CSORBA BÉLA,
DANYI MAGDOLNA, FEHÉR FERENC, FÜLÖP GÁBOR,
JUNG KÁROLY, KONTRA FERENC,
LADÁNYI ISTVÁN, LADIK KATALIN,
P. NAGY ISTVÁN, PAP JÓZSEF, SINKOVITS PÉTER,
TÚRI GÁBOR ÉS VARGA SZILVESZTER
FORDÍTÁSAI

IN MEMORIAM DOBÓ TIHAMÉR —
PAP JÓZSEF VERSE, KONCZ ISTVÁN,
TOLNAI OTTÓ, DEÁK FERENC, BELA DURANCI
ÉS BICSKEI ZOLTÁN ÍRÁSA

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1987

Május

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934

LI. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly, Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos, Major Nándor, Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Rajcsán István, Tóbiás László és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat) és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre

Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Kontra Ferenc: Május (novella)</i>	573
<i>Apró István: Fehér-fekete madarak (novella)</i>	579
<i>Kalapis Rókus: Hermann néha Hellászról álmodik (novella)</i>	590
<i>Németh István: Lírai napló</i>	593
<i>Szűgyi Zoltán: A költő dolgai (vers)</i>	598
<i>Brasnyó István: Macula (regény, IX. rész)</i>	601

Vuk Karadžić születésének 200. évfordulóján

Bori Imre: Előhang

A juhász és a leány (Ács Károly, Bata János, Bozsik Péter, Brasnyó István, Csorba Béla, Danyi Magdolna, Fehér Ferenc, Fülöp Gábor, Jung Károly, Kontra Ferenc, Ladányi István, Ladik Katalin, P. Nagy István, Pap József, Sinkovits Péter, Túri Gábor és Varga Szilveszter fordításai)

621

Toldi Éva: Jegyzet a fordításokról

641

MÁJUS

KONTRA FERENC

Takácséknál találkoztam vele. Éppen a házigazdának magyarázta széles gesztusokkal, hogy miért dőlt ki a téglafal. Mögötte a part hordalékból volt. Takács János először egy másik falubeli kőművessel rakatta fel omladozó partját a háza végében, néhány hét múlva azonban repedezni kezdett, a rések egyre szélesebbek lettek, aztán egy éjszaka kidőlt a fal. Ekkor ajánlották ezt a fiatal kőművest, hátha neki sikerül megbaboláznia a sárga földet; fiatal kora ellenére elismert szakembernek számított a Drávaszögben. Az első dolga volt, hogy a romokat eltakarítsa. A fal egy része még makacsul tartotta magát. Lebontotta. Megtisztította egyenként a téglákat, majd példás rendbe rakta őket az udvar közepén. Sokáig fürkészte a meredek partoldalt, végül arra az elhatározásra jutott, hogy lefarag belőle, a laza hordalék megint csak kinyomná a falat. Felfogadott két segédet, és másnap hajnalban nekiálltak éles szerszámaikkal a munkának. Szokatlan dolgot fedeztek fel: úde egykor pincelyukat vájhattak; erősen elütő színben vált ki környezetéből egy boltív, szemlátomást különbözött egymástól a föld minősége is. Bontás közben a törmelékből egy régi tárgy került elő. Később az eszéki régészek megállapították, hogy római méceses; bekerült a múzeum féltve őrzött tárgyai közé, a vitrinbe, Ács Geleon masszív, bőrkárpitos karosszéke mellé. Amit először pince-lyuknak hittek, arról kiderült, hogy föld alatti folyosó, amit feltöltött a vízhordalék. Mivel a domb volt a vidék legmagasabb pontja, jól be lehetett róla látni a környéket. Római erődítmény épült rajta. Körülötte gomba módra bújtak elő a házak. Azóta gyarapodva és fogyatkozva — a történelem diktálta ritmusban — folydogált a falu élete. A domb egy legenda forrása lett, amely szerint

a rómaiak itt hagyták a hadrend utolsó katonáját, hogy őrizze az összerabolt kincseket. Babonás öregasszonyok éjszakánként hallani vélték, hogyan számolja át újra meg újra a császár aranyait. A föld alatti járatokat sohasem tárták fel. Csupán anynyi biztos, hogy az egykori erődítmény alatt legalább négy irányban futottak szét a boltíves, katonai folyosók. Idővel mindegyik beomlott.

A bástyák megmaradt kőfalai képezték a templom alapjait. Sztárai Mihály — miután beleunt lúdtollának hegyezetésébe — esténként kiült a lépcső aljára, hogy furcsa kis ébenhegedűjén eljátsszon egy balladát. A katonáról szólt, akit arra ítelt a sors, hogy a császár aranyait fényesítse, amíg az inge ujja el nem kopik. A beomlott folyosók bejáratánál gyakran kerülnek elő apróbb tárgyak;

mint akkor. Mintha egy misztikus szertartás kegytárgya lett volna, olyan óvatosan hozta be a konyhába, ahol éppen a kávénkat szűrőszögeltük, odahúzott egy széket az asztalhoz. Akárcsak egykor Aladdin, ingujjával megtörölgette a furcsa tárgy oldalát, melyet vastagon megült a rozsdá. Sehogy sem akart kifényesedni. Hiába törnének a fejünket a bűvös mondaton, elköltözött belőle a csodatevő szellemóriás, katakombák beomlott járataiban bolyong valahol. Ha találkoznak, összekacsintanak, mint régi ismerősök, aztán együtt baktatnak tovább, messze maguk mögött hagyva testük fájó bugyrait. Mondani kellene valami végérvényeset, valami visszavonhatatlant, hiszen közöttünk járt, találkoztunk vele a boltban, az utcán. Van, akiről csak villanásnyi emlékünkszál marad, míg másokról annyi sem. Ma még köszönünk nekik, holnap talán fel sem tűnik a hiányuk. Egy út megadatik . . .

Pütkösdí rózsák szegélyezik a járdát. Két férfi lépked előttem, róla beszélnek: ő volt a kisebbik, a tékozló fiú, akit — a bibliai példabeszéddel ellentétben — megtagadott végül a családja. Mindig alulmaradt az összehasonlításban, hiszen ott volt a példakép előtte, aki nyomasztó óriás-ként nehezedett a jövőjére, amelynek nem voltak olyan kilátásai, amilyeneket a családja elvárt tőle. Vele ellentétben a bátyja szófogadó és illedelmes volt, iskoláit kitűnővel végezte, hivatalnok lett a pélmónostori bankban, fiút nemzett, boldog házasságot élt. Ő viszont vendégmunkás lett. Azok közé tartozott, akik a meggazdagodás reményében keltek útra, aztán a dolog valahogy mégsem jött össze. Ebben közrejátszott zátonyra futott első házasság.

sága is. A második feleség pedig a családnak nem tetszett. Hiába próbáltak alkalmazkodni, kiközösítették őket.

Elhalkul a párbeszéd, lányok jönnek szembe, könnyű, tarka ruhákban. Nevetgélve kerülnek ki bennünket. A keskeny betonjárdán a tegnapi eső foltjai csillognak. Újra előbukik a nap a felhők mögül. Két sárga szőrű kutya morog a járókelőkre. Az országútról langyos levegő száll felfelé. Lépteink zajára valami apró állat menekül a liliombokorba. Néhányan a kapuban várakoznak, szavukat egészen halkra fogják. Azon tanakodnak, bemenjenek-e. Két lépcső után következik a küszöb, melyet hívatlan vendégek lépnek át. Az előszoba rongypokrócait felgöngyöltették, a sarokba rakták egy halomba. Az ablakok foghíjas redőnyét többnyire leengedve hagyták, mert esetleg feltűnt volna a függöny hiánya; így aztán állandósult a részleteket jótékonyan elfedő félhomály meg az elhasznált, áporodott levegő. Nyikorgott és reccsent egyet a parketta, valahányszor átment valaki a szobán, aligha szakember munkája. Egyszerre új és kopott minden. A kirojtolódott, vörös-zöld pálmamintás padlószőnyegbe hajcsat, morzsa, rágógumi és piruladarab rakott fészket. A szoba legsötétebb sarkában régóta porosodott egy képregényhalom. A falakon fényképek sokasága, különböző korokból, néhány nagyon régi, megsárgult kép is van közöttük, mintha családi albumból vették volna ki őket, de az egész így, együtt mégsem az emlékezést látszik szolgálni, inkább olyan, mint valami esetlegesen összeállt montázs a lét rétegeiből. Különbözőek a képkeretek, némelyik egyszerű, tölgyfából készült, a másik gipszrózsás, ezüstözött és aranyozott is akad köztük. Kiválik a kampós szögekre akasztott képek sokaságából egy hófehérral keretezett felvétel, rajta két kislány mosolyog, ikrek, meg sem lehet különböztetni őket egymástól. Odább, a polcon egy befőttesüveg félig van lekvárral. Az ágy mellett régi típusú rádiókészülék, az állomáskereső műanyag gombja kettéhasadt. A kisasztal lakkfelületén üvegek talpnyomai éktelenkednek. A falvédőn rokokó szerelmi jelenet: liánok ölelik körül a csillogó sárgába öltözött párt. Egy fekete lepel a tükörrre terítve. A szomszéd szobába vezető ajtó küszöbén mindenki megtorpan, de ha már rászánta magát a rendhagyó látogatásra, mély lélegzetet vesz,

és mégiscsak belép. Ugyanaz a füledt félhomály terül szét, mint az előző helyiségben. Valaki pünkösdi rózsákat hozott erre, mert az élénk szirmok, mint

a friss vérfoltok, szabályos ritmusban követik egymást a padlón. A gyászoló asszonykoszorú csendesesen zokog. Ő pedig ott fekszik középen, világosszürke, politúrozott faládában, kiterítve, ünnepi öltönyében, megnyúlt nyakkal, természetellenes fejtartással. Viaszfehér arcán furcsa fintor, amelyben egyszerre jut kifejezésre a bomlott elme világot megvető, létre fittyet hányó gesztusa és a kétségbeesett félelem.

Az asszonyok nagyon is együtt, összeforrottan élik át a gyászt, a mély fájdalomnak mégis megannyi kifejezése van. A halott vézna felesége hangosan és csukladozva zokog. Gyerekesen szelíd arcán — alacsony homlok, valószínűtlenül kicsi áll — a vonásokat lassan egybemossa a szakadatlan sírás, letöröl róla minden bájt, és koravén ábrázatot hagy. Belehörög a zsebkendő nedves gombolyagába. Egyedül van. Távol mindenkitől. Elszakad a koporsó látványától, és vele emelkedik a magasba. A csodalámpa óriásánál is magasabbra.

A kőműves édesanyja a háttérben ül, csendesen, félrehajtva gyűrött kis madárfejét. Ütemesen emelgeti fekete szegélyes zsebkendőjét, hol az egyik, hol a másik szeméhez. Gyámoltalanok valamennyien a múlt időt mérő fémes kattogással szemben. Régi falóra ketyeg a szemközti falon. Az inga meg-megvillanva járja monoton útját a fabordák mögött. A ketyegő, sőtét falóra talán éppen a körülmények hatására emlékeztet még inkább koporsóra. A szobában szétgurulnak a percek,

és minden olyan időtlenné, mesterkéltté válik, mint a művirágkoszorú a tetem lábánál; fullasztó. Keserű ízt érez a torkában, aki megteszi az ilyenkor szokásos tiszteletkörét. Ez is a helyi szertartás része. Van valami jóvátehetetlen igazságtalanság abban, ahogyan a ravatalt közszemlére teszik: méltánytalanság az elhunyttal szemben, hiszen neki már semmi köze ahhoz a látványhoz, amely utolsó emlékképként marad meg róla a rokonokban és az ismerősökben. De az emlékezet egyébként sem azokat a képeket keretezi be, amelyeket szeretnénk. Legtöbbször csupán kíváncsiságból térnek be a ravatalhoz, közben talán moralizálgatnak magukban, és emlékezni próbálnak. Vajon ismerte valaki egyáltalán? Mit tudunk erről a szerencsétlen kőművesről?

Saját erejéből emelte fel két év leforgása alatt ezt a házat. Kívülről még bevakolatlan. Minden munkát félbehagyott. Elköszönt a családjától a teremtés negyedik napján. Első osztá-

lyosok az ikrek. Mindketten tőle örökölték vöröses, göndör hajukat. Az apjuk külön szobát épített nekik.

Kockázatos volt otthagyni a biztos kenyeret jelentő vállalatot, de úgy gondolta, majd egyedül jobban boldogul, hiszen éppen a faluban látott arra példát, hogy magánvállalkozóként többre viheti egy kőműves. Mindenféle munkát elvállalt: bontást, építést, felújítást. Fanatikusan dolgozott.

Sokan eljöttek a temetésére, mindenki feszélyezetten toporog az udvaron, ahol sebtében raktak rendet az ismerősök. Összesúgnak a szomszédasszonyok:

hetek óta nem fizette ki a kenyeret a boltban. Konok volt, senkitől sem kért volna kölcsön, főleg a bátyjától nem, aki igazán jómódban él. Ha elvállalt egy munkát, azt mindenáron be akarta fejezni, lehetőleg minél előbb, mert állandóan pénzzavarban volt. Látták zuhogó esőben háztetőt javítani, és késő este lámpánál falazni. Akkor is, amikor veszélyes volt a frissen falazott partoldal közelébe menni. A felesége nem tudta beosztani a pénzt. Most is, mintha őt okolnák,

szégyenlősen néznek szét az egybegyűltek. Az ólban visítanak a malacok. A terebélyes almafa tele van apró, zöld terméssel, Péter-Pálra megérik. Az egyik ág helyén frissen vágott seb tátong. A kiskertben rózsaszín szívvirágok és sötétlila árvácskák. Óvatosan kerülnek meg az ágyást az újonnan érkezők, lelkiismeretük hívta őket, nem a szokás hatalma. Ebben a faluban mindenkit kikísérnek. Szűkösnek bizonyul az udvar, sokan rekednek kint a ház előtti hídon. Beszélgetések mozaikkockái kerülnek egymás mellé:

megesett, hogy éjszaka szántott, hóbertos ember volt, talán a szegénységtől félt. Végül képtelen volt eltartani a családját, a kislányai már régóta segélyből kapták az uzsonnát az iskolában. Számolgatta a pénzt, egymásra rakosgatta őket, mint a téglákat, egyre kevesebb lett belőlük, befoltozatlan lyukak tátongtak a falon, rádőlt és betemette. Legyengült a szervezete, gyógyszereket szedett, apróbb betegségek miatt abba kellett hagynia a munkát, aztán jött a tél, és vele együtt újraéledt benne a félelem. Egybemosódtak a nappalok az éjszakákkal, rendszertelenül aludt, az órákat mintha élesztő kelesztette volna fel, bár az is lehet, hogy elhatározása, miszerint elébe vág a kihívásnak, végleges, és felemelkedik; addigi élete

ugyanis — mely napról napra be volt táblázva — olyan kudarcnak bizonyult, amely megbénította, csak vitette magát a szerdák és a szombatok monoton ritmusával, mígnem egy reggel hiába próbálta összefoltozni a hasadást, a rés partjai távol kerültek egymástól. Úgy érezhette, csakugyan résen kell lennie az étellel való dolgaiban; folyvást botladozott, hibázott, maga ellen beszélt és cselekedett, miközben talán mohón vigyázott arra, hogy egy vékony gerendán végigegyensúlyozzon a szakadék fölött. Bezárkózott a szobájába, hetekig ki sem ment az utcára. Csak önmagával társalgott, értelmetlen szavakat rakott egymás mellé. Nem akart látni senkit. A töredékekből lassan semmibe vesző folyam lesz, a kép kontúrajai egyre inkább összemosódnak. Most már biztosan nem ismerhetjük fel, hiába járják körbe az udvart a könnyfakasztó részletek . . .

Aztán egy este mintha megemberelte volna magát, mintha talpra állt volna, nagyobb érdeklődéssel fordult a családja felé. Régi fényképeket nézegetett az ikrekkel,

a falról mesélt ne-

kiük,

amely reggelre mindig leomlott. Aztán amikor elcsendesedett a ház, hogy fel ne verje álmukból a kicsiket, az ablakon mászott ki. Felakasztotta magát az udvaron az almafára. Reggel vették észre a szomszédasszonyok, amikor kenyérért mentek. Nyomban felzörgették a postást, mert csak ott volt telefon. Azt a választ kapták, hogy ne nyúljanak semmihez, mert hamarosan kijönnek az illetékesek. Közben felkelt a nap. A járókelők döbbsen pillantottak át a kerítésen, aztán elborzadva továbbsiettek. Az asszony feketébe öltözött, és két kislányával ott zokogott az almafa alatt. Összebújtak. Szemerélni kezdett az eső.

FEHÉR-FEKETE MADARAK

APRÓ ISTVÁN

Fekszem a piszkos, kórházi ágyon, várom a reszkető kezű nővért, hogy hozzon már valami híg levest, mert vacsoraidő körül lehet már, hogy ha nem vacsora, hát reggeli vagy ebéd ideje, mert valaminek úgyis ideje kell, hogy legyen, túlságosan régóta várok már ahhoz, hogy továbbra se nyisson rám senki.

Vagy elaludtam?

Amióta itt vagyok (bizonytalan meghatározás, de jobb nem kínlózkodik: egy nap? két nap? egy hét?), még csak egyszer ettem, akkor is a nővér fogta a kanalat, ő meregette a csajkába és töltegette a számba az ételt; barna levesféle volt, azért gondolom, hogy azt kapnék most is, ha jönne már a reggeli-ebéd-vacsoraidő meg a nővér. Azon az egy eseten kívül, amikor megettetett, jött már többször is, de nem voltam éhes, meg felülni sem tudtam az ágyban, azt hiszem néhányszor aludtam is, amikor rám nyitott, s megint hiába hozta a csajkát meg a kanalat. Meglehet, várakozás közben ismét elaludtam, csak nem vettem észre, s ő itt volt, aztán elment, és most várhatom a következő nevezetes időpontot.

Vagy hozzám már nem is jönnek?

Ki tudja, mióta fekszem így, és lemondtak már rólam. Hiszen ŐK is lemondtak rólam, és nélkülem indultak el...

Pedig most biztosan érzem, hogy éhes vagyok, és egy olyan barna leves nagyon jólesne. Nem is kívánok mást, azt hiszem, semmit sem kívántam még ennyire, pedig az ízére sem emlékszem, csak a színére meg a vastagságára, vagy inkább vékonyságára, ahogyan engedte magába merülni a kanalat, és ahogyan valamenynyire visszacsordult belőle a csajkába, meg ahogyan végigfolyt az államon, egészen a nyakamig — tovább nem, mert a nővér egy tarca ronggyal időnként letörölte —, azt hiszem, nagyon jó étel az

a leves, és most fel is tudnék ülni, sőt a kanalat is magam foghatnám.

— Majd még kérek hozzá egy darab kenyeret is.

Elviselhetetlen a hőség, vagyis hát éppen még elviselhető, hiszen itt vagyok, fekszem, és élek, csak éppen levegőhöz jutni nehéz, hiába lihegek, zihálok, csak nyirkos forróságot érzek az orromban, a tüdőmnek meg nem jut semmi. A lepedő alattam nedves és piszkos rongycsomóvá gyűrődött, a másik, amellyel takaróztam, nemkülönben, és alulról kicsit szúr a szalma, de ezt is csak most érzem, az éhséggel együtt jelentkezett a szúrás is, eddig nem vettem észre. Szerencsére a szalmának nincsenek kellemetlen lakói, se bolha, se tetű, se poloska nem kínoz, ami kész csoda egy ilyen barakkban, úgy látszik valami erős szerrel védekeznek ellenük.

ŐK meg már messze járnak . . .

Nem haragszom én rájuk, apám nem rossz ember. Mi mást tehetett volna?

Anyám nem is sírt. Eddig ez eszembe sem jutott, de hát mikor jutott volna? Apám, az igen. Nem láttam, mert előttem türtőztette magát, de tudom, hogy aztán odakinn sírt, és az öklével csapkodott a levegőbe, ahogyan már láttam egyszer. A könnyek énmiattam, a csapkodás a tehetetlenség miatt. Aztán fordítva. Sokáig tudja enni magát az én apám. Rágja belülről a gond, mint féreg a fát, és mire egyik féreg nagy nehezen kiveszik a lelkéből, máris új bújik belé.

Messze zöröghet már a szekerük. Azóta túljutottak már a kopár hegyeken, az út legnehezebb részén, és barátságosabb vidéken haladnak. A kopár hegyek aztán próbára tudják tenni az utast meg a lovakat! Ha máshol nem, ott legalább biztosan megéreztek a hiányomat, sóhajtva emlegettek, amikor a meredek úton megindult visszafelé a szekér, és neki kellett veselkedni a rakoncának, kínszenvesen kapaszkodni a küllőkbe, lassan előrekenyszeríteni az egyiket a másik után, és mindezt a kíméletlen, déli napsütésben, mert akármilyen korán indultak, a délidő még a hegyoldalban érte őket, messze lent csillogott már a tenger, de az éles kövekkel borított út egyre csak vette szeszélyes kanyarait, és nem lehetett tudni pontosan, az ég van-e messzebb vagy a hágó, amelyet el kellett érniük.

Mindezen túl vannak már, és hűvös erdőkön át poroszkálnak a lovak, néha jó vízű forrásokra bukkannak, ott megállnak, nagyot isznak, prüszkölnek, izzadt lábukat áztatják jólesően, a leg-

szebb fa árnyékában pakolják szét az elemózsiát, a legselymesebb fűre hevernek hátukat kicsit kiegyenesíteni, aztán lassan felcihelődnek, még egyszer jól teleisszák magukat a forrásból, friss vízzel töltik meg a korsókat, s bizakodó istenséggel indulnak tovább. Messze vannak még a hazai tájtól, idegenek, riasztóak még arra a falvak, nem is értik, miből él ott a nép, a hasznos növények közül szilvafát, ha látnak, az is más, mint otthon: bokros, cse-nevész, girbegurba. Tehén is van, de mind kicsi, pedig látszik rajta, hogy öreg, no meg kecske, itt-ott birka, és ezzel kész, napokig sem látnak egyebet. Odább lesz még, amikor az első kövér kukoricatáblának örülhetnek szívdobogva, mert az már a hazai táj üzenete, akkor is, ha még néhányszor árokiparton kell hálmiuk, mire a Dunához, és (én jó, édes istenem!) a Tiszához érnek. Odább lesz, de ők odaérnek . . .

Nem haragszom én rájuk, végeredményben igazuk volt, azt tették, amit tenniük kellett, és ha másként cselekednek, rajtam segíteni akkor sem tudnának, csak kínlódnánk mindannyian. Apám, szegény, habozott, várt egy napot, négyet, hetet, anyám előttem hallgatott, de tudtam, hogy menne már, két hónapja készül az indulásra, nem múlt el nap, hogy elő ne hozakodott volna az utazással vagy legalább valami hazai dologgal, mire „kíváncsi már, ugyan hogy áll” s mit kell majd azzal hamarosan csinálni, ha hazaérkezünk. Apám hajlott a szóra, neki is elege kezdett lenni a tengerből, a sópárló mocsaraiból, a szép, fehér, de idegen madarak rikoltozásából.

Mentünk volna már mindannyian.

Aztán anyám előttem elhallgatott, nem beszélt többet a biztosan gazos otthoni udvarról, gondolom, egy darabig apámnak sem, de pár nap múlva láttam a szemén, amikor az ágyamhoz jött, hogy az otthoni fények égnek benne újra, s tőlem már el is búcsúzott. Apám nem mert szólani, másnak meg nem engedte, hát csak ült hosszan az ágyam szélén, és mindenféléről beszélt, zavartan krárogott, nézte az asztalt, a padlót, az ablakot. Láttam, hogy kínlódik, de nem jött szó a nyelvemre, összeszorult a torokom, és hagytam elmúlni a hosszú perceket, hagytam, hogy elviselhetetlenné sűrűsödjön körülöttünk a csend, és apám összetörve kimenjen. Ilyenkor még sokáig hallottam odakint a visszafojtott veszekedést.

Egyszer aztán apám benyitott, s már ahogyan az ajtót csukta, látszott az arcán a magára erőltetett eltökéltség. Nem nézett rám,

nem kérdezett semmit, nem várta meg, amíg szólok, semmit nem akart észrevenni nehogy idő előtt megroppanjon a nehezen összetákoltsz szőzantság. Megijedtem, de nem attól, amit mondani akart, nem is a szavak következményeitől — tisztában voltam én mindennel már régen —, hanem attól, hogy mégis kimondja, hogy mégis ő mondja ki.

— Édes fiam . . .

A hangja idegen volt, mintha szerepet olvasott volna, s hogy megakadt, rögtön közbevágtam, mintha nem vettem volna észre a szándékát, mintha egészen magamtól mondanám, arra biztattam, hogy csak induljanak, térjenek haza nélkül, így is túl hosszú már a késelem, rajtam meg úgysem segíhetnek. Apám a szégyentől és fájdalomtól megsemmisülten kitámolygott a szobából.

— Ugyan, fiam, hogy gondolod . . . — hebegte félhangosan, mikor becsukta kívülről az ajtót.

Ezúttal nem hallottam civakodást.

Olyan csend volt a házban, hogy egy nagy, fehér madár oda-telepedett az ablakpárkányra. Azelőtt sohasem voltak ilyen me-
részek, odajöttek az ablak alá, mert etettem őket, de a párkányra nem szálltak sosem. Ez most ott állt, bólogatott, forgatta a fejét, és nézett be a homályos szobába, mintha engem keresne, talán meg akarta kérdezni, hogy miért szünetel az ingyenkonyha, hol az a sok jó falat, a mindenféle hulladék, amit azelőtt kidobáltam nekik. Csodálatos fehér tolla sziporkázott a fényben, bohókásan hosszú lábával topogott a deszkán, láthatóan tétovázott. Közvetlenül az ablak mellett asztal állt, rajta tányér, a tányéron egy darab kenyér — az ebédem maradéka —, arra pislogott, meg rám, hogy ugyan mit szólnék, ha ő azt a kenyeret elcsenné . . . Mozdulatlanul feküdtem, biztattam volna, ha tudom, hogyan. Még egyet sem láttam ilyen közlelől, pedig eleget lestem őket, nem győztem betelni a habfehér tisztaságukkal, mindenkori makulátlanágukkal.

Úgy döntött, hogy nem vagyok veszélyes, és mókás rugaszko-
dás után átlibbent az asztalra. A következő pillanatban már meg-
ragadta a kenyeret, de éppen ekkor felpattant az ajtó, és Kati
húgom lépett be egy tál fűgével. A nagy madár ijedt rebbenéssel
menekült, de szárnyával nekicsapódott a nyitott ablakszárnynak,
a kenyér a padlóra hullott, a húgom pedig eszelősen felsikoltott.

— A halál madara!

Kezét gyorsan a szája elé kapta, de már nem tudta visszazívni az

önkéntelenül felszakadt szavakat, és most kétszeresen megijedve nézett rám.

— Ugyan, hisz az fekete! — mondtam mosolyogva, hogy megnyugtassam. — Ez a szép, fehér csak a kenyérért jött, s te most elrontottad a vacsoráját.

Nem szólt, csak reszkető kézzel letette a tálat, és kisietett.

Sajnáltam nagyon az én szép madaram kenyerét.

Hideg van.

Az a nővér pedig még mindig nem jön azzal a levessel. Már ő is magamra hagyott? Hát így kell elpusztulnom, egészen egyedül, nem elég, hogy ŐK elmentek, hogy elzavarták a madaraimat, hogy vacog a fogam, hogy meg kell döglennem, ez nem elég, még az az átkozott vénasszony sem jön, nem hoz egy kis lötytyöt, hogy legalább még egyszer zabálhassak, mielőtt a szemétre dobnak, pedig megfizették, láttam, amikor apám a markába nyomta a pénzt, azt a pénzt, amiért elhozott bennünket ide az ördög a Tisza mellől, amiért én is toltam, húztam, vontam a talicskát a büzlő, sós mocsarakban, azt a pénzt, amiért most kóbor kutya módjára elpusztulok!

Nem, én nem hibáztatom őket. Igaza volt anyámnak is, amikor addig járt gyözködve, duruzsolva, kotkodálva apám után, míg az visszavette a kiskabátom zsebébe dugott pénzt, s csak néhány dinárt hagyott ott, azt is titokban. Pedig nem volt az kevés pénz, apám ott akarta hagyni az egész keresetemet, az egész rám eső részt, hogy hátha mégis fölépülök, hát legyen miből hazatérnem. Anyám hosszan magyarázta, hogy nekem már nincs remény, az én dolgom istennél elvégeztetett, és latrok kezére jut a nehezen megkeresett pénz, bezsebeli a vénasszony, és akkor hiábavalóvá válik egész utunk, minden munkánk, minden szenvedésünk, de még a legnagyobb áldozat, az én halálom is. Haza kell vinniük azt a keveset, amit vihetnek, ezt parancsolja a józan ész, a sanyarú világ.

Előre tudom, most megint jön a vacogás, először csak a hideg, aztán a vacogás — mindig így kezdődik. Ha most néz be a nővér, szólni sem tudok majd hozzá, pedig néhány óra múlva jól leszek már megint, és akkor megetetethetne.

Különben meg mindegy. Legfeljebb éhesen fogok megüdvözülni, s odafönn mindjárt enni kérek. Remélem, legalább annyi szerencsém lesz, hogy vacsoraidőben érkezem . . .

Ezt a rohamot talán még kibírom. Mintha nem lenne olyan erős

ez a hidegrázás, mint az előző. Igaz, mondták, hogy az átmeneti jobbulás már a halál közeledtét jelenti... Akkor meg nincs okom tovább az alakoskodásra, levethetem az önmagam előtt is makacsul viselt pózt: igenis fáj, a pusztulásnál is jobban fáj, hogy nyomorultul magamra hagytak!

Kár, hogy valami rácsféle van a barakk ablakán, lehet, hogy ide is eljönnének hozzám a madaraim. Belibbennének öten-hatan, verdesnének felettem, és telihordanák az ágyam kifordult szemű, fényes, döglött halakkal. Búzlene a szoba, és ellepnének a legyek, de én csak mosolyognék, és kezemet tartanám az egyre hulló halacszkák alá, pergetném őket a tenyeremből, mint az ezüstpénzt, szétmaszatolnám hasamon a nyálkát, lábfejem csillogna a rátapadt, apró pikkelyektől, és előre nevetnék a vénasszony rémületén, magyaráznám neki, hogy nem kell takarítani, mit se számít az orrfacsaró bűz, nem számítanak a legyek, mert a szándék tiszta: kenyérhéjért, lerágott csontokért a legjobbat hozták el nekem, küszködésük legdrágább gyümölcsét öklendezték fel begyükből, s otthon tovább sipítanak a csupa száj fiókák, makulátlan tolluk alatt egyre véznább az inas, fekete hús, ha megkopasztanánk őket, alig maradna kezünkben valami, csak szánalmas, visszataszító, idétlenül verdeső, kis szörnyeteg, és mégis hordanák nekem, hoznák mind a tengerből kilopkodott szardellákat.

Ajtócsukódást hallottam. A folyosón távolodó léptek zaja: a nővér itt volt, s csak arra ébredtem fel, amikor kiment. Próbálom felidézni magamban előbbi éhségem emlékét, de semmit sem érzek. Nem baj, így is jó.

Most nyitott szemmel fogok feküdni, elenyésző különbség előző állapotomhoz képest, még álmom is folytatódik: egyre a hazai táj lebeg előttem, tisztességgel benőtt tarló, poros dűlőutak, megszűnik a medrébe visszahúzódtott folyó, a ház, az udvaron Kati húgom a csirkéknek magot szór. Ha akarnék, se tudnék másra gondolni.

Megszököm. Megszököm, és elindulok haza. Nem baj, ha útközben elpusztulok, tenni kell valamit, egy utolsó, legényes mozdulatot, olyant, amilyent a vándorkomédiások alakoskodásában csinált két éve az a gróf, mielőtt levágták a fejét, és az asszony-nép mind sírt ott, a düledező iskola füves udvarában, a férfiak meg hümmögtek, a fejüket csóválták, s még a kocsmában is hosz-

szan elhíttelenkedtek a látottakon. Én is inkább szenvedek, és felfordulok az árokparton, mint hogy így, tehetetlenül, magányosan várjam a halált.

Senki sem állta utamat, amikor kiosontam a barakkból. Lehet, hogy inkább vánszorgásnak kellene mondani, én osonni akartam. Találomra nekivágtam a késő délutánnak, egy ideig a tenger mellett haladtam, majd az első úton, amely a hegy felé látszott kanyarodni, elindultam felfelé.

Most itt ülök a vonatban, és nemsokára le kell szállni. Az előbb szólt a kalauz, hogy a jegyem már csak a következő állomásig érvényes, pedig reméltem, hogy megfeledekzik majd rólam, s alvást színélve valameddig még meghúzódhatok a sarokban. Olyan jó nézni, ahogyan elsuhanak a fák, lemaradnak a hegyek, én meg csak ülök a kormos ablak mögött, nézem a hol távolabb, hol közelebb kanyargó országutat, és ujjongva számolom a megtakarított órákat, a kaptatókat, amelyeket nem kellett lihegve megmászni, a köves, lábrontó völgyeket, amelyekben nem kellett nap-hosszat sántikálni.

Több mint egy hete úton vagyok, s még mindig élek, eddig még minden alkalommal kimásztam az árokból, pedig sokszor azt hittem, utolsó hálólhelyemre dőlök, amikor este leroskadtam. Az első napok elmosódnak: ha gyötört a láz, meghúztam magam egy bokor tövében, amikor tudtam, továbbmentem, valahogy túljutottam a kopár hegyeken, valahol pásztorok találtak rám, sajttal, tejjel megetettek, ettől erőre kaptam, útravalót is adtak, és innen már jól emlékszem mindenre. A láz egyre ritkábban jelentkezett, s nem is volt olyan erős, egyre nőtt bennem a dac és a makacosság, azért is hazamegyek, megmutatom ennek a pipogya világnak, hogy nem lehet engem csak úgy otthagyni idegen madarak, idegen emberek között, ahol még föld sincsen, amibe eltemessenek, csak köveket görgetnek rám, azzal töltenék teli a síromat!

Megszámoltam a pénzt, ami a kabátomban maradt, kevés volt, de azért vehettem néha sajtot meg kenyeret, s csak mentem, mentem, amíg erőmből futotta, utóbb már éjjel is, összeroskadásig.

Nemcsak a cipőm, lábam is elrongyolódott már, amikor vasútra bukkantam. Megpróbáltam a talpfákon haladni, aztán a sínek melletti, keskeny ösvényen, de egyikben sem volt köszönet. Aztán mégis beértem egy állomásra, s leroskadtam az első padra. Néz-

tem a nagy batyukkal jövő-menő utasokat, végsőkéig kimerültnék éreztem magam. Nagy bajuszú vasutas rázott fel, hogy itt nem lehet aludni, ha nem utazom, kotródjak onnan. Azt hebegtem, hogy én igenis utazni akarok, csak egy kicsit elnyomott az álom, s amikor hitetlenkedve csóválta a fejét és továbbra is a kijárat felé integetett, elővettem maradék pénzem, mutattam, hogy abból fogok jegyet venni. Megkérdezte, hová mennék, mondtam, hogy Bácska felé, mire a pénztárhoz irányított, mert fél óra múlva indult egy vonat. Bizonytalan léptekkel elindultam, jobbra-balra tekingettem, hogyan lehetne szorongatott helyzetemből kiutat találni, de a vasutas szigorú szeme rajtam volt, jött is lassan utánam. Sebes lábammal elfutni nem tudtam volna, s ha megteszem, biztosan rendőrért kiáltanak és még rám fognak valamit.

Nem mintha annyira ellene lettem volna a vonatozásnak, arról álmodoztam és töprengtem, amióta a síneket megláttam, de sejtelmem sem volt, mennyibe kerülhet a jegy, azt viszont nagyon jól tudtam, hogy a pénzem igencsak kevés. Attól is félttem, hogy a nyomorúságos vándorlás alatt toprongyossá feslett, bűdös ruhám, borostás, betegségtől és kimerültségtől nyúzott képem miatt még meggyűlik a bajom, ha emberek közé kerülök. A padon éppen azt latolgattam, hogy nyilván jobb lesz, ha gyalog sántikálok tovább, mert úgysem lesz elég a pénzem, hogy hazáig váltsak vonatjegyet, s ha valameddig el is visz a gőzös, azután ott fogok állni egy garas nélkül, éhesen, toprongyosan egy ilyen állomáson, ahonnan még ki tudja hány napig kellene bandukolnom hazáig. Ezzel aludtam el, de álmomban vonaton utaztam, még a zakatolását is hallottam, ringatását is éreztem, nem csoda hát, ha egyből kivágtam a vasutasnak, hogy én bizony utazni fogok.

Megálltam a pénztárnál, és gondterhelten tanulmányozni kezdtem a menetrendet, de közben egyre a nagy bajuszát figyeltem, aki most az ajtóban állt, és esze ágában sem volt tágítani. Közben már a kisasszony is felcsapta a kis ablakot, és kérdezte, hogy hová kérem a jegyet. Hátamban a vasutas szigorú tekintetével kényszeredetten előhúztam a pénzem, és kicsit sáros tenyeremben odanyújtottam elé.

— Hová?

Megmondtam neki. Bosszúsán rázta a fejét.

— Ennyiért nem lehet.

Gondoltam én azt, nem is erőltettem tovább, de fél szemmel

láttam, hogy a vasutas már belépett a várószobába, és onnan figyel.

— Akkor adjon addig, ameddig elég.

A kisasszony sóhajtott, megszámolta a pénzt, mondott egy nevet, kiadta a bilétát, és már pattant is fel kezét mosni. A vasutas is elment a dolgára, kitámolyogtam a peronra, izzadt tenyeremben piszkosszürkére ázott a kis, sárga kartondarab.

Most utazom, de már fékez a vonat, alighanem vége a csodának. Az ablakon át láttam, hogy indulás előtt az a bajuszos vasutas magyarul valamit a kalauznak, s mutogatott a kocsifelé, ahová felszálltam, nyilván figyelmeztette, hogy tartsa nyitva a szemet, mert messzire utaznék, de nincs hozzá jegyem.

Mennyire lehetek hazulról? Három-, négy-, ötnapi járásra? Errefelé már lankásabb a táj, több a megművelt földterület, majd csak találok valami ennivalót is.

Megérkezem. Mind nagyon meglepődnek, és örülnek, átölelnek, tapogatnak, vizet melegítenek, csirkék nyakát nyiszálják, krumpolit pucolnak, borért szalajtanak, de lassanként elcsendesednek, és elfordulnak. Kicsit kényelmetlen ez az öröm, meséljek, mondják, de minden szó pokoljárásomról égető szégyenként pereg vissza rájuk, lelkiismeretük görcsös gúzsba gabalyodik bennük, amiért elhagytak (meghalni hagytak ott), kiraboltak, és ha soknak találják számomra a zötyögő szekér okozta fáradalmakat, én nem találtam soknak a kéthetes vánszorgást a tengertől hazáig. Szótlanul, csüggedten ültek ott, és azt hiszem gyűlölték az életet.

Mindegy, hát csak nézzünk körül ebben az itthoni világban!

Majdnem két teljes napig aludtam, utána megszalonnáztam, elővettem a legjobb ruhámat, s indultam be, a faluba. Nyoma sem volt már rajtam a betegségnek, a pihenés és a kiadós ételek megtették a magukét, éppen csak még feltűnő soványságom emlékeztetett a sanyarú napokra. Apám megállított a kiskapuban, csukott marékkaal pénzt nyomott a kezembe. Nem néztem akkor, mennyi, de éreztem, hogy sokkal kevesebb, mint amennyit annak idején a kabátom zsebéből kivett.

Mentein egyenesen a kocsmába.

Három nap alatt elfogyott a pénz, de nem mentem haza. Ittam tovább hitelre, cimbora mindíg akadt, s ha a kocsmáros kitéte

a szűrünket, elalhattam valamelyiknél a fészemben vagy az istállóban.

Negyedik nap beállított apám. Leült az asztalhoz, és csak maga elé meredve hallgatott. A cimborák elsomfordáltak, magunk maradtunk egy üveg borral meg a sok pohárral. Teletöltöttem neki egyet, egyre pislogott felé, de nem ivott belőle.

— Aztán mire vitték azzal a sok pénzzel?

A hangom akaratlanul kicsit gúnyosan csengett, pedig úgy akartam kérdezni, hogy ne érezzen benne vádat, vagy neheztelést, inkább biztatásnak szántam, hogy megeredjen a nyelve, s megmondja, tényleg, mi lett a mocsarakban összekubikolt vagyonkával. Földet vett rajta? Szőlőt, telket? Lovat, borjakat? Ha azért jött, hogy hazahívjon, elég volt a züllésből, menni kéne az új földre szántani, hát üsse kő, fizesse ki ezt a kis adósságot a kocsmárosnak, aztán mehetünk, kimulattam, kibúsultam magam, sok is volt már a jóból!

De apám csak hallgatott, egyszerre csak odanyúlt a pohárért, s egy hajtásra kiitta.

— Semmire se vittük!

— Talán otthon dugdossák egyik szalmazsákából a másikba?

— Nincs pénz — vágta ki apám szinte büszkén, s újra töltött magának. — Az maradt belőle, amit neked adtam.

Elképedve hümmögtem.

— Hát a többi hova lett?

Apám nagyon megfontolt képet vágott, és felemelte a kezét, mint aki mindjárt sorolja.

— Anyád vett két lábast... Fedő nélkül — tette hozzá.

Vártam a folytatást.

— Mi lett a maradékkal?

— Mi lett azzal, amit neked adtam a kapuban?

— Elittam — mondtam vállat vonva. — Elittam, elmulattam.

— Nahát — mondta apám, s széttárta a karját. — Nahát! — mondta még egyszer, és még szélesebbre tárta a karját, s körülmutatott a kocsmában. — Akkor tudod.

Nevethetnékem támadt. Úgy hahotáztam, ahogyan csak kínjában tud nevetni az ember.

Ezerkilencszázharminchármat írtunk akkor. A magunkfélék bére idehaza Bácskában hét-nyolc, ritkán tíz dinár volt napjára. Odalent a sóbányában megkerestük a száz dinárt is egy nap, s akármilyen kutya volt a munka, mégiscsak nagy pénz az... Már ak-

kor mifelénk háromszáz dinárért százkilós disznót lehetett venni, kilencven volt a búzának mázsája, és négyezerért takaros házhoz juthatott az ember — ha nem is a főtéren, hát a Gunarasban. Apám négy évet húzott le az ulcinji sópárlóban, a bátyám meg a sógor hármát, én egyet. Minek tovább számolni? A két fedő nélküli lábasra valót azért kiadta . . .

Azután múltak az évek, ahogyan az már lenni szokott. Ha muszáj volt, megfogtam a munka végét, és dolgoztam éjjel-nappal, ahogy senki, de ha összejött egy kis pénz, és az adósságaimat is lerendeztem, akkor beültem a kocsmába, s jöhetett utánam a bandagazda, hogy ilyen jó meg olyan jó munka van kilátásban, engem ugyan nem láttak, amíg borra futotta.

Mámoros éjszakákon, amikor szétszéledtek a cimborák, és egyedül maradtam a huszonötös égő alatt, addig bámultam a maszatos pohárba, amíg meg nem jelentek a fehér madarak, és néztem, csodáltam őket hajnalig, ha a kocsmáros ki nem zargatott, mert a sáros éjszakába sohasem jöttek utánam, csak az itteniek vártak rám, a szürkék és a feketék.

A kocsmát csak egy-két évre hagytam el, amikor megnősültem, és nagy lendülettel nekiláttam rendbe tenni a házunk táját. Szerencsére volt mit, mert az asszonnyal ház meg egy kis föld is járt, de aztán, ha mégis felhajtottam néhány pohárkával, olyan patáliát csapott, és annyiszor fejemhez vágta a hozományt, hogy szépen visszaköltöztem a kocsmába, és ment minden a régi-ben. Eleinte be-bejött még utánam, csalogatott, fenyegetett, később a gyereket küldte értem, de felőlem mesterkedhetett, nem sokra ment vele.

Most meg itt van ez a háború. Mindenki be van tojva, de én azt mondom, nem is baj. Ha elvisznek, hát elvisznek, úgyszincs mit vesztenem. Az asszonynak még jobb is lesz, ha hősi halott lesz az ura, nem pedig semmirevaló kocsmatöltelék.

HERMANN NÉHA HELLÁSZRÓL ÁLMODIK

KALAPIS RÓKUS

A fekete-fehér világban a szürke ezernyi árnyalata létezik, amint ez természetes is. Az ég ólomsszürke, mikor reggel munkába sietnek a fehér, viaszos arcú emberek, s miközben az autóbuszra várnak, fekete szemükkel keresztülnéznek egymáson. A szürke trafikoknál sorba állnak fehér cigarettákért, hogy azután kékesszürke füstöt eregessenek, és átolvassák a fekete betűkkel nyomott újságokat. Közben meg-megfordulnak a fehér lábú nők vagy fekete kabátos férfiak után, kiknek nagy tokája jólétet, fehér házat, fekete autót és tömérdek szürke bankót enged sejtetni.

Hermann kék. Csak úgy. Így hozta a sors. Nem is szokott sohasem büszkélkedni vele, esetleg megemlíti, ha hozzá hasonló színesekek társaságába keveredik. Mert meglehetősen keserű dolog kéknek lenni egy ilyen sakktáblaszerű világban, ahol sokan kifejezetten felháborítónak találják színét, s nem tudnak napirendre térni afelett, hogy valaki ilyen szemtelenül kék merészel lenni. Hiába magyarázza nekik Hermann, hogy ez nem szándékos, tisztán a véletlen műve, ugyanis gyermekkorában beleivott a tintásüvegbe, s hiába vitték orvoshoz, nem lehetett sehogyan sem gyógykezeltetni, akármit csináltak vele, csak kék maradt; szóba sem akarnak állni vele, mondván, hogy minden rendes ember vagy fehér, vagy szürke, vagy fekete.

Fiatalkorában nagyon rosszul esett neki, felfoghatatlannak tartotta a környezet gyűlölködését, s hasztalanul igyekezett hasonlóvá válni a többihez. Hiába ivott kínai tust, evett krétát, kente be magát fekete cipőkrémmel tetőtől talpig, a színezőanyagok hatástalanul távoztak szervezetéből, a cipőkrémet pedig le kényszer-

rült mosni, mert nemcsak, hogy бүdös volt, hanem kegyetlenül viszketett is, felpattogzott tőle a bőre.

Aztán hogy, hogy nem, fokozatosan megvilágosodott előtte minden, s megtalálta a dolog ellenszerét is. Egyszerűen csak tartani kell a látszatot, s bizonyos külsőségek segítségével el kell hitetni a szürkékkel — fekete-fehérekkel —, hogy tulajdonképpen ő is ugyanolyan, mint ők, csak éppen kék, de ezt idővel meg lehet szokni, mit tehet róla, szegény ember? Tényleg meg lehet szokni idővel, csak éppen annyira beleivódik az ember vérébe, hogy akkor is megjátssza a gyengeelméjűt, mikor ennek semmi szüksége. Ez meg lehetőségen kellemetlen tud lenni néha, de alapjában véve nem számít. Mégér a békesség ennyit, miként Párizs is egy misét.

Viszont régi igazság, hogy még a legjobb megoldásoknak is vannak árnyoldalai, így a látszatzmegőrző taktika sem tökéletes. Hogy a gyermekkori tinta-e az oka vagy esetleg más, természetes degeneráció okozza, de vannak napok, mikor Hermann úgy érzi, nem bírja tovább. Ilyenkor senki sem ismer rá, azt gondolják, beteg, de hiába kérdezik, nem válaszol. Hallgat. Egyszerűen nincs mit mondania a külvilágnak.

Ehelyett magába hullatja a szavakat, s bár tudja, hogy ez nem jó, hagyja, hogy lelke mélyére ülepedjenek, mint az iszap. Mert az egymásra rakódott szavak előbb-utóbb bomlani kezdenek, mint a maradék sás, a tavalyi nádgyökerek. Valahogy бүdös lesz az ember a ki nem mondott szavaktól, belülről, mintha mocsárgáz járná át minden porcikáját. Ez a rossz az egészben, olyan, mint élve rothadni el.

Kit érdekel az, hogy Hermann néha Hellásról álmodik, ahol kék az ég, mindig süt a nap, és a márvány istenszobrok árnyékában, lenge, fehér mezükben bort isznak, olajbogyót eszegetnek a bölcsek. Az olajbogyó zöld, a khitón fehér, a bor vörös, mint a fekete bikaborjak vére, melyet áldozáskor percegve habzsol a tűz, és mohón magába szív a sárga homok.

A tenger pedig szelíd hullámmással dajkálja Naxosz szigetét, csak akkor merevednek szilárd híddá a habok, mikor Dionüszosz közelít a szatüiroszok és mainaszok élén, szépen iddogálva a mézszínű bort öreg mesterével, Szilénosszal. Amerre Dionüszosz lép, gyöngy hullik, rózsa hullik, aranyrögök gurulnak szét csengve, égi muzsikával kísérve a bacchánsnők kiáltását: evoé, evoé!

És a Helikon ormán, a Lóforrás tükör vizében fürdenek a Múzsák, s szomjat oltó, hús italával üdítik a tikkadt dalnokot, kit az

ihlet elhagyni látszott már. A vizeken könnyű hajók suhannak, mert így akarja Poszeidón — a Kék —, Glaukosz, bírodalma mélyén táncot lejtenek az ibolyafürtű néreiszek.

Nem. Ez senkit sem érdekel. Az sem, hogy Hermann ott áll-dogál, tapogatózik a világban egy szál magában, s folyton fehéret-feketét kever a kékhez, mert fizetni kell. Fizetni kell, s szürkülni hiánytalanul.

Bár mikor a klór szaga száll a levegőben, majdhogynem minden mindegy.

A klór csírátlantít, elejét veszi minden fertőzésnek, fehérít. Ha a fűre freccsen, megfehéredik tőle, ha az égre freccsen, megfehéredik tőle. Kifehéredik tőle ember, madár, tinta, a világmindenség. A korom pedig semmire sem tapad annyira, mint a fehér tárgyra. Semmi sem tud olyan kétségbeesetten elpiszkolódni, mint a fehér ing, az asztalkendő, ágynemű, mint a szűzies, fehér hó az ország-utak mentén.

Ahol sok a fehér, a fekete, ott végül minden szürkének tűnik. A csecsemők arca, a lányok szeme, az asszonyok ajka, a férfiak keze. Az ég is szürke lesz, a föld is, szürke lesz a mezők virága.

Mindannyian meg fogunk halni, ha ez bekövetkezik.

LÍRAI NAPLÓ

NÉMETH ISTVÁN

A SZAHARA SZÉLÉN

K. a messzi Afrikában él és dolgozik már egy éve, valahol a Szahara határán, főorvosként egy ottani kórház részlegét vezeti, s minthogy az ország törvényei tiltják az ember ember által való kizsákmányolását, nemhogy bajárónőt, még szakácsot vagy szakácsnőt se tarthat, így az ideje meglehetősen le van foglalva, délelőtt a kórház, délután odahaza mosás, főzés, takarítás, tehát nem panaszkodhat, hogy unatkozik. És mégis, az itthoni életviteléhez képest valóságos időmilliomos. Az estéi, éjszakai szabadok. Ilyenkor olvas vagy rádiót hallgat. Idehaza mind a kettőről megszoktatta a tévé. Most újra fölfedezi magának az olvasás és a rádiózás örömet. Johannesburgot úgy fogja, mintha a szomszédságban volna, holott Afrika másik végén van, a légvonalban hozzá sokkal közelebb eső állomás csak nagy ritkán jön be. Talán még a rádiózásnál is nagyobb élvezetet nyújt számára az olvasás, s ott nemcsak a szakkönyvekre jut ideje, hanem a szépirodalomra is. Elcipelte magával a magyar klasszikusokat, Aranyt és Mikszáthot forgat a Szahara szélén. Ahogy ő mondja, pótolja az itthoni mulasztásokat. A Magyar Szót is járhatja. Igaz, hogy hónapos késéssel érkezik, de ott, a távolban nem a napi hírek frissessége adja a varázst, hanem a *hazai híreké*, ha hónapos késéssel is.

Ezek szerint előfordulhat, kérdem tőle, hogy abban az ismeretlen nevű afrikai kisvárosban ott, a Szahara szélén olykor a Magyar Szó egy darabját görgeti a szél az utcán? Hogy egy bokron, ha van ott egyáltalán bokor, néha fönnakad a Magyar Szó egy darabja, mondjuk épp az én írásommal? Ezt már nem kérdezem, de eszembe jut.

— Amikor Marokkóban éltünk — válaszol —, a lakásunk falából kiszereztük a légszabályozó készüléket, a helyét folyékony gipszbe mártott újságpapírral tömködtem be. Több kiló Magyar Szóval. Mert ott is járattuk a Magyar Szót. Azóta azok a Magyar Szó-példányok rég megkötöttek abban a nagy falüregben, s ha egyszer az épületet lebontják, csodálkozhatunk majd, miféle újságmaradványok azok.

Valószínű tehát, hogy valahol Marokkóban be vagyok falazva, mármint a nevem, azaz a Magyar Szóban megjelent írásaim.

K.-t ez egyáltalán nem hozza izgalomba, engem még ennél is jobban, amit magános délutánjairól mesél, amikor egyedül van otthon, afrikai lakásában, és főzés, söprögetés, mosás vagy mosogatás közben önmagával beszélget, nem úgy, mint mi idehaza, magunkban, hanem fönnhangon.

— Oly emésztő szomjúság fog el a hangos magyar szó után, hogy nemegyszer kapom magamat azon: hangosan beszélgetek magammal. „Károly, egy kicsit elsóztad a levest.” „Mondtam, hogy ne tegyél bele több sót.” „Mondani mondtad, de amikor megkóstoltam, még mindig sótalannak tűnt.” És így tovább. Néha félórákon át. Remélem, még nem jutottam el az örület határáig — nevet magán.

Pedig a jugoszláv kolóniának van még egy magyar tagja, egy nővér, egy székelykevei származású fiatalasszony, aki korán idegen környezetbe került, s anyanyelvét már csak döcögve beszéli. Károly most pallérozza. Ha azonban tiszta forrásra szomjazik, fölolvass magának egy-egy Arany-verset.

Ez hát a helyzet valahol Afrikában, a Szahara szélén. Egy tüskés bozóton fönnakadt újságpapírt zörget a forró szél; a papírost, egy Magyar Szó-foszlányt aranybarnára szítt, pörkölt a nap.

MI JÁTSZOTTUNK TOVÁBB

Csendes, délutáni kártyaparti közben jelenti be barátom, aki szintén ismerte és szerette őt, hogy meghalt Zákány. A leosztott, de még rendezetlen lapok várakozó, tétova csendje, menjek-e, ne menjek, van-e némi esélyem, ezt latolgatja magában mindenki, közben surrognak a helyüket, a párjukat, a tercüket kereső lapok, amidőn — mintha ebben a pillanatban jutott volna eszébe

— elhangzik a váratlan, gyors, odavetett bejelentés: Zákány meghalt.

Nem esnek ki a lapok a kezemből. Nem áll el a lélegzetem. Nem is teszem le a lapokat, nem hagyom abba a játékot. (Most jut eszembe, hogy az utolsó mondatot leírom: be kellett volna jelentenem, hogy nem megyek, nem játszom ebben a körben, föl kellett volna állnom, el kellett volna hagynom egy pillanatra a kártyaasztalt, legalább egy pillanatra. Hiszen számomra abban a pillanatban halt meg Zákány. Most viszont, hogy ezt is leírom, belátom: alakoskodás lett volna. Valami megjátszott, színtelen megdöbbenés. Pedig a hír valóban megdöbbsentett.) Megdöbbsentett a hír, de nem mutatom, játszom tovább. Suttogok valami olyasmit magamban, hogy szegény Antal, de ennél mélyebbre nem ereszkedem. Ha most egyedül lennék, levonnám a polcra a nagy, sárga kötetét, s beleírnám a mai dátumot, halálának a napját, beleolvassnám néhány versébe, s kényszeríteném magam, hogy vele legyenek néhány percig, az emlékével, pontosabban a vele kapcsolatos emlékeimmel. Ahogy megismerkedtünk szabadkai diák koromban, s ahogy, vagy két éve, utóljára meglátogattam szabadkai magányában.

Fölidézném jellegzetesen lassú, a mindig ráérő, mert soha sehova nem siető ember járását, sovány, nyúzott arcát meg a szemét, amelyben mintha mindig valami szelíd szemrehányás ült volna: te is elárultad a Szegényeket. Fölidézném találkozásainkat, mindegyiket a legelső, amikor egyetlen novellámmal a zsebemben költővé ütött. Pedig a költő ő volt, talán az egyetlen, aki ugyanaz maradt a legutolsó versében, aki volt a legelsőben. Tehát rögtön az indulásnál kész, befejezett.

De mondom, nem álltam föl az asztaltól, nem hagytam abba a játékot, és így, kártyázás közben, halálhírének hallatán nem is tartottam illőnek, hogy hangos szóval meditáljak Róla. A lapokat figyeltem, meg azt, nehogy valaki behandoljon. Hallgattam. Hallgattam a lapok gyors, izgatott surrogását.

A CUCLIKIRÁLY

Attila, mielőtt ágyba tennék, összeszedi u cuclijait, azokkal alszik el. Egyet a szájába vesz, a többi meg ott marad a keze ügyében. Ha álmában kiesik a szájából, félálomban, sötétben is könnyen kitapogat magának másikat.

Még nincs kétéves, de már letudta, ledolgozta, visszaadta közvetlen környezetének azt, amit attól kapott. Sugárzó, mindennapi jelenlétével. Mondom, még kétéves sincs; az ilyen kisgyerekek füle, nem én jöttem rá, a legérzékenyebb hangfölfogó. Nemcsak a sokszor ismételt szavakat szűrjük ki és jegyzük meg abból az állandó karattyolásból, amely dobhártyájukat szüntelenül ostromolja, hanem a ritkébbakat, számukra még teljesen értelmetleneket is.

De ne mondjam el itt azt, amit mindenki úgyis tud, tapasztalt. Hiszen nem az unokámat akarom felfedezni, és másoknak fölmutatni — a legtöbb nagyapának szerencsére van saját unokája —, hanem magamat leleplezni. Ezt viszont kevesen csinálják szántszándékkal, a nyilvánosság előtt.

Egy este, miután ágyba tették a kisgyereket — persze, akkor is ott volt a szájában az elmaradhatatlan cucli, a fejénél meg a rengeteg készlet —, kibuggyant a számon: cuclikirály!

Attila szó és mosoly nélkül tudomásul vette, nagyon nehezek voltak már a szempillái, félig-meddig talán már aludt is.

Másnap reggel, még felöltözetlenül, de még mindig cuclival a szájában, a bilin trónolva egyszer csak elmosolyodik: cucjikijáj!

Azt például, hogy majomkirály, már sokszor hallotta, de a cuclikirályt az este először. Lefektetés után, már-már félálomban. Annyira álmos volt már, hogy még egy huncut, cinkos mosollyal se nyugtázta, köszönte meg a nagyapjának, hogy őt cuclikirállyá koronázta. De a szót megjegyezte. És tetszhetett is neki. Ezzel a szóval aludt el. Másnap fölébredve ez a szó buggyant ki elsőnek a száján, öntetszelgő kis nevetéssel kísérve.

Mindenki tud hasonló történetet, de ha mástól hallom, unalmas, érdektelen. Az unokatörténeteket különben sem szeretem, mert mindegyik mélyén ott lappang, a dicsekvés: ilyesmit osakis az én unokám tud. Vagyis ezek az unokatörténetek nem a nyilvánosság elé valók, mindegyik csak házi használatra készült, nem is volna szabad továbbadni, továbbmesélni őket, mert amint kikerülnek a család légteréből, azonnal más akusztikát kapnak, rendszerint unalmasakká, nevetségessé válnak.

Gondolom ez is, amit itt elmeséltem. Mégis elmeséltem, mert ha egy percre is, akár egy életmentő pirula, görcsöt oldott föl bennem, ha egy percre is, elfeledtetett velem minden gondomat, megszüntette szorongásomat, legeslegújabb, így legfájóbb megaláztatásomat, halálfélelmemet, önsajnálatomat, mindent, és fölbuggyant belőlem a nevetés, a lét puszta öröme.

ODAÉGETT SZAVAK

Érdemes-e kitárulkozni, megmutatni magadat? Pedig ez a napló ezzel a nem is annyira rejtett szándékkal íródik. Lemeztelenedni. Egy olyan környezetben, amilyen a miénk is, fölöttébb kockázatos. Ahol sok a kimondatlan, az elhallgatott, a megkerült, a rejtve takargatott, az ezeregy körülményre figyelmet fordító szó, ott valami mindig elsikkad, nem állítom, hogy a lényeg, de valami, amitől a szavak élvezhetetlen, kozmás ízt kapnak.

Az én szavaim is ilyen kozmás ízűek lehetnek az olvasó szájában, ha az olvasó egyáltalán a szájába veszi a szavaimat. Néha hallok olyasmit a nevemmel kapcsolatban, hogy „népszerű író”, nem azért utasítom vissza, mert nem szeretem ezt a kifejezést, de komoly kételyeim vannak a kifejezés helyállóságát és igazi értékét illetően. A népszerű író valószínűleg az, akit olvasnak, akinek a könyveit elkapkodják. Könyveimet úgy általában nem nagyon kapkodják, de végül is mind elfogy. Igaz, becses személyemnek volt olyan könyve már, amelyiknek összpéldányszáma megközelítette egyetlen napilapunk átlagos példányszámát. Ennek ellenére sem tartom magam „népszerű írónak”. Úgy vagyok vele, hogy a népszerűséget bárki könnyen elérhetné, ha az írók a népszerűsége törekednének. De csak azon kevesek törekednek erre, akik törekvésük ellenére sem tudnak népszerűekké válni.

Elmondhatom, sokszor, nagyon sokszor találkoztam már az olvasóval, ha azok, akik meghallgattak, valóban olvasóim voltak. Az olvasó, amióta létezik — a versolvasó, a regényolvasó, a drámaolvasó — mindig önmagát keresi az olvasott műben, alighanem ma is, alighanem a mi művecskéinkben is. Aki pusztán szórakozásból vesz a kezébe egy regényt, annak rengeteg ilyen könyv áll rendelkezésére, pár dinárért kilószámra vásárolhat az újságosbódékban, aki meg pusztán szellemi élvezetért, esztétikai gyönyörökért olvas, minden ilyen élvezetet és gyönyört megtalál a klasszikusokban és a klasszikussá érett kortárs irodalomban. Az *itt* és *most* olvasót azonban ezeken túlmenően más is érdekli: alighanem éppen az *itt* és *most* művészi megfogalmazása, szintézise. Épp az, ami sajátosan, véresen, fájdalmasan a miénk.

Ezt odaégett szavakkal nem lehet kifejezni.

A KÖLTŐ DOLGAI

SZÜGYI ZOLTÁN

A KÖLTŐ FELKEL

a költő felkel
sodor a finomra vágott
hercegovinai dohányból
hörpint
az éjből maradt eperpálinkából
s
újtára bocsátja gyermekeit

a költő lesöpri
összegyűlt apróka tetemeit
papíráról
— mily furcsa — mégis
halálok —
írógépen leüti a kínálkozó
betűket

jaj jaj
hideg
születik a vers
hó
nyögök
messziről
ó
messziről jövök
meg sem érkezem
máris szökök

lova im ó lova im
szenvedők

a költő ekkor arra gondol
jobb inkább ha tárulkozik
kinyitja hát az ajtót
kitárja a kaput

itt nincs titok
legyen hát minden nyitott

tessék benézni
betérni szabadon
ahogy szalonnáznak
a cinkék is
— megtekinthetők mindennapon —
nincs semminemű tilalom
tessék csak
tessék
— lássék —
a kutya fakutya
nem harap
ép ujjak pengetik a gitárt
a hangok nem hamisak

tárulkozó vidék ez
lova im ó lova im
szenvedők
a költő tudatosít
a papír mindent elbír
de nem végez el semmit
számba veszi hát teendőit

moslék mindkét malacnak
négy cső kukorica a tyúkoknak
tej a macskának
csont és
fenyítés a kutyának
— szokna már le a cinkék
riogatásáról —

eledel a madáretetőbe
 sajt az egérfogóba
 hosszú a tél
 (S A NAPI KENYÉR?)
 fagnak rendre a cinkék
 dermed a hit
 elment rég s á f r á n y
 nem ijeszt ránk új *sámán*
 készülődik cigonya is
 viszi majd magával fűrtjeit
 ki festi már meg nekünk a cigány
 lovát
 a lavórban áztatott afrikát
 rend ez is
 ahogy meghalt szekula is
 kicsoda
 meghalt a jó öreg szekula
 gyászban van fél utca
 szegény
 azt sem tudtuk hogy élt
 halál
 halál
 ribanc
 (HITTEL A HALÁL ELLENÉBEN IS
 LEHETNE?)
 a láng meleget ad
 ha hideg van fázol
 költő
 tudod
 hordd el magad

MACULA (IX.)

Regény

BRASNYÓ ISTVÁN

És a naplólíró nyilvánvalóan önszántából — — — — —

Mintha létezne némi önérzete — — — — —

(Mert ha létezne, akkor nem kerül ide — ám sokat szeretne adni a látszatra — — — — —

Valaki most megkísérli ennek ellopni egy részét.)

A naplólíró képességeit különben sem kell túlságosan nagyra értékelni vagy tartani. Mocskos, ragadós és tintás ujjakkal ráérez bizonyos fűneszűkre, és leírja vagy le szeretné írni azt, ami történik vagy úgy gondolja, hogy történik vele. A legegyszerűbb, ha úgy tekintjük, hogy — miként ő maga is gyakran óhajtja — ez a foglalkozása, a hivatása, a szakmája, a munkája, az elhivatottsága, habár ilyesméről szó sem volt korábban.

Röviden: öntevékenységi alapon fejti ki működését.

Nem fogalmazódik meg benne semmiféle *credo*, hétszám, hónapszám, még a körülményei hatására sem.

Teljesen céltalan dolog, amire nem lehetséges világnézetet alapozni.

Számára érezni: ez nagy gyöngeségre vall, aminek következményei lehetnek. Amiket, persze, nem kíván. Ennél szégyenletesebb — már terjedelme és tartalma miatt is — csak a gondolkodás lehetne. Ennek a viláéért nem adná tanújelét.

Iszik-e talán emiatt?

Köszöni, nem iszik.

Frusztrált netán?

Ezt nem teszi szóvá, csak érezteti, hogy szóvá tehetné, ám nem szól semmit.

Egyáltalán, elég keveset beszél, ellentétben másokkal, akik sokat beszélnek. A naplólíró azonban nem hordhat össze hetet-havat, nem jegyezhet le zöltségeket: léteznek egyetlen személyre vonatkozó szabályok is. Előfordulnak utalások az esetleges olvasóra, akiről kimondatlanul is megvan a véleménye.

„Most, hogy már nem legeltetnek — írja a naplóíró —, nagyon meglátszanak a nyomaik a sárban, egy-egy ördög lépdél végig a csapáson, mert nem igaz az, hogy borjú képes lenne két lábon járni, meg egyáltalán, hova tarthatna; úgyhogy végül is kinek a patája hagyja maga után azt a nyomot, hogy aki látja, inkább ijedezik tőle, semmint kíváncsi lenne rá.

A szakácsnő nagy adagot mér ki valakinek, szembefordul a fénynek, úgy keni oda hatalmas merőkanálból a rántásos főzeléket (tök vagy ilyesmi lehet, *Cucurbita pepo*, habár ez inkább egy személy nevére emlékeztetne), az ablakon túl kora délután, későbbi hónapokhoz álló, mint az évszak, túlságosan is ragyogó, így, eső után, milközben valaki végigszalad az ablakok alatt, egy fél disznófejet cipel a fiülénél fogva, az agyvelőnek már nyoma sincs benne, csupán a kettévágott fél nyelve ráng lépésről lépésre, ahogy összekoccannak mögötte a leffegő fél disznópofa zápfogai. Ez a kövecses vacogás már másra emlékeztet hangjával, amikor már mutatóba sincs lomb, a fakoronák üresek, és akként futnak széjjel az égbolton, akár a hajszálerek a szem üvegtestében; valami deres hajnalra a szem belsejében, csupa homályos és szürkén kapkodó árnyék, ami most még békén megül a kerítés tövében.

Volna-e itt valami kikérdeznivaló még, vagy az ember kénytelen megalapozódni ebben a tárgyilagos nyugalomban — mekkora ásitozást fojt el magában sorozatosan az ég alj, nekiiramodó déli sóhajtások feszítik meg a távvezetékek huzalait, s ahogy megborzong a levegő, a lejártszódo fénytöréstől mintha hullámot vetne a föld: ez már az utolsó délibáb, nem hevesebb, mint a villanás a merőkanál nyelén, amely lassanként, fokról fokra elmerül a főzelékben, és árnyalatnyi sem marad a rávetülő fényből, még annyi sem, mint a disznófej agyarának tükröző zománca.

— Mennyi itt a nagybelű, mit föl nem falnának ezek! — méltatlanodik a konyhafőnök, pedig nincs igaza, nyilvánvalóan elveti a sulykot. Külömben is ideje lenne levágni a körmöt az ujjairól, amelyekkel mutogat.

Ez meg amúgy is olyan félgyomrú társaság, jobbról önti magába a szeszt, bal kézzel meg csipeget hozzá, vagy végsőkig kitart az ital mellett, és ezektől alighanem befellegett mindennek: okolhatják kedvükre az időjárást.

De igaz is: kemény lesz odakinn hamarosan a szélfúvás, mintha levágott fejű pulyka támadna verdesve az embernek — hát most merre? Mert mintha szeme lenne, ahogy mindent összevérez, fűn-fán az a megalvadt rozsdá, ahogy igazából ősz lett.

— Még ki sem ittuk ezt a bort — mondja valaki olyan hangon, ahogy éjjelkor szólalna meg, magányosan üldögélve a határdomb kövén.

Am ahogy elnézi őket az ember, inkább ötlük szeméremdomb az

eszüke, csupa helytelenkedés meg illetlenség minden gondolatuk, ilyen szempontból igencsak elkanászosodtak. Most még a gyöngé elméjüket is csillogtatni szeretnék!

Mily borzasztó ez, mert ha kilépnek az ajtón, már úgy, kapatosan, szinte a fülükig szalad föl a sár, vagy arccal zuhannak bele? Ez az egyedüli olyan téma, amely mérlegelésre szorul, mivel vacogni kezd tőlük a pocsolya, csupa tövis és zúzvara tőlük a láthatár, mintha egy filmnegatívon mozdulnának, és aztán se jobbra, se balra, csak néznek merőn kifelé valamiből vagy befelé valamibe, attól függően, merről mutatják magukat.

A nap ekközben egészen elérzékenyül, szinte sugarát veszti — szivárvány szökök elé vagy valami evilági pászma, s ahogy megérintené, rongyolódni kezd, foszladozik és törékeny lesz, akár a lángoló papírlap, majd csak égett és töredezett felülete marad vissza, a világ felé türelmeve, mint a varsa szája, amelyből már nem lehet kitalálni.”

*

Ekként alakul ez, amikor már kevésre nem ad az ember, és nem vár ráadást — — — — —

Ha se nem globál, se nem parciál, hanem leginkább totál... Ahogy valaki, jobb lábát térdben kissé behajlítva, kiönti a verandáról a szennyvizet, amely már egész lefolyót mosott magának a fal tövében, és a kékes szappanosvíz megindul a bokrok felé, s ahogy folyásában maga előtt tolja a habot, mintha kígyó kissé megemelt, őszbe csavarodott feje volna, méltóságteljes vén féregé, de mire az ember tekintetével végigköveti útján, a verandán már megint nincs senki, mintha restelné azt a habot, amely a kígyózás élén lohol — most már csak az a kérdés, mijét mosta vajon benne?

Így megfutott ez a boszorkány, hiába emelintenek kalapot előtte, oda se néz, de bezzeg odanéz az arrajáró a domború fenekére, de ez épp csak egy szemrebbenésnyi, ahogy beteremti maga után az ajtót, amelyről nehezen hihető, hogy neki szabták volna mindkét szárnyát, vagyis mekkora emberek lakták itt régebben a földet, ha ily nagy ajtókat vágtak maguknak a falba?

Hanem azért a pihés lábikrája, legalább mint képzet, fönmarad, jelképe és ábrázolása holmi zajos nimfának — a reménytelenség rajzolata későbbi korokban, melyek vele vesznek: innen maradhat emberi és közeli (megközelíthetetlen) mindenfajta történelem, e látszólagos érinthetőség révén.

Ej, te, najád, de hiszen megroggyan alattad a lépcső, ha ráteszed a lábad! Beomlik, mintha üres lenne testedtől a Földnek gyomra (méhe?)! Ütött-kopott és szedett-vedett bútoraid mintha túléltek volna égszakadást, földindulást! Rajtuk zöldes tinta foltjai, mintha valaki, rekvirá-

lás közben, haragjában odacsapta volna a tintásüveget! S huzatuk kelmején is vagy a rugók rozsdája tört át, vagy valakinek a bevert orrából fröccsent széjjel rajtuk a vér!

Végül is mi lett a lelkes elhatározásból? Klozett épült a parki ösvény mellé (čučalica)!

*

Tulajdonképpen az önbizalom, sőt, egyenesen az elbizakodottság hiánya — — — —

Ahol a képzelet már lényegi szemléletet eredményezne, oly jelentős fokú vagy mértékű.

Ehhez nagyon egyszerű, sőt, együgyű dolgokat kellene elmondania magáról a naplóírónak, legalább nagy vonalakban; föl kellene ismernie magát a tömegben belül.

Teszem azt, ahogyan a kandalló előtt egy öblös karszékben alvó személy vállára teszi a kezét, és pillanatnyi mérlegelés után óvatosan megrázza.

— Ébredjen föl! — ezt mondja. Am „Ébredjen rá!” — ezt gondolja magában.

Tehát nem sikerült végleg tisztáznia, csupán ösztönösen sejt, hogy a gondolkodás eléggé problematikus valami, ez az egész, miszerint „gondolja”, „érzi” vagy „sejt” — itt alighanem a legjobb volna bekapcsolni a robotpilótát a fejében, és pusztán az eseményekre vagy leírásukra korlátozódni.

Miután kissé megtámolyodva — — — —

Tébolyodva? — — — —

Sebesebb iramban éli át ezt a jelenetet: már nem ott tart, hogy a kandallóban tűz lobog, hanem ott, hogy a tűz már rég hamvába holt és kialudt, a szoba levegője egészen kihűlt, és sehol senki, mindenki eltávozott már — bizonyára ez a néptelenség lehet az eleme, mivel ezt látja; végtére is ki lehet az, aki ráébred valamire?

Csupán arra emlékszik, hogy a karszékben ülő ember feje kopasz volt, alaposan és gyorsan megkopaszodhatott, úgyhogy a naplóíró szinte kényszerül, hogy önkéntelenül is belekapjon a tulajdon hajzatába, mindössze ez merül föl benne a visszafelé araszolás nyomán, de ahogy körbefordul, mozdulatának nincs semmiféle visszhangja sem, árnyéka sincs, mintha valóban az imént ébredt volna föl ő maga, vagy mostanra tudatosodott benne az az ébredés, amelynek személyesen volt a kiváltója, maga sem tudja, mikor.

Hanem most ezt az elhagyott képet kellene berendeznie, ezen a puszta látványon kellene eligazodnia, épp neki, aki már ide is úgy menekült valahonnan, képtelen és tarthatatlan helyzetből, amire nem tud magyarázatot adni, egyszerűen nem képes megfogalmazni, hogy miről is volna szó valójában.

Nekivágva bizalmatlanul a bizonytalan szavaknak — — — — —

Belezavarodva jelentésükbe — — — — —

Mindezt szótár híján — — — — —

Tulajdonképpen eljut arra a szintre (legalább), amikor több szót neki magának kellene kitalálnia, költenie vagy összeállítania, ki tudja, miből — hát egyszerűen ez nem megy, hamisan hangzik, mintha Szörvendel szájából jönne.

Szörvendel, a privát eközben bizonyára jó képet vág mindenhez, más vonatkozásban állítja össze a fogalmakat, más kapcsolást lel közöttük, mialatt az ágya szélén ülve hajladozik: a bakancsát fűzi. Nyilvánvalóan léteznek is ezek a kapcsolatok, csupán a közölhetőségük kérdéses — erre jön rá a naplóiró már foglalatosságára kezdetén, itt áll, e némaság határán az üres képben, mindössze ennyi a keret, amit a magának mondhat; tehát szemben Szörvendellel, a priváttal, afféle ellenlábasként: egyfelől a némaság, amely igen megelégedett, másfelől pedig a hangzás, a csapongó és kiteljesedni képtelen, végül is egymás megértésére törekszik, vagy egymás (titkaiba! — ugyan már!) lényegébe szeretne hatolni; a hallgatás szerepe eleve feminin, nincs mögötte magatartás, azonos az örökös kiúttalansággal — ezzel a véleménnyel igyekszik magának utat törni a naplóiró, amikor már bizonyos abban, hogy merő ábránd volt a kandalló, és karszék sincs, hanem csupán egy hideg és rozsdás vaskályha, amelybe talán nem is igen tanácsos begyújtani, mert nagyobb lesz a füstje, mint a lángja, meg egy katonai (kincstári) vaságy, amely tisztára olyan, amilyenen ülve Szörvendel a bakancsát fűzi, és a kapát gyűri be a bakancs szárába — a többi hidegben marad.

És váratlanul csupa interjekció a levegő — — — — —

*

Készülődne itt netán valami, tavasz vagy őszi — mindenesetre mily fülbemászó muzsika a szögesdrót kerítés hosszán, talán jobb ezt hallgatni, mint a gajdolásukat, mert mintha sisakba énekelnének bele, csupa elfeledett tábortól induló, recsegő, ájult sebességgel sodródó makrobarázdság hanglemezeiről, szájuk pedig szélesre tátva, akár a gramofon vásárló képekkel teleragasztott tölcseire, bátorralan és párnás seggű, puffók najádok — a kora (mely kora?) ízlése, mutatni, mitől meredt égneken egykoron az ember haja meg a farka.

— Rövid leszek! — kiált a konyhafőnök, és suhint egyet a húszszázalékos késsel, csak úgy, a kedvére, a levegőben, de közben széjjeltekint maga körül, hogy a keze ügyében-e a súlyos bárd, ha netán csontot érne, és nehézségei támadnának.

— Azt meghiszem! — veti közbe az asztaltársaság, amelybe a naplóiró sehogyan sem illik bele, annyira félszeg, alig látni belőle valamit, szinte egydimenziójú ember, a magassága ugyan egyértelmű, de a szélessége már elsikkad, akár a tompaszögben a tükrök lapjára eső tekintet.

Csupán érdembeli jelkép, mintha patak háta fodrozódna át a helyiségen, s annak a reflexes villózása az arcokon.

Vagy mindez a kés fénylő lapjától származik?

Elméletben tehát csupa darabolás és marcangolás, boncolás és aprítás, nyesés, metszés, gyors és ügyes kézzel, ahogyan az ember a vég-óráját képzelné: készül most az ebéd.

A szakácsnő a hasát, úgy a köldöke táján, nekiveti a hideg kondér szélének, emelne rajta egy nagyot, ha tudna, két fehér lába térdben kissé megroggyan, igen, nagyon derűs lábikrák ezek, súlyemelőnek valók, ha nem lenne oly táskás a térdhajlata, és ekkor megint fölmerül a kérdés, szinte önmagától, már ami a rövidséget illeti:

— Azaz, ha szabad kérdezni, miben?

— Hogyhogy miben? — mereszt tág szemeket a konyhafőnök, és a szemöldöke is boltozatos lesz, akár egy csecsemőé.

— Mely műfajban?

— A késvillák elgörbített ágai — mondja. — Az nem igaz, hogy a fogukkal teszik. Senki sem tesz ilyesmit a fogával...

— Szánt szándékkal biztosan nem.

— Nos, én most a munkás öntudatukra hivatkozom — emeli a kést fenyegetően a konyhafőnök, amitől a naplóíró visszfénynyi jelensége mintha még inkább megzavarodna, teljesen elvékonyul, talán a kés pengéjével, lehetne csak lefeszvegni a levegőről, a cimborák meg, épp ellenkezőleg, mind fesztelenebbek lesznek, szinte megrepszti hangjuk, az egyre fesztelenebbül csörömpölő kakofón megnyilvánulásuk a membrányi finomságúra vékonyult testet.

— Rajta! Halljuk! — mordul és ágaskodik a levegő, élesen csattannak a pohártalpak, s ez a zajongás majdhogy tövestül ki nem tépi a naplóíró fület, akár valami irkalapból ragasztott figuráért, s ezeket az áttetsző füleket még a restelkedés pírja is befutja, talán, hogy valami anyaguk legyen, olyasféle, mint egy-egy terjedelmes lepkeszárnyak, éppannyira kirívó erezzettel, úgyhogy már-már attól kell tartani, felröppen, és csak a szemüvege hullik le az asztal lapjára, miként a számára teljesen szükségtelenné vált bábíng.

A hangzóknak és a szavaknak e feje tetején nyargaló rendjébe azonban aligha lehetne bármiféle értelmes közbeszúrást illeszteni, nemigen akad hiátus, ahová bármilyen idegen hangzat beférkőzhetne, és vastagítani sem igen lehetséges már ezt az egyöntetű réteget, talán egy sötét bődüléssel némileg átszínezni, amennyiben akárki még fogékony-ságot tanúsítana az árnyalatok iránt, és nem csukott szemmel, fejvesztve visongatná a magáét, szinte segítségért rimáncokodva.

A naplóíró sokkalta inkább a csönd és a kontempláció embere, a rideg, önmagukba fulladó szózatoké, amelyeket a legszívesebben pusztán gondolatban intéz az üresség kiterjedései, tartományai, messzeségei, beláthatatlanságai felé, már-már nagy garral és még nagyobb gyakor-

lattal, mint aki valóban nem lát messzebb az orránál; annyira testetlen ember, hogy anyagcseréje szinte fotoszintézis útján megy végbe, és most a gyökeréig megrázza ez a hepaj.

Es hogy ez az ember majd — — — —

Ezzel a hihetetlen érzékenységgel — — — —

Akár az aggófü, akkora tanácstalansággal — — — —

Tehát, hogy véleménye volna vagy mi az ördög volna, azzal a tükörlap testével, amely mögött az ember mindig valahogy azt szeretné végre meglátni, aki hordozza. De nincs senki, kérdém szépen, legalább is nincs senki *más*, itt üssön meg a gutmann, ha van. Ez, mint megállapítás, úgy vélem, szétfeszíti a tulajdon kereteit, ez már valóságos metafizika.

Esetleg a szemlélőnek olyan gondolata is van, hogy a naplóírót le lehetne törölni erről a tükörről, akár a hímport az említett lepkeszárnyról. A jelenlegi szemlélő hozzáállása azonban nem a pusztítás, mint talán lehetett egykoron, mily ódon időkben! Csakhogy akkor a tükör (az állítólagos tükör) lapját bizonyára bezúzza, nem áztatna senkit sem egy vizes ronggyal, imitálva a tisztességes szándékot, a jóakaratot, amely mögött az *egész* látásától kiváltott harag lappang, a szemlélő pedig ezzel ellentétben darabot akar, óhajt, sőt, szerezne is magának. De múlt időben . . .

Múlt időben viszont minden kapható valamiféle elhajlásra, ahogy az idők folyamán, miként gyakorta tapasztalható, a meredek homlokú ember feje is csapottá válik, a koponyatető szöge megdől, mintha valamiféle korhadás menne véghez benne, és ezzel a szemléletmódban is átalakulás játszódik le, egyszerűen, laposabb lesz, örökös köd üli meg a lapályba kényszerült agyvelőt, mert hiszen ki ne szeretne szárnyalni, vagy nevezzük bárminek a magán kívül való effajta emelkedettség érzését.

Hanem, ha a véletlen szemlélő a naplóíró háta mögé kerülne, akkor sem láthatná a tükrét cipelő embert, mivel arról is tükre van éppúgy, mint szemtől szemben, ugyanaz a test áll más nézőpontból másolva az eredendőre, csupán a ruhája kopottabb a könyökén, és habár nyilvánvalóan jobbkezes, föltűnő, hogy a bal felén, mintha jobbról bal felé írna, keleti írással, de valóban mi mást várhatna az ember egy tükörképtől?

Nagy, üreges fejű, kan betűket, melyeknek mezején nyugodtan építkézhetne a gondolat, el-elidőzve a tétlen magatartáson, mint a süket telefonhuzalon a jaj, de nagyon józan fecskék, de hová tűnhetnek innen ily sebesen a fecskék — merül föl a naplóíróban, a szemlélőben, és egyáltalán a levegőben, a gondolatban, az elhalványuló őszi sugárzásban; a napot mintha máris fanszörzet venné körül, világos színű, akár a téli kerek léket a vékony jég hajszálnyi repedései, melyeknek erezete a napsugár beesési szögével változik, csakhogy ez itt most lég-

nemű anyagban megy végbe, rózsaszínes párállásban — nem figyeltünk oda a fecskékre, véli a naplóíró, mással foglalatostkodtunk, hanem ugyan mi mással, ha kárpótlan óhajtanánk lejegyezni, csupa elvonatkoztatott dolog lenne, vagy még dolog sem, hanem valami felemás, huzamosabban tartó jelenség, merő jelentéktelenség.

Ó, együgyű kirándulásaink! Mintha már indulásunkkor megtérőben volnánk valahonnan! Elszalasztjuk ezt a találkozást is lényegünk kiteljesületlenségével, eseménytelenségünk mellérendeltségével! Mire hivatkozva önmagunkkal szemben?

A menzán eltöltött idő részben válasz és megoldás lehetne, melynek tartama alatt az ember valamit valamire cserél, jelenlétének élménye beékelődik a helyiség és a konyha levegőjébe, talán épp az az ék, amelyre itt különös nyomatékkal terelődik a szó, mintha tuskót hasogatnának, irdatlan erőfeszítéssel püfölik, a szakácsnő sem különben a kondér kormos oldalát, és annak fekete színe mindenképpen némi mélységet idéz, az eleven mélyfekete szinte erotikus hevülettel robban, már-már a nászéjszaka árnyalatában játszik.

A sok görbe ágú villáját meg vásott élű kését! — A naplóíró, leválva háttéréről, a mögüle érkező megvilágítástól árnyékával együtt a helyiség ajtaja, ki-bejárata felé vetül, miután gyomra is felkavarodott, nagy, hosszú rókázást vonszol maga után, hasonló színezetűt, mint az égbolt gyapjas sodródással egymást rózsállva követő fellegei: egy teljes égboltot okádik, szelesen, szürkét a padló olajozásába ivódott portól.

Ily módon ejtve szerét a bemutatkozásnak és indokolva hallgatóságát, hogy *örökké kész túlcsoportolni*, a naplóíróról vélemény van kialakulóban:

- Hogy micsoda egy rendetlen ember!
- Honnan szalajtják az ilyeneket?
- Így összemocskolni mindent!

Mondhatnánk tehát, hogy a formákra érzéketlen társaságba keveredve, maga is elveszítette arányérzékét, vagy úgy tűnik legalábbis, hogy vesztésre áll önmagával szemben, ezt a hátrányt pedig aligha lehetséges könnyűszerrel leküzdeni.

Csak így térülve-fordulva — — —

Hátrálhatna-e netán „kislány kora” felé? — — —

Hanem ebben sem érzi világosan és egyértelműen a „tisztságot”, csupán valami másmilyennek az árnyalatát, amikor ő maga volt másmilyen, valami szendergő, távoli motyogásnak a hangjait, egy másmilyen világképét, ami nem változott meg, hanem egyenesen elenyészett, ő maga ránőtt vagy túlnőtt rajta, mint valami ábrádon, ami eleve szemben állt, ellentétben volt a valósággal, vagy azzal, ami a valóságot pótolta: afféle csökkenő helyettesítés volt, pusztán algebrai példatárból való művelet, aminek az eredménye örökösen nulla, tehát ez a

céltalanság benne a cél meg minden elérhető, és minden egyéb eredmény hibát sejtet: hiba csúszott itt valahová, amit ennyire előrehaladott állapotában már nem lehetséges figyelmen kívül hagyni, egyszerűen vele kell élni, mindenkor számításba kell venni, mint afféle egzisztenciális föltételt, behatároltságot, amivel bizonyos szinten nem lehet viaskodni; vagyis egyáltalán ki akarna itt viaskodni, a naplóíró semmiképpen sem, meg hátrálni sem igen áll szándékában, nem is érdeklik az ilyesfajta bölcséleti fogalmak, üres előtte minden, ami maradt.

*

Nyurgára húzza azonban az este az árnyékokat, üszkükkel megtelik a szemgödör — jegyzi föl a naplóíró.

A lepattozott arany már nem találja helyét, és a fakoronákon hirtelen tanyát ver a szélfúvás — folytatja.

Mi volna itt a dolgunk?

Elszabadulva valamiféle fájdalomtól, amelyet nem mi élünk meg, csupán a rá való emlékezést hasogatja, hogy nem te vagy az elvetélt áldozat!

Valaki más lett az, akit szamaráról neveztek el egy bölcs faluban, ahol kecskéit tartja. Am most más életet él az akol, és mást a karám, ahol vendégnek számítasz, és még csak nem is a saját szitkaidat hozod.

Nincs házad itt, és kilátásaid alapján nem is lesz sehol, akként terülsz majd a tetőre, akár a holdvilág a fellegek hátára: imhol, borús lesz az éjszaka!

De sötétedés előtt még megszaglásznám a fák gombás kérgét, az oszlopok tövét, amelyek máris birkóznak a korhadással, melynek szaga átítatja a lélegzetet: ez volna végül is a föld szaga, a televény szaga, az az ősi? Amelyből előmászik a sírbogár?

Inkább már a számáristállót választom, fogavesztett Apuleus, miközben fejem bőre alatt még lüktet a meg sem csontosodott kutacs, és itt mondom el történetemet . . .

A téli álom mintha máris lucskos lenne a ködtől, de mely nyirkosság ködöl itt, megcsapva a füst szikár fodrozódásától, lapos tekintétől.

Mintha az égbolt szoknyája alá lesnél! Viszonozni ezt a pillantást . . .

Mily mélységes áhitat ez! — írja tovább, olyan betűkkel, hogy már-már nem érdemes figyelmet fordítani rájuk, láttukra elnehezül a szem, akár a hibernálódni készülő tektonés, igaz is, valóban valami kegyetlenre forduló hidegség ülte meg a levegőt.

Figyelmeztetés

*

És tovább, igencsak megválogatott szavakkal:

A fal kiesik az ajtón, kútra építik házukat. Szakadatlanul érezni

benn ezt a fenyegető mélységet. Milyen álmaik lehetnek vajon, napról napra?

Valaki egy korábbi utat jár, régi szóváltásba keveredik, és nincs mód szabadulni belőle. Végigveszekedni most mindazt az időt, amely, lám, egyszerre csak elmúlt, mintha zsírzsódaoldatban fürdött volna meg... Istenem, hogy nyitogatja ez a másvalaki a halott száját! Vagyis két másvalaki, azzal, hogy az egyik a túlélő.

— Még összebarátkozhatunk mi! — mondja az ősebb hajú.

— Ha futná még valamire az időből — válaszol az, aki még el sem kezdett őszülni.

Egy harmadik meg benn szripákol a szárkúpban, issza a pálinkát, mint akinek semmi köze ahhoz, ami a szeme előtt megy végbe, tágas fészket rakott magának, rajta csak akkora rés, hogy időnként kifüleskessen. Hall, amit hall, ezt elteszi későbbre, rágódni majd rajta még egy ideig, akár a kiköpött bagón.

Végeredményben mégsem mindegy kóbor kútyának lenni ebben a tágas határban. Itt-ott beszakadozik a fülkagyló, részben fagyástól, részben a gyakori marakodástól. Nemigen van rajta mit hegyezni már, hát lesunyni, csak lesunyni, hogy ez a kevés is megmaradjon, ha egyszer ennél fogva kell vonzolódnival... Az a két megtépázott zászló, ahogy belekap a szél!

De mit akarnak ezek itt, mésszel leöntve, búzlón a klórtól? Október vége, bizony, október vége... A szemközt levő négy vagy öt cse-nevész fa koronájára már fölszaladt az este, lapít, mintha zsákmányára várna.

— Nincs itten semmi a talajban — döngöli az ősebbik hajú a sarkával a földet —, ha a lelkét szaggatom ki, akkor sem!

— Az azért még odébb lesz, az a bizonyos lélek — hitetlenkedik a másik, nyilvánvalóan helyteleníti a megállapítást. — Még hogy a föld lelke!

Elérkezett hát az az idő, amikor a fiatalabbik okítja az öregebbet, híján minden tiszteletnek! Veszendő vénék gyászos és katasztrófális korszaka!

Ezek nem az ígét akarják, hanem az állítmányt — következtet a naplójára —, a dolgok menetét akarják, nemigen kaphatók a vesztelésre, más hangulattól csillan meg a szemük.

— Ejha! — dörzsöli össze kezét láttukra a hivatalnok —, ideje volna már csapnunk egy jó kis összeírást! Ettől biztosan megnyílna a lelkük! Megeredne a nyelvük, és kitárnák a szívüket...

Egyszeriben mindenki jegyzetelni akar, írni a tintaceruzával, mintha véraláfutásokat vagy hullafoltokat kerekítene oda a szétzilált lapokra. Burić, a hivatalnok, Luburić, a nyilvántartó, talán még Kiss elvtárs is, aki jobb híján a pultra telepedett föl a boltban, és egy gyári

AZ ALLÍTÓLAGOS TÜKÖR (ÖRÖKÖS KÖD ÜLI MEG A LAPALYBA KÉNSZÉRELT AGYVÉLT)

lapos butykosból csemegezik, kora délután, kivörösödött kopasz fejctövel: szenvedély és izgalom sarkallja.

— Isten velük! — köszön el tőlük a naplóíró, aki már ennél hülyébbet nem is mondhatna, távolléttől kikezdett ésszel, amit majd valahogy vagy valahol helyre kell állítania.

Ám vannak itt másmilyen egyedek is, akiknek gyakorta vámpír visongat a házuk tetején, fenyegetőn, akár a tüzes csóva, vagy idegen sírkő lapul a megvetett ágyukban.

— Ó, hálj velem! — pendül márványhangon, habár elsősorban bizonyára csak melegedni akar, de megett férfi mindjárt másra gondol, ha oly sokat járt rajta korábban az esze.

No de ezt a meglepetést! Úgyhogy nyomban vissza is húzódik porhüvelyébe: méghogy semmi sincs itt a talajban! Inkább a talaj lenne az alapelem, és erre jön rá csak a levegő. És ebbe a levegőbe lóg bele a Kiss elvtárs lába, miközben a boltban a pult sarkán üldögél, és nem akad ember, aki rászólna:

— Méltóztatna a kegyelmes elvtárs leemelni a valagát a szalámi-szeletelő deszkáról? Inkább tessék talán ide, a mákdaráló mellé, ezt üzemeltethetné is félkézzel, ha úgyszincs más irányú elfoglaltsága: ez-zel is elterelhetné magáról a figyelmet!

*

Osszeállna itt lassan egy Encyclopaedia occulta!

Csak szedni a szót kifelé a csorba fogú szájukból, szedni, ha más-ként nem, végül a fogaikkal együtt, majdcsak kimondják, amit oly elszántan tikkolnak: valami hosszú üvöltést hadarva bizonyára jeleznek, hogy a gyöngéjükre tapintott az ember. Vagy tolmáccsal kell belőlük kikényszeríteni, és akkor derül majd csak ki, hogy úgy sem tudják, még a nyelvet sem ismerik, amelyen a tolmács szól hozzájuk — hát akkor most mit mire fordítson az a szerencsétlen? Szemfedélet a szemfedélre?

A naplóíró, mint láthatni is, időnként elbizonytalanodik, mindvégig érzi jegyzeteinek érvénytelenségét és hamis voltát, a sok idő viszont már benne fekszik ezekben, ám nem találja rajtuk keresztül az utat önmagához, időnként bizonyára akként is vélekedik, hogy őfelé nem is vezet út a külvilág felől, ő egymagában az égalj legmegközelíthetlenebb embere, hiszen még maga sem tudja ezt az utat kibogozni, talán pszichiáter kellene, hogy megkeresse helyette — de ugyan hol talál ma az ember jó orvost? Igaz, van itt egy olyan kicsike, ezt a nép tartja itt magának, hogy legyen, aki egyesével besegíti őket a talajba, ha közös megegyezés alapján mindenképpen elérkezettnek látják erre az időt: takarékos kis ember, hipermangánnal gyógyít, de legalább ebben hisz, nem állítható róla olyasmí, hogy cinikus lenne, meg azt is szokta emlegetni, hogy elég erős az ember, úgy általában, elvontan, vagy őhozzá képest.

Ez a kicsike lehetne az egyetlen társa a naplóírónak, ha egyszer is kereszteződne az útjuk, jól kiegészíthetnék egymást, két ide nem illő figura, valami éterikus tollbamondást is gyakorolhatnának: melyikük írja most, vagy melyikük diktálja — aki csak hisz, vagy aki nem tud?

Az-e, akinek csupa lila folyadékkal lehet tele a feje, oldott hiper-mangán esőz benne és ebben szárnyal az elméje, egy egészen lila ember, miközben a másik ebből mártogat, valahogy úgy, mintha falatozna, nyúl ebbe a hús lébe?

Am végül is az ember semmiképpen sem tekinthető itatóspapírnak, hogy ami az egyiknek a színén fölöslegesnek bizonyul, a másik a visz-száján viselje, habár a naplóíró tükröződése folytán kiválóan alkalmas lenne e szerepre: a tükörré kiképzett mindenkori tükörkép örökké magába szippanthatja a másfajta idegenségtől áthatottat, és mennyire kár, hogy ettől maga is nem lesz másfajta, más pólusú, hanem örökre Ő marad, a két tetemes számárfülével.

Azonban fölmerült-e valaha is, hogy a naplóíró esetleg verseket állítson össze, bizonyos költeményeket jegyezzen föl, amelyeket maga agyál ki vagy kap el azzal a hurokkal a levegőben, amellyel őt magát számítják elfogni és megmérni, lehetetlen (nem létező) mértékegységben kimutatni? Hogy valódi értelmiségi legyen — ezt nagyon nehéz így kimondani, mert olyasvalaminek számít, mintha az ember megmalacozna: a megmalacozott ember kamaszosan duzzadt emlékekkel, akit éjszakáinként bizonyára a lidércek szopnak, és így táplálja a mocsári semmit, amiből aligha van fölépülés.

A megmalacozott értelmiségi színhelyek után kezd kutatni benne — azaz önmagában —, nem abból a célból, hogy ezekről írjon a naplóíró, hanem hogy legyen hol írnia, ahol nyugta van vagy nyugton hagyják: megy vissza a mázsaházba, ott a borbélyok szemfülessége ugyanígy fölfrissíti — nem az elméjét, hanem csupán az emlékezését a felröppent gerlére meg a szántóvasra, ám ennek sincs különösebb jelentősége a számára, miként a többinek sem, ami egykoron elveszett; olyan utakra való emlékezősnek, amelyeket már elég régen fölszántottak, akik megtehették, mert bizonyos, hogy nem ők malacoztak meg: egy értelmiségi mégsem lehet föl-alá futkározó vaddisznó vagy vadkan, amely tányéros orrával mindenbe beletúr — megelégedhetne-e azzal, hogy föltúrta a világot?

Ideje lenne ettől az elképzeléstől kissé rendbe szedetni magát — vélekedik a naplóíró, Ő, vagy már az, aki őt jelenti, tenyerével harsogtatva a sörtéit, amelyek olyanok, mintha egy fénykép lapján serkedtek volna ki; ugyanis nem fanszörzet, valóságos söрте lepi be az intellektust, a lénye szerint megmalacozott embert, és a hasán is kétoldalt hosszanti irányban emlősor van kialakulóban, ha ikerképpárra ülne, meglátszana, hogy több helyütt kinyomja az ingét vagy az énjét, belülről, a bőre alól: egyáltalán, mi van a bőre alatt?

A borbélyok a mázsaházban az esti órán már olyan állapotban vannak, mintha ágyból ugrasztotta volna ki őket az ember, eszükbe sem jut gondolkozni azon, hogy melyik — aki írja, vagy aki mondja; nos, hát elő azzal a tengernyi fenéstől vékonyra kopott késsel és a kezyegő nyírógéppel, ám egyszerre csak egyik borbély fér hozzá, lévén, hogy mindketten balkezesek, alkárcsak a naplóíró tükörképe, aki már-már vonzódni kezd ehhez a szakmához, egyedül csak azt találja visszataszítónak benne, hogy hivatása természete szerint hullákat is kellene borotválnia, és mellékesen fájlalja, hogy fogat többé nem húznak, csupán háborús időkben; mivel a kijárási tilalom miatt nemigen mehettek messzebbre az emberek, és ha valaki egyedül nem boldogult, hát annak, természetesen szívességből, és ezt is egy korábbi nemzedékük: ki tudja, élnek-e még?

Ugyanis teljesen nomád idő ez: féllábbal a sírban (a talajban), féllábbal meg indulóban másfelé, de nemigen fontolgatja a lépést, megfér egymással önmagában — csupán ennyi fejezhető ki belőle, vagyis jórészt tájékozatlan marad benne az ember, mind a naplóíró, mind a borbélyok, és pusztán a „Sejtelmem sincs” lehet az egyértelmű válasz, kár hát bármit is szóba hozni. Ül a naplóíró a borbélyszékben, és mindössze azt veszi fontolóra, hogy előbb nyírni fogják-e és csak azután borotválni, vagy pedig fordítva, és melyik borbély mire vállalkozik ebből, tekintettel, hogy mindketten balkezesek; vagy mindent közösen fognak csinálni, szinte ösztönösen, a véletlenre bízva az előre kiszámíthatatlan sortrendet.

Nem marad más hátra, mint nekilátni, és teleírni a betöltetlenség űrlapját!

A naplóírónak — ez igen különös — meg sem fordul olyasmi az eszében, hogy hol osztogathatják ezeket a lapokat, vagy nem akar tudni róla, mert kellemetlen tapasztalatai fűződnek ehhez az egészhez, mintha magához az íráshoz nem fűződnének ugyanilyen kellemetlen tapasztalatai, már a legelső orra bukott, nyomorult betűjéhez, amelyet bal kézzel rótt a táblájára: az iskolamester úgy csapott le e suta kézre, miként a fölhergelt harci kakas, botjával sújtott le az eszmék e vad ellenségére és az elképzelt elméleti rend fölforgatójára, hogy messzire repült az ujjai között szorongatott nyomorult palavessző — tehát már az első betűnél vesztesként tűnt föl a veszélyes feudális iskolában; a lapok viszont nyilvánvalóan Ámoros és Ajjas hivatalából vagy a bíborszín szőnyegű folyosójáról származnak, erednek, szóródnak, akár a röpcédulák, csupán a dupla födelű aeroplán jár már messze, és cipőpasztát hirdet az elszáradt fűvű és lakatlan őszi síkságon, önműködő szerkezete irkalapnyi kék cédulákat lódít ki, ömleszt el vagy áraszt szét az égen: ha más nem is, az alkonyati látvány mindenképpen megéri.

Hanem emez a látvány, a halottak napi, ahol úgy fekszik neki a

késnek a gyöngye villanyvilágításban, mintha csakugyan alakot akarna változtatni, személyiséget cserélni, mint aki le szándékozza magát vaktartani egy fényképről, mivel nem csupán a rajta levő többiektől, hanem önmagától is elidegenedett, elhidegült, akár valami házastársától, akit vele kapcsolatban említenek egy helyütt, ám a naplóíró legjobb tudomása szerint sem létezik, pontosabban nem úgy létezik, ahogyan egy fostos hivatalnok elméje kiadhatja, a pecsétárna lilájára vetítheti, vagyis minderről megvan az elképzelése, miként általában az intézményekről, a hivatalokról, az intézetekről, és mindezzel szemben, fájdalom, a szabadságról is. Ez az utóbbi lehetne alighanem a legsajgóbb egy borbélyszékben ülve, feneke alatt a kerek, telifingott plüsszutatú párnával, jobbán meg balján pedig a mesterkedő legényekkel, akik iparukat űzik.

— Fickó! — kiált föl végre sörtéi közül (habár ékesíthetné pinszörzet is bugyiszín fejét) ez a Damjanich János. — Jegyezd meg, kis, szőrös száját akarok magamnak, amilyenvel egykor beszédet mondhatam volna New Yorkban vagy Brazíliában! Kis, szembetűnő, szőrös, sötét szám legyen az igazságra meg a hazugságra egyaránt, propaganda-szám, amelynek hisznek, akik látnak.

Csakhogy ez pusztán modellként szolgálhat arra, amit az ember beképzelt maga felől, mert mikor is szólalt meg utoljára a naplóíró, vesünk csak számot róla! „Isten velük!”, mondta a boltban, habár azt megelőzően még senki sem hallotta a hangját, ment addig csupán az árcédulákat tanulmányozta, mint aki ki tudja, mit szeretne vásárolni magának, vég ciccekért nyúlkált, meg fölalkasztott szalámirudakat forgatott, még a petróleumos hordóba is beleszagolt, majd megemeltette a sajt búróját: nos, inkább talán a szaglószervét működtette, mivel egy szó nem sok, annyi mondanivalója sem volt erről a tenger holmiról, de még az összedrótózott faklumpákba is beleszagolt, mintha máris a téltől szándékozná biztosítani magát, kocogtatta csak a klumpákat a begörcsített mutatóujjával, miként a cserépköcsögöt szokás, hogy ép-e — de aztán ez volt minden, a többit csak hozzá lehet képzelni; most meg egyszerűben kis szőrös száj után ébredt benne vágy, akár valami utazónak vagy kalandornak, akinek szállása hónapszámra ugyanaz a kalap, amely alatt hál, és a zigómáján kisebesedik a bőr tűző napfénytől, jeges szélről, az örökösen bántó elemektől.

Továbbá igencsak bántó, hogy ez a félhalott, szinte anyagtalan ember, aki már-már zászólóelemként kerül bele a székbe, pontosabban a fejtámlára hajtott bozontos fejénél fogva lóg bele, egyszerűben ily nagy bátorsággal szólít semmibevevőn és kezel le épkezláb, noha balkezeségük mellett mindvégig kitarított embereket; ez csakugyan mintha máshonnan szólalna ily nagy magabiztossággal, csupán az marad meg még kérdésnek, hogy honnan, ha maga a forgós karszékben időz, hacsak nem valami vetület vagy túlvilági sarkosodása a visszaverődő fénynek,

fonák a mindenségben, amely mindegyre csak fejtőlőzik, mert elfeledték elkötöni vagy elvarrni.

Amúgy meg akár az útszéli bádog-Krisztus, bakancssarokkal belerugdálva a támlás borbélyszék öblébe, nos, egy valóságos pléhboy, akinek töviskoronával a fején útkereszteződés fakesztjén volna a helye, lábához kötve pedig hervadt, ez idő szerint fagymenta virágcsokor a farkán, és a szája: valóban az, amit szeretne; sötét festékekkel körülkent, kicsi és elfuserált, ám testének sárgaságát ideje volna már átfesteni, fölfesteni a számár patkós patájának rúgása nyomán támadt sebeit a horpadások mentén, ahol a tetanuszsal megfertőzött patkó vasa érte.

Dárda — ugyan már, éppen dárda! Ettől az esti hűvösségtől a tunikás katonába már belefagyna a szar. Nincs itt zablavással megkoronázott Caesar, aki nadrágot szabtna rá, a boltban viszont csupán SMB zubbonyokat lehet kapni, a szokásostól világosabb árnyalatban — hogy a nadrágok hol maradtak le, ezen a boltos sem szűnik csodálkozni.

— Küldenek itt nekem, kérem szépen, ötven zubbonyt nadrág nélkül! Most hol a fenében veszek én ötven olyan embert, aki nem visel nadrágot? Az nem gond, hogy itt csupa apró termetű ember lakik, akár a Pecsora folyó mentén (ez itt valóságos Ázsia!), majd fölgyűrük, meg ha egyszer esetleg kimossák, úgymint összeugrik, mintha rájuk szabták volna, de mi a fene lesz a nadrágokkal? Hol szerzek én ezekre nadrágot? Csak szagos szappant tudok nekik adni! Meg pacsulit. Hajolajat! De nadrágot? Soha!

Ily nagy kavargás van itt napközben a borbélyműhelyben, a régi mázsaházban, itt részletesen elő szokás adni mindent, itt gondok merülnek föl és tanácsok hangzanak el a megoldásukra, és estére meg — micsoda komolytalanság! — beállt ez a pléhboy, hogy neki ilyen meg olyan szája legyen! Még hogy fickó!

És az ember azt sem tudja, hol lásson neki az alakatlan sörtés fejének, mert úgy fest ez, mintha sündisznóhoz kellene nyúlnia, hát kapkodja a kezét, rá kell fújnia, akárha forró tojáshoz vagy váltóáramhoz nyúlna; vagy nem lenne jobb letakarni valamivel, hogy mégse szúrjon annyira, rádobni egy múlt időből való Veronika-kendőt?

Jaj, múlt idők Veronika-kendője, kenderből szőtt pokrócaink! — sajdul föl a naplóíróban, habár érzelmek számára alig-alig lehetne benne hely.

Ködből gyúrott finn lovaink!

Világos farkuk szőre lenyesve, ez a vonó nyüszít az északi látóhatár peremének egyetlen húrján; Karélia!

Ez a vágta nekünk, miközben valahol sörényünkről álmodunk. A hangarét előttünk ér be a fák közé, és egyszeriben eltéved, máris csupa árnyék és harmat.

Hamu a fenyéren, valaki visszavágyik, barna kezével szaporán töm-

ködi a pipát. Nap most már alig lesz, elmegy a nap, sugárküllői összeakadnak. Félig itt van még, félig meg az éjszakát látni, be lehet tekinteni alá, egyszeriben szinte minden irányból. Csak a lovak horkantanak előtte, ennyi maradt a bizonyos — nagy löszem vezet bennünket: vakok! Vakok!

*

Nos, kialakulhat-e végül mégis az a kis, szőrös fekete száj, nem sokkalta nagyobb, mint egy közepes halé, amely már gunnyaszt valahol a mocsáni nád közt, édes vízáramban a hínár gyökeréről. A felszín lesz a hidegebb, a mélység csak tartózkodó. Marad hát, mind a jégig ebben a szürke szivárgásban.

Azzal a kis szájjal aztán ahogy beszélni kezd valaki, beszél ez, bizonyára mindhalálig, miközben kocsin utazik, nagyon sáros vidéken át.

— Ez majd bebaszik a vetéseknek — mondja a társa, amire ő maga csak legyint: ugyan miért is lenne ideges? Nem vetett, aratni sem számít.

Ez a száj azonban megkülönbözteti a többiektől. Nem egészen hal-száj, mert egyáltalán nem halfeje van, inkább túl erősnek látszik a homloka, s ha ez megrág valamit, az bizony becsületesen ki is lesz köpve, akár a malomkő vagy a sírkő darabja: ez lesz a súlya.

És ami alább következik, mind-mind plusquamperfectumban áll:

Lefirkantja nevét egy darab papírra, felületes ember, sebes hurkok fojtogatják betűit.

Mintha légyottra invitálna valakit, olyan kis, szerelmes levélke ez, nem is keresztben, hanem átlósan összehajtva. Egyáltalán, honnan ered ez, átlósan hajtani össze iratot? Papírszalvétát talán, ha akad a háznál, de levelet?

No, és a mozgása: egészen ugrabugra, retemes darabok hiányozhatnak belőle, mintha mesterségesen képezték volna ki ily könnyeddé, és szerkezeti fölépítése különbözne mindenki másétól, a lehető legegyszerűbb lenne, mentes minden toldaléktól, rudimentumoktól, és hihetetlenül ruptilis, szinte beszakítható, ujjal keresztüldöfhető, akár a pergamenlap.

És a nevetése, a kacagása!

Mintha teste egész felszínét membránként használná, akár a béka a fölfújható lebenyét a torka alatt, ám neki csak a kis, szőrös szája kacag hangosan, és minden semmisségen, mintha nem is lehetne komoly dolgot mondani a szemébe, vagy minden szó hallatán valami nevetni-való esetre asszociálna: ha Pimpi kisasszony kilovagol (no, azért nem ebben a nyakig sárban, ilyenkor különben is intézetben tartózkodik), nem a bájos arcára figyel meg a habkönnyű ruhácskájára, hanem arra, amit más, még ha lát is, akkor sem hajlandó észrevenni — ahogy a kanca hirtelen megáll vele, és farkát felcsapva, széjjelvetett s kissé megroggyant csánkával, hatalmasan vizelni kezd, és a sárga lóhúgy csor-

gásán derekasan szikráznak a napsugarak, gyöngyszínbe vonva a piciny, különváló, a vizelet sugártól függetlenedett csöppecskéket; Pimpi kisasszony lovaglása mindig halálra kacagtatja, már említeni sem szabad előtte, meg ahogy e kellemetlenség fölött bosszankodva elfutja a pír a kisasszony szép pofiját . . .

Egyszóval ilyen ember, akin bármiért is aligha vehető elégtétel: lyukas és üres belülről, akár a madárijesztő, és átkos tulajdonságai közé tartozik még az is, hogy mindenkor a szavak kiforgatására jár rá az esze, mintha ez lenne az ő személyes birodalma: szólni sem igen lehet már előtte.

Valaminek azért mégiscsak képzelheti magát, mert állandóan firkál, kis, átlósan összehajtott lapokat ír tele, valahogy akkora könnyedséggel, mintha csakugyan a nevét firkantaná oda, valami alá, ami már megfogalmazódott, habár ez csupán a fejében áll még csak készenlétben.

Ezek a kis papírok tehát egy-egy nem létező jegyzet, amelyeknek tartalmát ő maga már pusztán ránézéssel fölismeri, de nemcsak hogy fölismeri, hanem föl is tudja mondani — az ugyanis nem állítható, hogy olvasni, hiszen a lapokon semmit sem ír, és talán a tapintása segíti az emlékezetét, a világban való teljes vaksága, és csupán ennek köszönhetően van neki is valami határozottan fejlettnak mondható szerve, habár ez annyira megfoghatatlan és körülírhatatlan, hogy már nem is szerv, hanem valami más érzék vagy fölsőbb adomány, ami a kis, sötét és szőrös szájon testesül meg: eszmék inkarnálódhatnak csak ilyen formájukban a világban, hogy ezt lehetne a bölcsesség néven említeni.

És ő maga csak térül-fordul, ha egymagában van, akkor is néha hujjogatni kezd, hogy talán hallgatóságot csódítsen össze magának, valahogy úgy, miként a megfeszített Jézus a halála előtt, bár nem elfúló vagy zokogó hangon, hanem mindinkább kiteljesedő vokációval, akár a nyárderéki békabrekegés — derekasan használhatja membrán-szerű testét!

De most (innentől már úgy tűnik, praesens), hogy bebőrösödnek lassanként a mindenszenteki vizek, és se gólyakepelés, se békabrekegés tovább, a pléhboy, talán jó darab időre, netán végleg, elmerül magányában a borbélyszék ölén, csupán a kis, emlékezete szerint átlósan összehajtott cédulák járnak a fejében, és úgy vélekedik, hogy nem ártana citálni, sőt recitálni némelyiknek a szövegét e némaság ellen, immár maga sem tudja, milyen szájjal: szétfolyóval, szederjesen vacogóval, ügyelve közben arra, hogy el ne csöppenjen a nyála, és nehogy belezavarodjon az idézetekbe.

Teringetét, ebből azonban semmi jó sem származhat! Olyan volna ez nagyjából, akár a téli szarka tánca az akasztófán: váratlan vendéget kapunk!

Este; az esti kutyák hangja merőben más, olyan, mintha valaki be-

felé nézne az ablakon: idegen, ráncos képű gyerek, homlokán még a nap nyári bronza. Láttomra ő vigyorodik el, ahogy rajtakapna valamin — ám mi legyen ez? Aligha lehet tetten érni szándékát.

Túl járhatok-e ötvenedik életévemen? Ismerem-e pontosan ezt a vidéket, ahol most vagytok?

A fiú, aki az imént kukucskált, kerékpárra pattan a sötétben, az ő szeme ugyan már megszokhatta, engem viszont *elvakít* a sötétség, és csak a lánc kapaszkodó nyikorgását halom a fogaskerekeken meg a szalajtós kerékpáragy egy-egy reccsenését. Valahová tart, valahol csak kell, hogy legyen otthona, a faluban talán, a temetőson, ahol a temető nem egyéb, mint egy beépítetlen telek, húsz vagy harminc sírral és halottak napi visszfényel a környező házak homlokzatán, habár nem fáklyaláng ez a lobogás, csupán gyertyavilág.

És előszedve a molyrágta téli holmiját, vajon mit fontolgathat ez a magányos? Valakije bizonyára csak van ebben a hatalmas, üres határban, amelynek járatait mégiscsak megbízhatóan kell ismernie, az utak hosszát és az árkok partján a fák helyét. Lehetnek olyan dolgai vagy tárgyai is, amelyekben szabad idejében kedvét leli. Írni-olvasni aligha szokott, habár kell tudnia. Alighanem eléggé viszontagságos élete lehet.

Magasról kell ide zuhannia, nap mint nap mindegyre, akár a fa nyakából a macskának, házeresről a megzavart vagy netán a naplóíró erőszakos anyagtalanságától eltérített denevérek: ám a denevérek most már nem repülnek, szunnyad hideg lelkünkben a vámpír, miként a csontok a menza konyháján a holnapi híg, hideg levesnek, amelyből máris agyonfőtt hagyma levált hártájára kandikál, akár egy kivett szem.

Végül is tehát szemtől szemben.

Ahol az út beletér a pocsolyába, akármilyen sötét is volt, valakinek látnia kellett, mert holdvilág volt, a mindenét! Emlékszem, épp kezdett befagyni a tócsa, nem hártya fedte, hanem sugarasan haladtak benne a jég bordái, akár valami megkövült, alaktalan őshal testében a szálkák, s hát így egyszeriben kitérve a holdfényre! Még szemügyre is vettem, mint afféle bolond, bogaras ember, aki bármely pillanatban haragra gerjedhet, és akkor széttiporja: egyből odalesz a látvány!

Aki most látott, fölismerhetett a rochesteri (N. Y.) konfekciógyárban varrott szanforizált kabátomról: bár ne lett volna szanforizált, mert igencsak lötyögött rajtam, nagydarab négerre szabhatták, baszhatták, mégis énram került, miután az én négerem kiveszett belőle, bár nem hinném, hogy lelőtték, mert sehol nem találtam lyukat a szöveten, meg folt sem akadt rajta, ami esetleg medullára vagy vére utalt volna: gondolom, abban az esetben, ha fejbe lövik. Inkább talán futás közben melege lett és elhajította, ahogy száguldott azzal a gyerekkosíval, habár a gyerek jó ideig csöndben volt, hanem egyszerre csak visítani kezdett, mint akit nyúznak; nos, akkor bújhatott ki az emberem a kabátból, de még egy ideig vonszolta magával, sőt, hosszan

vonszolta, amíg csak a nagy rohanásban meg kapkodásban a lába alá nem került, most hajította csak el dühösen, hogy a fene ette volna meg, Mr. Mucsoryt föl fogja verni a gaz, ha a küldemény nem érkezik meg, nem időben, az már nem is annyira fontos, hanem egyáltalán. És ennek a hajszának izom én még alighanem mindig a levét, mert a végéről nagyjából annyit tudhatok csak, mint Oleg Szergejevics Vasjukov, akire végül is egy üres gyerekkocsi maradt, azon is csak lökött egy nagyot, miután megbizonyosodott róla, hogy üres, mire a kocsi magas kerekeinek küllőit villogtatva nekicsapódott a posta homlokzati falának, és úgy is maradt, kissé oldalra dőlve, ferdén ágaskodva: nem gurult már tovább. Vasjukov nyugodt lehetett, nem úgy, miként Mr. Mucsory vagy az a néger a kabátomból. Ha Puerto Rico-i lett volna, megfelelő biztosan a kabát is, mert azok alacsonyabbak, testtelenebbek.

Ha megkaptam volna még annak idején Adrianból (Mich.) azt a két színes fényképet, amely a simatetőn készült, nem tudom, mit szólhatna most hozzá a magába roskadt pléhboy, ha a *most* határa annyira tágítható lenne, hogy őt is bekebelezhetné, de az a véleményem, hogy annyira mégsem lehetne tágítható, tehát ő kénytelen-kelletlen kimarad innen, meg sok mindenkinek ki kell még maradnia, habár nem mindenkinek föltétlenül.

A szakácsnőnek, teszem azt, a kormos, fekete kondérral, ahogy este, miután kiporciózta a hideg vacsorát (valamennyi sajtot meg szalámit eléggé állott barnakenyérrel), nekilát kísérlni a konyhán a rántásliszt-ként szitáló világításban — a konyhán, ki tudja, milyen megfontolásból nincs vízcsap, csak az étteremben van egy, a söntés mosogatójában, az is hideg vizes —, s ezt akkora lendülettel és olyan mozdulatokkal teszi, mintha a tulajdon lába közét dörzsölné, s egy amatőr festegető, aki szabad óráiban búzavirágcsokrot szokott festeni pipacsokkal mezedát pulykatakonnyal (ez rendkívül hosszú pepecseléssel jár a sok mikroszkopikus részlet miatt), e látvány fölött oly hatalmas indulattal fölszabaduló ihletet érez, hogy önkéntelenül is fel kell kiáltania:

— Ezt megfestem olajban!

Ha a szakácsnő fenekének rizslódására gondol, az bajosan fog menni, mivel rendkívül elemi erejű kinetika, az általa ismert ábrázolások viszont mégiscsak statikusak, meg e hevületre a szakácsnő is fölhagy elfoglaltságával, s derekát egyenesítgetve fordul szembe a témakeresővel:

— Ide hallgasson, Feri, ezt nem mondhatta komolyan! Mert akkor inkább én főzöm meg magát olajban!

Ezek az apokrif jellegű esti fogalmak azonban inkább már a pléhboyra tartoznának — jegyzi a naplóró egy bolti számla hátoldalára, amelyet azután szinte szórakozottságból átlósan kétszer is összehajt: ezt tenné talán a megszokás.

(Folytatjuk)

VUK KARADŽIĆ
SZÜLETÉSÉNEK
200. ÉVFORDULÓJÁN

A JUHÁSZ ÉS A LEÁNY

Jugoszláviai magyar költők fordításai

ELŐHANG

A *Híd* szerkesztősége 1987 februárjában azzal a kéréssel fordult a jugoszláviai magyar költőkhöz, hogy vállalkozzanak az *Ovčar i devojka* című szerb népi románc magyar nyelvű tolmácsolására. A közvetlen alkalmat Vuk Stefanović Karadžić születésének kétszázadik évfordulója szolgáltatta: Vuk népköltészeti gyűjtése őrizte meg — szépségének teljességében, harmóniájának varázsában. Árkádiáról beszél ez a költemény, egy olyan világról, amelynek valóságos szépsége talán csak annyi ideig tartott, amennyi ideig a vers előadása (olvasása) tart, miközben a népköltő az időtlenségbe emeli az elillanni kész életpillanatot. E költemény fordításának ugyanakkor hagyományai vannak a magyar irodalomban. Lefordította és 1836-ban közzé is tette Székács József a *Szerb népdalok és hősrégék* című, a magyar műfordításirodalom történetében jelentős könyvében *Megcsalott* címmel, és lefordította Nagy László *Szép lány arat* címmel a *Babérfák* című 1969-es délszláv népköltészetet megszólaltató kötetében. Most 17. jugoszláviai magyar költő tolmácsolásában *A juhász és a leány* című költemény 21 fordításváltozata kerül az olvasó kezébe. Valamennyi szerkesztőségünk felkérésére készült, miközben a felkérésnek közvetve az volt a célja, hogy költőink alkotókedvét ébresztgesse. Hogy sikerrel, a fordítások bizonyítják!

Újvidéken, 1987. április 15-én

BORI Imre

OVČAR I ĐEVOJKA

Žetvu žela lepota devojka
 zlatnom rukom i srebrnim srpom.
 Kad je bilo oko pola dana,
 zapevala lepota devojka:
 „Ko bi mene snoplje povezao, —
 dala bi mu moje belo lice.
 Ko li bi mi vodice doneo, —
 dala bi mu moje čarne oči.
 A ko bi mi ladak načinio, —
 ja bi njemu verna ljubica bila.”
 Ona misli niko je ne sluša;
 slušao je ovčar od ovaca:
 rogozom joj snoplje povezao,
 od leske joj ladak načinio,
 i doneo lađane vodice;
 pak besedi lepoti devojci:
 „Daj, devojko, što si obećala!”
 Al' devojka polukava bila,
 pak se onda mlada odgovara:
 „Id' odatle, mladi čobanine!
 Ako si mi snoplje povezao, —
 tvoje ovce po strnjiki pasu.
 Ako si mi vodice doneo, —
 i ti si se lađane napio.
 Ako si mi ladak načinio, —
 i ti si se pod njim odmorio.”

A LÁNY ÉS A JUHÁSZ

Aratott a szép lány hajnal óta,
 arany keze, ezüst a sarlója.
 Mikor a nap állt már delelőre,
 így dalolt a szép lány a mezőben:
 „Aki nékem kévékötni jönne,
 fehér orcám annak csókra adnám;
 aki nékem forrásvizet hozna,
 elnyerhetné két bogár szememet;

aki nékem árnyékot csinálna,
 lennék annak hűséges mátkája.”
 Azt gondolta, senki meg nem hallja,
 de hallotta ifjú juhászlegény:
 kévét kötött gyékénnyel a lánynak,
 árnyat csinált mogyoróvesszőből,
 hűs forrásról hideg vizet hozott;
 akkor a lányt szép szóval kérlelte:
 „Add meg hát most azt, amit ígértél!”
 De furfangos eszű volt a lányka,
 s furfangosan felelt a juhásznak:
 „Eredj már, te ifjú juhászlegény!
 Igaz, hogy a kévémet kötözted,
 de juhaid a tarlóm legelték.
 Hűs forrásról hideg vizet hoztál,
 de szomjadat magad is oltottad.
 A nap ellen árnyékot szerezteél,
 ám alatta te is megpihentél.”

ACS Károly fordítása

A JUHÁSZ ÉS A LEÁNY

Aranykalászt arat a szép leány,
 szorgos kézzel, csillámló sarlóval.
 Déli órán, szorgos munka után
 dalra fakadt a szépséges leány:
 „Aki nékem a kévét bekötné,
 annak adnám hamvas-üde orcám.
 Ha valaki nékem vizet hozna,
 annak adnám csillagszép szememet.
 Nékem hűvöst valaki ha adna,
 hű szeretőt haláláig kapna.”
 Azt gondolja, senki nem hallotta;
 de a juhász szavát kihallgatta:
 a kévét gyékénnyel kötötte,
 árnyat adott mogyorófaággal,
 kulacsában forrásvizet hozott;
 s imígyen szól a szép leányhoz:

„Adjad leány, amit megígértél!”
De a leány csalfa és ravasz volt,
imigyen a juhászbojtárhoz szólt:
„Birkáidhoz eridj vissza, bojtár!
Kévéimet míg te bekötötted,
birkáid a tarlón legelésztek.
Kulacsodból vízzel ha itattál,
szomjúhokra te is jót ihattál.
Ágakból ha árnyékot is adtál,
árnyékukban te is jól múltattál.”

BATA János fordítása

A JUHÁSZ ÉS A LEÁNY

Markot szedett ezüst sarlójával
az aranykezű, szépséges leány.
Amikor az idő délfele járt,
dalba fogott a szépséges leány.
„Kévécském ha bekötné valaki, —
fehér orcám adnám oda neki.
Hús vizecskét ha hozna valaki, —
éjfelete szemem adnám neki.
Árnyékot ha csinálna valaki, —
hű babája lennék biz én neki.”
Azt gondolta, senki sem hallgatja;
hallotta őt juhoknak pásztora:
bekötötte kévéjét gyékénnyel,
hűvöst csinált bozótból föléje,
s hozott neki patakból hús vizet;
aztán így szólt a szépséges lányhoz:
„Adjad, leány, amit megígértél!”
Ám a leány nagyon is ravasz volt,
a legénynek csalfán így válaszolt:
„Menj el, juhász, gyorsan menj el innét!
Ha bekötötted összes kévécském, —
a tilosban legeltek juhaid.
No és innom ha hoztál vizecskét, —

kínzó szomjad olthattad magad is.
 És árnyéknak ha hordtál sok cserjét, —
 hűsülhetnél alatta magad is.”

BOZSIK Péter fordítása

A JUHÁSZ ÉS A LEÁNY

A szép leány nekiáll aratni,
 arany kezében ezüst a sarló.
 Mikor a nap delelőre háгна,
 a szép leány énekszóval mondja:
 „Ki kévéim sorra bekötözné —
 övé lenne az én fehér arcom.
 Aki nekem a friss vízből merne —
 nekiadnám két bűbajos szemem.
 Aki nekem hűvös árnyat vetne —
 annak lennék a hű szeretője.”
 Gondolja, hogy ezt ki sem hallhatja;
 nyája mellett meghallja a juhász:
 a kévétet sással mind felkötöti,
 cserényt állít mogyoró gallyából,
 és gyöngyöző vizet is hoz neki;
 majd így szól a gyönyörű leányhoz:
 „Add most, te lány, amit megígértél!”
 Ám a leány ravaszabb, mint hinné,
 s a pásztornak ezt a választ adja:
 „Menj el innen, ifjú pásztorlegény!
 Ha be is kötötted mind a kévét —
 juhaid a tarlómon legeltek.
 Ha hoztál is innom hideg vizet —
 te is oltottad belőle szomjad.
 Ha állítottál is árnyas cserényt —
 magad is ott hűsültél alatta.”

BRASNYÓ István fordítása

A LÁNY ÉS AZ ÜRÜPÁSZTORKA

Árpavágni egy csinoska fruska,
 Arany kézzel, ezüst sallajával.
 Már hogy a nap fele egen járna,
 Így sohajta az isteni lánka:
 „Az ki nékem kévéim bekötné,
 Annak adnám tejfehérke arcom,
 Az ki nékem friss vizeket hozna,
 Lenne övé szép szemem varázsa,
 Az ki nékem enyhületet adna,
 Lennék annak hites szeretője.”
 Úgy gondolja, senki meg se hallja,
 Ám meghallá az ürüasztorka,
 Sáskötéllal már kötöz nyalábba,
 Árnyat is lel: tör mogyoróágot,
 S indul hozzá hűsítő itallal.
 Mondá akkor az isteni lánynak:
 „Hoppsza, lány te, ahogy megigérted!”
 Ám a fruska vala furfangoska,
 Fölfelele a legénynek ígyen:
 „Ifju csoban, hordd el magad innen!
 Nékem ugyan kévéim nyaláboltad,
 De tarlómon juhod legelészett,
 Nékem ugyan friss vizedet hoztad,
 De magad is olthattad a szomjad,
 Nékem ugyan találtál hűs helyre,
 De ott te is nyughattál kedvedre.”

CSORBA Béla fordítása

INCSELKEDÉS

a bećarac virgonc nótájára,
 azaz
 „Kettőt tojik a fekete kánya”

1. Arany keze, ezüst a sallója,
Szép lány dönti termést a tallóra.
2. Tüzes abroncs a nap koronája,
Hát düdörész a pilledő lányka.

3. Jer, galambom, bekötni buzámat,
Adom érte hófehér orcámat!
4. De ha nékem hús italod hoznád,
Meg nem bánád — szememfényét kapnád!
5. S hogyha fölém hűvöskét csinálnál,
Hűbb szeretőt, tudom, nem találnál!
6. Már-már hiszi, hogy senki se hallja,
Pedig fülel a juhnyáj bojtárja.
7. Kötelet rak sásból a buzának,
Mogyoróból árnyékot a lánynak.
8. Csobolyóból éltető italt ad,
Kéri aztán megígért jutalmát.
9. Ide, cunci, ölembe! Ígérted!
Ámde a lány érti a beszédet.
10. Hess el innen, kicsi kuckós juhász,
Tudomisten, ilyet ki nem tanász!
11. Igaz, mondod, kévéim bekötted,
De tallómon barmaid legeltek!
12. Igaz, mondod, friss vizedből kaptam,
De neked is nád nőtt a hasadban!
13. Igaz, mondod, enyhelyet csináltál,
De alatta vígan mulatoztál!

CSORBA Béla fordítása

A JUHÁSZ ÉS A LEÁNY

Szép leányzó aratván aratott
arany kézzel és ezüst sarlóval.
Amikor a napnak fele múltott,
dalba kezdett a szépséges leány:
„Aki nékem kévéim összekötné, —
fehér arcom annak odaadnám.
Aki nékem vizet inni hozna, —
övé lenne búbájós két szemem.
Aki engem hús árnyékkal fedne, —
lennék annak húséges kedvese.”
Azt gondolja, senki nem hallgatja;
hallotta őt a juhok juhásza:

sással néki a kévét kötötte,
mogyorófa lombbal árnyékolta,
hozott néki hűsítő friss vizet;
majd így szóla a szép leányzóhoz:
„Add meg, leány, amit megígértél!”
De a leány ravasz volt nem kicsit,
és a lányka ekképp felelt néki:
„Menjél innen, ifjú pásztorlegény!
Ha a kévém össze is kötötted, —
juhaid a tarlón legelteted.
Ha hűs vizet hoztál is énnékem, —
te magad is hűsítetted véle.
Ha árnyékba vontál is engemet, —
alatta biz’ te is megpihentél.”

DANYI Magdolna fordítása

A JUHÁSZ MEG A LEÁNY

Aratott egy szépséges leányka,
keze arany, ezüst a sarlója.
Mikor már úgy fele nap is eltelt,
a szép leány énekelni kezdett:
„Aki az én kévém kötné —
annak adnám az én fehér arcom.
Aki nekem hűs vizecskét hozna —
annak adnám az én bogárszemem.
Aki pedig szárnyéket csinálna —
annak váltig hű kedvese lennék.”
Azt gondolta, senki nem is hallja;
hallotta biz juhok közt a juhász:
szálas sással kévét kötözte,
szárnyéket font, mogyorófa ágát,
s hozott neki azt is, hűs vizecskét;
mondta hát a szépséges leánynak:
„Add meg te lány, amit megígértél!”
De hát a lány hamisacska volt ám,
éppen ezért így felelt amannak:
„Juhászlegény, menjél az utadra!

Kévéim ha be is kötözgetted —
 a te nyájad legelész a tarlón.
 Hogyha nekem hús vizecskét hoztál —
 hát magad is jó hideget irtál.
 Hogyha nekem szárnyéket csináltál —
 árnyékában te is megpihentél.”

FEHÉR Ferenc fordítása

A JUHÁSZ ÉS A LÁNYKA

Búzáat arat gyönyörű leányka,
 búzáat arat fűrge sarlójával.
 Mikor a nap már magasra hágott,
 dal csendült föl a leányka ajkán:
 „Aki nekem kévét kötne mostan —
 fehér orcám bizony neki adnám.
 Ha valaki egy kis vizet hozna —
 csillagszemem bizony neki adnám.
 De ha volna, ki hús árnyat hozna —
 néki lennék holtig szeretője.”
 Azt gondolta, senki sem hallhatja,
 de hallotta juhoknak juhásza:
 gyékénnyel a kévét megkötötte,
 cserjéből az árnyat megcsinálta,
 és elhozta hús pataknak vizét,
 így szólt aztán a gyönyörű lányhoz:
 „Add leányka, amit megígértél!”
 De a lányka válaszolt is nyomban,
 furfangos volt, hát emígyen szólott:
 „Pásztorlegény, menj a dolgod után!
 Megkötötted ugyan a kévét,
 de juhaid kóróban legelnek.
 Hoztál vizet a patakból, húset,
 te is ittál a hús vizecskéből.
 És ha árnyat is csináltál nékem —
 te magad is pihentél alatta.”

FÜLÖP Gábor fordítása

A PÁSZTOR ÉS A LEÁNYKA

Búzát arat gyönyörű leányka,
 Arany keze ezüst sarlót forgat.
 Mikor a nap delelőre hágott,
 Dalra fakadt gyönyörű leányka:
 „Ki eljönne kévéim bekötni,
 Neki adnám hófehér arcomat.
 Aki nékem vizet hozna innom,
 Neki adnám fekete két szemem.
 Hát még aki hús árnyékot vonna,
 Hú szerelmem neki odaadnám.”
 Azt hitte, hogy dalát ki se hallja,
 De hallotta juhoknál a pásztor:
 A kévéket sással bekötötte,
 Hús árnyat vont mogyorócserjéből,
 És a lánynak vizet hozott inni;
 Majd így szólott gyönyörű leányhoz:
 „És most add meg, amit megígértél!”
 De ravasz volt gyönyörű leányka,
 Azon nyomban meg is felelt néki:
 „Menj el innen, ifjú pásztorlegény!
 Ha kévéim mind be is kötötted,
 Juhaid most a tarlón legelnek.
 Ha hoztál is nekem vizet innom,
 Szomjad ottan magad is oltottad.
 Hogyha nékem hús árnyékot vontál,
 Hát alatta magad is pihentél.”

JUNG Károly fordítása

ÜRÜPÁSZTOR S A SÜLDŐJÁNKO

Marokveri tsinos süldőjánko,
 Aran kezi, ezüstbül kukájo.
 Midőn gyünne — délebéd üdőbe,
 Megszólala hangos nótaszóbul:
 „Gyünne hozzám kévekötni iffju,
 Hószín ortzám tsolkjánok kitenném.

Tsanak vízbül szomjom ótni hagyná,
 Szemehunynám, kezi bárhon illet.
 Ámde vonna árnyos fábul árnyot,
 Ölöm kuttyán szomját ótni hagynám.”
 Jáneszivel hitte, ki se hajja,
 De biz' hajja iffju ürüpásztor:
 Üstöllést gyün kéveköttni iffju,
 Magyaróbul legott árnyot állít,
 A' tsermelbül tsanakját meríté;
 Osztán szóla tsinos süldőjánhon:
 „Ámde mostand ódjod meg ruhádot!”
 Jámkó megent rókaszóbul jártos,
 Feleleti nem késik belülle:
 „Ugyon térj mán, ürüpásztor iffju,
 Ámbár köttöd minden kalangyámot,
 Ürünyájod tallófdödöm nyútté.
 Oszt hogy ittam hüs tsermel vizedbül,
 Szinte ittad — ölöm kuttya nem köll.
 Hogy meg vontál magyaróbul árnyot,
 Biz' hüsölté — ámde tüllem távol.”

Rátz idiómabul fordítá IFFJU Károl

BÍRÓ JULCSA ÉS A KANÁSZLEGÉNY

Obscenus karakterű vígrománc

Leállt már az aratómasina,
 Bíró Julcsa markot ver utána.
 Ahogy délben szól a harang szava,
 Bíró Julcsa énekszóval várja:*

*„Hej, legények, jertek búzát kötni,
 Rózsás orcám jobb fele tiétek!
 Kőkorszamba hozzatok friss vizet,
 Dalos keblem hanyagolni véteket!*

* A legalább kétértelmű szókat, szintagmákat és mondatokat — a virtualis obscenitas érzékeltetése okából — cursivaltattuk a typographussal! (A magyarrító)

*Asztag mellett árnyékot pokrócból
Ki csinálna, annak megköszönném.
Hogyha lenne, aki megcsinálná,
Pendelyemet gatyájához tenném!”*

Száll az ének, nem is hallja senki,
Bíró Julcsa azt gondolja róla;
Pedig ott van a szép kanászlegény,
Nagy subája kilátszik alóla.

*Megy is menten kötni a kévéket,
Pokróc helyett fogja a subáját,
A kőkorsót menten megmerítné,
Majd szólítja nem remélt babáját:*

„Megcsináltam mindent, amit szóltál,
Jer hát, Julcsa, ide a subámra!
Vastag árnyék áll asztag tövében,
Pendelyedet vedd rá a gatyámra!”

Bíró Julcsa nem fogta tréfára,
Bár a pendely a gatyához vágyott;
Odaszólott a szegény kanászhoz,
Mint ki előbb csalánfűbe hágott:

„Hová gondolsz, ó te, kanászlegény?
Kévém kötni bárki idejönne!
Rózsás orcám jobb felét akarnád?
És a kondád mindent tönkretenne!”

*Korsó vízért kútágast felhúzni
Bárki lenne, tenném szívességből;
Dalos keblem két felét akarnád?
Pedig előbb te ittál a vízből!*

Vastag árnyék áll asztag tövében?
Vidd el innen a szőrös subádat!
Pendelyemet ezer ráncba szedték,
Ám de egy sem vágyta a gatyádat!”

*Eredeti szerb néprománc alapján magyarítá:
Dr. JUNG Károly ethnographus*

A BOJTÁR MEG A LÁNYKA

Érett kalászt aratott a lányka,
 fürgé kézzel, ezüstös sarlóval.
 Mikor a nap ért már delelőre,
 sóhajtozni kezdett a leányka:
 „Aki az én kévéim bekötné,
 annak adnám hófehér orcámat.
 Aki nékem forrásvizet hozna,
 arra vetném éjszín szemeimet.
 Aki engem árnyékkal vigyázna,
 azt a legényt mindig hűn szeretném.”
 Azt hitte, senki meg sem hallja,
 bojtárlegény mégis kihallgatta.
 A kévéket gyékénnyel kötötte,
 friss vizet is hozott a forrásból,
 árnyékra lelt mogyoróbokorban,
 majd így szólt az éjszemű leányhoz:
 „Most teljesítsd, amit megígértél!”
 Ámde szavakész volt a leányka,
 rátermetten felelt a legénynék:
 „Jól tennéd, ha dolgoz után néznél,
 mert amíg a kévéim kötözted,
 birkanyájad lelegelte tarlóm;
 hogyha nékem forrásvizet hoztál,
 bojtárlegény, magad sem szomjaztál;
 igaz, nekem árnyékot találtál,
 ám alatta te is meghúzódttál.”

KONTRA Ferenc fordítása

A JUHÁSZ ÉS A LEÁNY

Kalász kaszál szépséges leányzó,
 aranykézzel, ezüstös sarlóval.
 Mikor a nap delelőre hágott,
 Dalba kezd a szépséges leányzó:
 „Aki nékem kévéim bekötné, —
 néki adnám szép hamvas orcámat.

Aki vélem hús vizet itatna, —
néki adnám csillogó szemeim.
Aki nékem árnyékot ha fonna, —
annak én hű szeretője lennék.”
Azt gondolta senki őt ne hallja;
hallotta őt a juhok juhásza:
bekötötte gyékénnyel kéréit,
ágakból font árnyékot föléje,
hűvös forrás vizéből itatta;
majd szólott a szépséges leányhoz:
„Add meg lányka azt, amit ígértél!”
Ám a lányka ravaszabb volt nála,
felelt néki szigorú szavakkal:
„Menjél innen juhoknak juhásza!
Kévémet ha be is bekötötted, —
juhaid a tarlómon legelnek.
Vizet nékem hűvöset ha hoztál, —
hűvös víz a te szomjad is oltja.
Árnyékot ha fontál is fölőb, —
Megpihentél te is hűvösében.”

LADÁNYI István fordítása

JUHÁSZLEGÉNY ÉS A LÁNYKA

Ímhol arat világszép leányka
keze aranyával, sarló ezüstjével.
Mikor a nap delelőre hágott,
dalba kezde világszép leányka:
„Aki kévébe kötné az árpát, —
annak adnám gyöngé, fehér orcám.
Aki nékem hús vizet is hozna, —
neki adnám szép szemem világát.
Aki pedig dús árnyat csinálna, —
annak lennék hűséges mátkája.”
Imígy dalolt, mulatott magában;
hallá ezt a derék juhászlegény:
mind kévébe kötözé az árpát,
mogyoróágból dús árnyat csinált,

a patakról hús vizet is hozott;
 imígyen szólt világszép leányhoz:
 „Add a bérem, mit szóval ígértél!”
 De a lány a juhászlegénynek
 ékes szóval, okos szókkal mondja:
 „Hallod-e te derék juhászlegény,
 míg az árpát kétébe kötözted,
 a tarlómon nyájad legeltetted.
 Patakról ha hús vizet is hoztál,
 jómagad is abból iszogattál.
 Mogyoróágnak dús árnya alatt,
 juhászlegény, te is megpihentél.”

LADIK Katalin fordítása

A LÁNY ÉS A JUHPÁSZTOR

Szép volt a lány, búzában aratott,
 keze arany, sarlója ezüst volt.
 Mikor a nap delelőre hágott,
 magában a lány így danolgatott.
 „Valaki ha kéréim bekötné, —
 fehér orcám csókra adnám annak.
 Valaki ha kicsi vizet hozna,
 hollószemem csókra adnám annak.
 Valaki ha hús helyet mutatna,
 annak biz' én hű hitvese lennék.”
 Nem hitte, hogy bárki is meghallja,
 ám dalát egy juhásztor hallgatta:
 gyékénnyel a kéréit bekötte,
 őt a bokornak húsébe vitte,
 inni a forrás vizéből hozott,
 a leányhoz pedig imígyen szólott:
 „Add hát, hugám, amit megígértél!”
 De a leány furfangosabb ennél,
 a legénynek ekképp válaszola:
 „Menj el innén, juhoknak pásztora!
 Igaz ugyan, kéréim bekötted,
 de juhaid búzámba terelted.

Igaz ugyan, forrásvizet hoztál,
de alsónek belőle te ittál.
Igaz ugyan, hús helyet mutattál,
de alája énvelem húzódtál.”

P. NAGY István fordítása

A JUHÁSZ MEG A LÁNY

Sarlójával búzát arat a lány.
Keze arany, sarlója színezüst.
Ahogy a Nap a feje fölé ért,
a hőségben ilyen dalba kezdett:
„Ki a búzát bekötné utánam,
néki adnám bársonyos orcámat.
Aki nékem hideg vizet hozna,
két fekete szemem övé lenne.
Ki fölībém árnyékot terelne,
lennék annak hűséges mátkája.”
Nem gondolt rá, hogy valaki hallja;
s hallotta is egy furfangos juhász.
Fut gyékényért, bekötni a búzát,
árnyéknak vág mogyorófaágat,
s húz hús vizet az itatókútból.
Ezek után mondja a szép lánynak:
„No, most add meg, amit ígérettél!”
De a lánynak helyén van az esze,
s így válaszol a juhászlegénynek:
„Ne bolondozz, te tejföldrösszajú!
Ha a búzám kérébe kötötted,
a juhaid tarlómon legeltek.
Ha szomjamat hús vízzel oltottad,
te magad is ittál a hús vízből.
Ha fölībém árnyékot tereltél,
az árnyékban te is megpihentél.”

PAP József fordítása

A JUHÁSZ ÉS A LÁNY

Kévét kötött a szépséges lányka,
aranyujjal, ezüstös sarlóval.
Múlt az idő, delet harangoznak,
dalolni kezd, strófák sorakoznak:
„Aki nékem, hipp-hopp, kévét kötne,
halvány arcom feléje fordulna.
Friss patakvízzel oltaná szomjam,
igéző szemem rája villanna.
Aki fölém árnyékot terít'ne,
lennék néki hűséges kedvese.”
Biztos benne, dalát más nem hallja,
de érti azt a juhok pásztora:
Szalmakötél a kévék derekán,
árnyak mogyorófavessző-szöttes,
sebes patak vize kulacsában.
És a lányhoz imígyen fordula:
„Tedd most, lányka, amit megígértél!”
De az huncut-csalárdul mosolygott,
időt se hagyva nyomban válaszolt:
„Távozz csak el innen, juhászlegény!
Ha a kévét össze is kötötted,
juhaid a tarlón szétszéledtek.
A patakról hús, friss vizet hoztál,
de szomjadban te is abból ittál.
Fejem fölé árnyékot terítél,
ám alatta magad is pihentél.”

SINKOVITS Péter fordítása

A SZABAD MUNKACSERE

Példabeszéd két társulásban

I. (*Kincstári szövetség*)

A BIRKAPÁSZTOR ESETE A TAKAROS LEÁNNYAL

Markot vert egy takaros leányzó
arany karral, színezüst sarlóval.
Mikor a nap delelőre hágott,
dalra gyúlt a takaros leányzó:
„Hogyha lenne, kévém ki bekötné —
kötném hozzá patyolatszín orcám.
Ha ki nékem vizet hozna innom —
igéző két szememből itatnám.
S ha ki nékem vetne híves árnyat —
lennék annak hön szerető híve.”
Azt gondolta: senki nincs, ki hallja;
hallja ezt az ifjú birkapásztor:
gyékénnyel a kévét bekötötte,
mogyoróág-ernyőt font fölébe,
hús vizet vitt epedő ajkára;
majd így szólt a takaros leányhoz:
„Add meg hát, lány, amit megígértél!”
Ám a lányzó ugyan furfangos volt,
s így felelt a juhásznak szavára:
„Eredj innen, ifjú birkapásztor!
Ha a kévém rendjén bekötötted —
a juhod mind ott legel a tarlón.
Hogyha nékem hoztál vizet innom —
véle oltád magad is a szomjad.
Hogyha nékem árnyékot vetettél —
hűsén te is csakúgy megpihentél.

II. (Alternatív alku)

A BULA MEG AZ EGYSZERI PAKULÁR

Markot vert egy csicsás jó bőr spinkó
 kóser jattal, hullajó kacorral.
 Mire a nap frankón bedurrantott,
 áriázni kezd a lepra dajna:
 „Lenne manusz, kévéim szorongatni —
 szorongatná derekam is dögjól.
 Lenne krapek, piát aki hozna —
 pitykézhetne, prütykölhete vélem.
 Ha ki pali árnyat vetne most rám —
 taknyoljon le, flamós vagyok érte.”
 Szagot kap a hamuka-danára
 a pakulár, ki arra strabancol;
 viccserhó volt, marhán esett plére.
 Kévét kötött, piát hozott néki,
 árnyat vetett, s vágta volna hanyatt.
 Mufurc csobán, pasasérnak proosztó:
 „Frankamári — mondja —, elő a farbával!”
 Firkás csaj volt, adott duma bankot,
 fűzött ürgét, legyet nem kapott be:
 „Kopj le! Almás! Húzzhatod a csíkot!
 Mialatt a kévémet kötözted —
 nyájad legelt csernó-béli tarlón.
 Amit hoztál, Noé italát töltsd
 hűtőjébe Yugo Floridának.
 S árnyékodba majrézom feküdni —
 hátha lennél immun-elégtelen.”

TÚRI Gábor fordításai

PÁSZTOR ÉS A LEÁNYKA

Rendet vágta szépséges leányka,
 Keze arany és ezüst a sarló.
 Delelőre járt a nap már régen,
 Énekelte szépséges leányka:
 „Ki most nékem markot összekötne, —

Annak adnám orcám gyöngé holdját.
 Ki most nékem hűvös vízből hozna, —
 Annak adnám két szemem világát.
 Ki most nékem lombból árnyat fonna, —
 Annak adnám szerelem hűségét.”
 Vélte, mit mond, nem hallhatja senki,
 De hallotta birkanyáj őrzője,
 Ki a markot gyékényszálba fogta,
 Fonta árnyat mogyorófalombból,
 S hozott vizet hűsítő forrásból;
 Leánykához majd ekiképpen szólott:
 „Add hát nékem, mi megillet engem!”
 De a lányka csak megcsalta szóval,
 A juhásznak ezt a választ adta:
 „Távozz tőlem birkanyáj őrzője,
 Míg a markot gyékényszálba fogtad,
 Birkanyájad a tarlóra csaptad,
 És ha hoztál forrásnak vízből,
 Te is ittál szomjad csillapítani,
 És ha lombból nékem árnyat fontál,
 Ott alatta te is megpihentél.”

VARGA Szilveszter fordítása

JEGYZET A FORDÍTÁSOKRÓL

A Vuk gyűjtéséből származó szerb népdal, az *Ovčar i devojka* huszonegy fordításváltozatát elolvastva már-már önmagától adódik az összehasonlítás, még pontosabban: az összeolvasás alkalmja, lehetősége. Az összeolvasásé, hiszen nem a fordításokat akarjuk rangsorolni, egymáshoz hasonlítani, még csak nem is az eredetivel összevetni, a fordítások precizitását mérlegelni, csupán a vers néhány jellemző helyét, elemét kiemelni, s azzal a céllal párhuzamba állítani a fordítói megoldásokat, hogy kitessék a látszólag egyszerű népdal polifon hangzása, versrétegeinek gazdagsága, s nem utolsósorban fordítóink stiláris árnyalatokra is ügyelő leleményeinek sokasága, sokfélesége.

A szabadvers száz éve után, amikor az archaikus, népi ritmusú vers lefordítása artisttikus kuriózumnak számít, a deseterac betantása különleges kihívást jelentett a műfordítók számára. Már csak azért is, mert ennek a népdalnak a legjellemzőbb, domináns eleme minden kétséget kizáróan, a ritmus. A tízszótagos verssorok kialakítása nem jelentett

problémát a fordítóknak, az eredeti vers sorai ütemezésének betartása már sokkal inkább, a 4+4+2-es verssorok helyenként megbicsaklanak, arra pedig, hogy a szó- és ütemhatárok egybeessenek, ezáltal is feszesebbé téve a vers ritmusát, szinte alig ügyelnek a fordítók. A versfordítások trochaikus lejtése — egy-két kivételtől eltekintve — véletlenszerű, vannak ugyanis olyan fordítások, amelyek a sorok erőteljes trocheusi lejtését helyezték előtérbe. Akik komolyan vették a metrikai tökéletesség igényével kecsesgető szerb népdal „utánzásának” lehetőségét, hibátlanul oldották meg feladatukat. Már az elmondottak alapján is kiderül, mennyire elütöek a fordítók hozzáállásai a népdal megszólaltatásakor. A ritmust „szabadon kezelő”, szabályait be nem tartó, lezser fordításoktól a feladat komolyságához illő fegyellemmel betartott ritmus vagy a magyar népdalokéhoz közelítő változat, illetve a felülemelkedő ritmikai irónia, a versformát kívülről, mintegy vázként kezelő magatartás, parodisztikus alapállás egyaránt tetten érhető, világosan látható a versek összeolvasása után.

A népdalváltozatok lexikái szintje ugyanezt a változatosságot mutatja. Érdekes megfigyelni, hogyan oldották meg a műfordítók a legelső fordítói problémát. A népdal a *žetvu žela* idiómával kezdődik, s az átültetések szerint jelentheti ez egyszerűen csak azt, hogy *aratott*, vagy időhatározóval kiegészítve: *aratott(...)* *hajnal óta*, hogy *aranykalászt arat*, *markot szedett*, *nekiáll aratni*, *árpavágni*, *termést a tarlóra dönti*, *aratván aratott*, *búzát arat*, *marokeveri*, *markot ver*, *érett kalászt arat*, *kalászt kaszál*, *imhol arat*, *búzában aratott*, *sarlójával búzát arat*, *kévéit kötött*. Erdemes felsorakoztatni a *čarne oči* magyar megfelelőit is: *bogárszem*, *csillagszép*, *éjfekete*, *bűbájos szem*, *csillagszem*, *fekete*, *éjszín*, *csillogó szem*, *hollószem*, *igéző szem*; s vannak akik úgy gondolják, a lány *szép szeme varázsát*, míg mások szerint a *szeme világát* ajánlja fel könnyelműen. Az sem pusztán a szavak fordításával kapcsolatos kérdés, milyennek látták az átköltők a lánykát, akit az eredeti a *polukava* jelzővel illet: *furfangos eszű*; *csalfa és ravasz*; *nagyon is ravasz*; *ravaszabb*, *mint hinné*; *érti a beszédet*; *ravasz volt*, *nem kicsit*; *hamisacska*; *rókaszóbul jártos*; *szavakész*, *rátermett*; *okos*; *furfangos*; *huncut-csalárd*; *firkás*; olyan, *akinek helyén van az esze*; s aki legényt *megcsalta szóval*. És folytathatnánk a felsorolást vég nélkül — mert alig akad egy-két egymásra hasonlító fordulat — kezdve attól, hogy a vers egyik szereplőjét, a juhászlegényt hogyan nevezi meg a fordító, hogyan szólítja meg a versben a lányka: *bojtár*, *juhász*, *ifjú pásztorlegény*, *ifjú csoban*, *kicsi kuckós juhász*, *juhászlegény*, *pásztorlegény*, *ürünpásztor*, *bojtárlegény*, *juhoknak juhász*, *juhoknak pásztor*, *birka-pásztor*, *birkanyáj őrzője*, vagy éppen: *tejfölösszájú*, az egyikben pedig: *kanász*, egészen addig, hogy hogyan, milyen hangnemből utasítja vissza a juhász követelését a lányka: patetikusán — *Távozz tölem*; szarkasztikusan — *Kopj le! Almást Húzhatod a csikot!*; szelíden — *Eridj in-*

nen; viccesen — Ne bolondozz; Hess el innen; erélyesen — Jól ten-néd, ha dolgod után néznél; incselkedve — Ugyan, férj mán; durván — Hordd el magad; vagy egyszerűen csak: Menj el innen.

Már a szókincs szintjén megmutatkozik fordítói hozzáállások különbözősége. Tájnnyelvi szavak, népies szóalakok sorjáznak: *csoban, tanász, tüllem, bekötte, salló, fölibem* és így tovább. A népies fordulatok azonban nemcsak a lexika, hanem a versszerkezet szintjén is megjelennek. A legszabadabb átköltések egyike például a magyar vígballadák hangján és módján, szabadon eleveníti meg a történetet, a fordítók közül pedig jó néhányan magyar népmesei fordulatokat alkalmaznak. Még a népies változatok azon formái is fellelhetők, melyek a népdalok páros rímeit adják vissza, ezekben aztán a leány hú *babája* akar lenni a legénynek. Mások erőteljesebben archaizálnak: cserényt, szárnyéket állít a juhász a lánykának. Ennek a legszélsőségesebb esete, melyben a műfordító egy Vuk korabeli történetet, kétszáz évvel ezelőtt beszélt nyelvet rekonstruál, szókincsében, helyesírásában, szintaktikai fordulataiban egyaránt.

A verségész szintjén mutatkoznak azonban meg az egyes fordítások legmarkánsabb jegyei. Mégpedig azért, mert a legtöbb esetben az egyetlen cél az életkép visszaadása volt, a vers szituatív előadása, az anekdotikus megjelenítés. A vers tartalmi hármasságán van ugyanis a legtöbb esetben a hangsúly: annak a leírásán, hogyan sóhajtozik a lányka elfáradva, kívánságait hogyan teljesíti a közelben nyáját legeltető juhász, hogyan fogja szaván, s a lányka mi módon utasítja vissza a juhászt. A vers felépítése rafináltan egyszerű. Nemcsak a cselekménye hármasság tagolású, hanem egy-egy rész is három egységre osztható, annak megfelelően, hogy a lánykának három kívánsága van, melyhez három ígéret társul. Mindezt az erotika leheletnyi, naív, derűs bája hatja át. Az eredetiben megénekelte történetet is másként-másként adják vissza a fordítók.

Van, aki a történet báját igyekszik megszólaltatni. Más kamaszerotikát vél benne. De olyan interpretálása is akad a népdalnak, mely éppen az erotikus elemet igyekszik kiiktatni, nem a fiú és a lány kedvesen incselkedő történetét, hanem a rosszindulatú, a lányt kihasználni akaró pásztor és a talpraesett, cselekvésre, visszavágásra kész leány meséjét hozza, annak a fordítói szándéknak a jeleként, mely nem múltbéli, régies megszólaltatását, hanem mai, korszerű nyelven történő megfogalmazását adja a népdalnak.

Az anekdotikus, történetre koncentráló versfordítások közül ezúttal csak a két legszélsőségesebbet idézzük: az egyik statikus megközelítésre enged következtetni, leírói jellegű: „Szalmakötél a kékék derekán, / árnyak mogorófavessző szöttes, / sebes patak vize kulacsában”; a másik a versfordítás változatok közül a legdinamikusabb, a leginkább epikus jellegű: „Fut gyékényért, bekötni a bűzát, / árnyéknak vág mogorófaágat, / s híz hús vizet az itatókútból”.

A fordítók közül néhányan több változatban is elkészítették a szöveg fordítását. Jelezve, hogy a megközelítésnek még egyazon szerző esetében is sokféle változata lehetséges, hogy még ugyanaz a szerző is más-más vonatkozását emelheti ki a versnek. A naív, bájos világ elfogadásának lehetetlensége ihlette minden bizonnyal azokat a változatokat, amelyek ironikusan csak két szereplőt és az elcsábítást ősi történetfragmentumát őrzik meg az eredetiből, s az argónak és a szlengnek a keverékéből egy egészen új, az eredetihez csak halvány szálakkal kötődő világot kreálnak. Az egyik fordításváltozat szerint az idill nem lehet világunk tartozéka, ennek a történetnek csak másféle kontextusban van létjogosultsága; csak ha aktualizáltan mai, s a népdal vershelyzete felcserélődik az immunelégtelenségnek és a csernobili katasztrófának a problémájával. A versvilág zaklatottan mai, a versnyelv elidegenítően argós, halandzsa jellegű.

A versmag torzításának példája az erotikus vonatkozások felnagyítása, hipertrofálása is, az erotikának a szexuális utalások szintjére való áthelyezése, az incselkedő, játékos gyermekiségnek a testi szerelem körébe való utalása, szintén a paradicsomi népi idill elvesztésének tanúságaként.

Ahány költő, annyi versváltozat. Mondhatnánk úgy is, a fordítások az eredeti kialakulásának, keletkezésének történetét rekonstruálják együttesen, a variációkban élés tényét tudatosítják. A vers népdalszerű, népballadás, népmesei vagy egyszerűen csak tájnyelvi elemeket tartalmazó, archaizmusokat felsorakoztató, a legszélsőségesebben régiesített vagy éppen mai köznyelvi, jassznyelvi, bájosan erotikus, az erotikát kizáró, minimálisra csökkentő, azt a testi szerelem vonzáskörébe átutaló, idillt megjelenítő és aktualizáltan modern, esetleg komolykodó, humoros, groteszk és ironikus, tartalmat és formát egyidejűleg parodizáló variánsai ennek az egyszerű versnek a formai szempontú, nyelvi, tematikai sokrétűségét, gazdagságát, elemeinek változatos interpretálhatóságát jelzik.

Minden bizonnyal a népdal jellege, a variánsokban létezés ténye is bátorította a költőket, hogy ne a műfordítói hűség, a szó szerinti hitelesség legyen fordítói eszményük, hanem hogy saját egyéniségükhöz idomítsák a fordításokat, annak megfelelően szabadon gyúriák át, stílusuknak megfelelően. Minden bizonnyal tudatosan törekedtek az egyéni megoldások versbe iktatására, jelentkezzenek azok a versegész, a vershez való hozzáállás vagy csupán a jelzős szerkezetek szintjén, s nem riadtak vissza az extrém megoldásoktól sem. A műfordítást nem arctalan robotmunkának, mechanikus tevékenységnek fogták fel, amely az eredeti szöveg más nyelven történő megismertetéséhez szükséges csupán, hanem műfordítói erőpróba és szép, stílári játék kerekedett az *Ovčar i devojka* átültetéséből, mely egyúttal a fordító költői világát is tükrözi.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

„LEHETETLEN” KAPCSOLATOK „LEHETETLEN” IDŐKBEN (II.)

*Jegyzetek a XIX. századi horvát folyóiratok
magyar és magyar—horvát anyagáról*

BOSNYÁK ISTVÁN

III. „MAGYARISZMUS, ILIRISZMUS”, MAGYAR—HORVÁT NEGYPENNYOLC

Semmiképp sem véletlen, hogy horvát részről épp a *Danicában* talál legfőbb orgánumra egy nevezetes polémia, amely a Szlavónián és Horvátországon kívüli, azaz Dráván túli horvátok nemzetiségi létének kritikáját kiterjesztette a magyar—horvát nemzeti/nemzetiségi viszonyok kritikájára általában is.

„Különös élességgel fordultak szembe a magyar lapok az illirizmusnak a délszlávok egységére, a délszláv népek összefogására irányuló törekvésével. 1839-ben a *Századunk* hasábjain olvashatjuk, hogy »a horvatiszmus és *Horvatisirung* elnyomta a magyariszmust és *Magyarisirungot*, de csak azért, hogy majd az *illirizmus* és *Illirisirungnak* adjon helyet...« A cikk szerzője sorra vette a »nyelvbeli láz«, »a lázás ábrándozás« jeleit: a politikai lapot, a nyomdát, az illír tudóstársaságot és az olvasóegyesületet, s ezek sok vonatkozásban pozitív tevékenységét nem egy esetben durva és rosszindulatú megjegyzésekkel kísérte, majd felhívta a horvátokat, hogy »illiriszatiói viszketegség« helyett csatlakozzanak »magyar polgártestvéreikhez, kikkel szent jogok s törvények és szinte dicső történelmi emlékezetek századok óta oly szorosán fűzik össze őket, előre láthatván azt, hogy az eszméitett *Nagy Illíriában* hazájok és nemzetiségük neve sokkal inkább el fog enyészni, mint nem enyészne el a kis Magyarhon mellett!«...» (*Magyarország története 1790—1848.*, i. m. 840. p.).

Az Orosz József „trón és oltár védelmében” indított reakciós kormánylapja, a pozsonyi *Hírnök* (1837—45) irodalmi melléklapjaként

megjelenő *Századunk* (1838—45) e frontális támadására Gajék kétrészes szerkesztőségi cikkkel válaszolnak a *Danica* 1839. május 4-i és 11-i számában. A *Magjarismus, Ilirismus* című, aláíratlan válasz a *Századunk* „Ultra-Magjar” támadását azonos mértékkel és azonos túlzásokkal utasítja vissza, hogy aztán e pozsonyi kormány szerv csaknem három éven át állandó célpontja és vitapartnere maradjon az illírismus legfőbb orgánumának.

Már az 1839. augusztus 3-i szám is szerkesztőségi cikkkel folytatja az ellentámadást, s ez a vitaforma a *Századunkkal* folyamatosan jelen marad a *Danica* 1840-es évfolyamában is. Így például a 21., 28. és 48. számban, ahol a magyar, az illír és a magyarországi latin nyelv hivatalos státusával kapcsolatban vitáznak Gajék a pozsonyi ellenlábassal. S hogy e vita horvát részről sem korlátozódott egyetlen sajtószervre, arról ugyancsak a *Danica* tudósít az *Obćinske Novine* egyik, 1840-es, az illírismus—magyarizmus vita korabeli szétszúgárzását összegező cikke alapján.

A szerkesztőségi kollektív polemizálás mellett volt azonban e vitának a *Danica* hasábjain egy személyesen is exponált, neves részvevője: Rummy Károly György. Ugyanaz a német anyanyelvű, magyarul ritkán publikáló, mindenek szakiíró, aki a romantikus nemzeti-nyelvi harcok idején „még a felvilágosult racionalizmus szellemében a történeti Magyarországnak minden nyelvén megkísérelte a közvetítést az alkör már egymással szemben álló etnikai csoportok között” (Sziklay László: A két nyelvű költő mint irodalmi jelenség. *HITK*, 1978., 36—37. sz.). (Rummyról bővebben: Fried István: Rummy Károly György, a kultúraközvetítő 1828—1847. *Filológiai Közöny*, Bp. 1963. 1—2. sz. 204—218. p. Rummynek az illírizmussal és Gajjal kapcsolatos, magyar és magyarországi német lapokban kinyilvánított nézeteiről uo. 211—212. és 216. p.)

Itt, a *Danica* hasábjain, Rummy a „Magjarismus, Ilirismus” vita legagilisebb „illír” részvevőjeként szerepel. A folyóirat 1839. 32. számában a *Századunk* az évi 39. füzetében megjelent, „Eszméletek a népnevelés részéről, vagy a polgári iskolákról” című Csányi János-értekezés kapcsán tör palcát a nyelvi tolerancia, illetve a különböző magyarországi nyelvek egyenjogú használata mellett, hogy a következő számmal valóslóságos állandó rovatot indítson a „Magjaromania”, „Ultra-Magjarizam”, „Slavjanomerzac”-ság, „Hypermagjarizam” és a nemzetiségiek „magjarenje”-je, azaz elmagyarosodása heves bírálatára. E három évfolyamra kiterjedő — 1841-ben végződő — vitasorozatában Rummy a *Századunk* mellett az Orosz József-i reakciós „anyalapot” is többször pellengérré állítja, de vitázik a *Pesther Tageblatt*-tal, sőt egy alkalommal Bajzáék *Athenaeumjával* is (az 1839-es évfolyam II. könyve 4. számának „B.” szignójú szerzőjében szintén „Ultra-Magjar”-t látva, s mögötte kétkedve bár, de magát Bajzát vélve meghúzódni...). (Rummy és Bajza, ill. az irodalmi triász harmincas években kezdődő s 1841-ben

kulmináló nyelv- és nemzetiségpolitikai konfliktusáról: Fried István, i. m. 206—207. és 215—216. p.) Egyik cikkében (1840. 31.) Békés megye szlovákjait, németjeit és „vlahjait” ostorozza az elmagyarosodásuk/magyarokodásuk miatt, a másikban pedig (*Danica*, 1940. 4. sz.) a bajai katolikus istentisztelet maganyelvűségét támadja, hisz Baján és környékén „túlnyomórészt csupa illír és német” él... Rátamad továbbá a felső-magyarországi szlovákokra is, akik közül „sokan oly rútul és szemérmetlenül magyarosítják szláv nevüket”... (1840. 30. sz.). Az egyik római tudósításban viszont a magyar sajtó azon „hazug híresztelésével” pörlekedik, miszerint a moldvai magyar katolikusoknak rossz a helyzete... (*Danica*, 1839. 50.).

Ha mindehhez hozzáadjuk még, hogy Rummy nemcsak a „Magjarismus, Ilirismus” vita kirobbanása után lett a *Danica* vitacikkírója, hiszen már azt megelőzően, a folyóirat 1938-as évfolyamában is két kimondottan polémikus írással szerepel — az elsőben, az az évi 26. számban megjelentben a *Hasznos Mulatságok* 1837. 31. füzetének egyik közleményéhez kapcsolódva a magyarországi nyelvi tolerancia mellett és az elmagyarosítás ellen szól, két számmal később pedig az „Ultramagyarok” nemzeti szűkkeblűségét és idegen-fóbiáját pellengérez ki —, ha tehát számba vesszük azt is, hogy szerzőnk egyféleképp *előkészítője* is volt a híres/hírheft, a jogos sérelmek mellett mindkét részről a legdurvább negatív etnosztereotípiákat is könnyedén osztogató vitának, akkor nyilvánvaló lesz, hogy annak legfőbb „illír” részvevője épp e német származású és anyanyelvű magyarországi szakíró volt. S noha e három évig csaknem azonos intenzitással dúló, polémikus hadjáratban Rummy sem volt mentes a két egyaránt fanatizálódott tábor szélsőséges túlkapásaitól — egyik vitáirátában például maga dicsekszi el a *Danica* olvasóinak, hogy az *Ost und West* 1838. 77—78. számában közölt Székács-recenziójában ő, dr. Dragutin Rummy maga is elmagyarosított szlováknak becsmérelte a *Szerb népdalok* kiadóját —, ennek ellenére is marad a tény, hogy az illírismus pozitív, nemzetfelszabadító tendenciájának — amely a bécsi reakcióval való kollaborálás negatív tendenciája ellenére is kétségbevonhatatlan történelmi erénye volt Gaják mozgalmának — egyik legszenvédélyesebb képviselője, a felvilágosult racionalizmus nyelv- és nemzetkoncepciójának kölcsönös toleranciára intő szorgalmazója épp a „magyar” Rummy Károly György/Karl Georg Rummy volt.

Az illírismus hőskorának, illetve a magyar reformkornak a belső társadalmi ellentmondásai a *Danica* lapjain is a horvátok (és más nemzetiségek) forradalomhoz való viszonyulásában csúcsonodnak ki.

A polgárosodás korszerű európai áramában sodródó, a gazdasági, társadalmi és művelődési megújítással egyidejűleg a nemzeti megújítást is szorgalmazó magyar reformmozgalom fatális nemzetiségpolitikája, mindenekelőtt az „egy állam, egy nemzet” alapvetően téves koncepció-

jával ott és akkor, ahol és amikor az országnak mintegy 12 millió összlakosából alig 5 millió a magyar s 7 millió a nemzetiségi (Unger Mátyás—Szabolcs Ottó: *Magyarország története*, Budapest, 1976. 170. p.); továbbá az erre a nemzet-nemzetiségkonceptióra alapuló nyelvpolitika, melynek jegyében az 1835-ös országgyűlés — a *Danica* indulásának éve! — újból hangot ad az általános felfogásnak, „hogya valaki a magyar kenyeret eszi, s magyar fizetést vesz, tudjon magyarul” (*Magyarország története 1790—1848.*, i. m. 791. p.); nem utolsósorban pedig az 1843—44. évi országgyűlés határozata, mely hivatalosan is államnyelvvé teszi a magyart, még a közoktatásban is, hogy az általános elmagyarosítási törekvés jellegzetes szimptomájaként 1847-től még az anyakönyveket is mindenütt — tehát a homogén nemzetiségi területeken és megyékben is — magyarul kelljen vezetni: mindez a *Danica* hasábjain is közvetlen/közvetett nyomokat hagy, a magyar reformkor egyik alapvető belső ellentmondásának dokumentumaként.

A horvát reformmozgalom, az illírismus alapvető belső ellentmondása viszont abban jelölhető meg, hogy maga is kétarcú volt. „Az illír gondolat haladó szerepet játszott a nemzeti elnyomás ellen, s a horvát nemzeti nyelv és kultúra kialakításáért folytatott küzdelemben. Az illír mozgalom pozitív céljaiban és tevékenységében a fejlődő horvát polgárság és az árutermelő középnemesség patriotizmusa mutatkozott meg” (*Magyarország története 1790—1848.*, i. m., 1156. p.). Másrészt viszont az illírismus is, fatálisan naiv illuzionizmussal, a „szabadság angyalát” látta Bécsben az elmagyarosítás elleni jogos és progresszív küzdelmében, s így mintegy önkéntesen vált az udvari reakció és nagyhatalmi abszolutizmus eszközévé: „A horvát nemesség azért is szövetkezett az osztrák abszolutizmussal, mert a magyar haladó reformtörekvések lényegesen túlhaladták a feudális kiváltságokhoz görcsösen ragaszkodó horvát nemesség programját. A liberális elvek felé hajló horvát polgári értelmiség pedig azért kötött szövetséget az udvarral, mert a horvát nemzeti célok legnagyobb akadályát látta a magyar nyelvi, illetve nemzeti mozgalom számos, a horvát mozgalmat akadályozó követelésében és törekvésében” (*Magyarország története 1790—1848.*, i. m. 840—841 p.).

Horvát nemzeti újjászületés és általános nemzeti és kulturális progresszió — politikai konzervativizmus és abszolutizmuskiszolgálás, sőt a cári Oroszországgal való kokertálás árán, s egy „nagy-horvát” nacionalizmustól sem mentesen, amely az illírismus történelmileg teljesen illuzórikus államkonceptióját — a délszláv lakosságú osztrák, magyar és török tartományok ún. Nagy Illíriába való tömörítését — csakis horvát vezetéssel vélte elképzelhetőnek... Míközben a horvát mozgalom a reformkori nemzetiségi mozgalmakra általában is jellemző ködös „etnogenézist”, konkrétan: a délszlávok állítólagos illír származását teszi meg a romantikus nacionalizmus állandó gerjesztőjévé.

Ezt az alapvető illír kontroverziát testesítette meg egy személyben

Ljudevit Gaj, a *Danica* szellemi atyja, akinek 1840-es oroszországi útja csak politikai gesztustünete volt annak a szerkesztői politikának, amelyet a legendás Redaktor a maga kétarcú — progresszív/regresszív — mozgalmi folyóiratában kezdettől fogva gyakorlatilag is képviselt.

„Az illirizmusra épp az össz-szláv mitománia a jellemző” — véli a mozgalom eminens horvát irodalomtörténésze (Milorad Živančević: *Ilirizam*. In: *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1975. 4. köt. 8. p.), s Gaj már a *Danica* első számaitól kezdve folyamatosan jelét adja a mozgalom e negatív töltetének is. Olykor valósággal a komikum határát is súrolva e mitománia „tudományos” alátámasztásának kísérleteivel. Az első évfolyam egyik számában például statisztikát közöl az európai nyelvek állítólagos lexikai tisztaságáról/tisztatlanságáról, s ebből a „tudományos kimutatásból” az derül ki, hogy ama szegény világnyelvek ugyancsak csehül állnak a „tisztá szókészlet” tekintetében, hisz a német mindössze 29, a spanyol 30, a francia 32, az olasz 35, az angol 37 ezer „tisztá” szóval rendelkezik, ellenben a „Slavo-Češko narečje” 57 ezerrel... A „Slavo-Ilirska pedig — avagy a Nagy Illíria nyelvi bázisa! — ennél is többel: kerek 83 ezerrel... Vagyis jóval többel, mint a német és angol nyelv együttvéve... .

Nemcsak a magyar, de a horvát reformmozgalom is fel nem oldott belső ellentmondásokkal és kontroverziákkal volt terhelve tehát, s csakugyan a valóság leegyszerűsítése volna a bécsi udvar segítségére támaszkodó horvát mozgalmat „sommásan visszahúzóznak, a magyar nemzeti mozgalmat pedig egyértelműen haladóknak ábrázolni” (*Magyarország története 1790—1848.*, i. m. 990. p.). Progresszívnek és regresszívnek ugyanez a belső nemzeti/nemzetiségi egysége s a horvát—magyar társadalmi kontaktusokban külön is érvényesülő dialektikája ütközik ki egészen drasztikusan a *Danica* 1848-as évfolyamából.

Ott találjuk ugyanis a magyar—délszláv forradalmi összefogás fölémelő dokumentumát, a *Magjarskoj opoziciji uzdarje na »zajutrak«*. *Spoimen dana 15/17 siečnja 1848. od mladeži Sàrbske u Požunu*’ c. verset, az ilyen „adys”, a Dunának, Oltinak... nevezetes gondolatát anticipáló sorokkal:

*Oj! svi složno braćo mila,
Il na Savi, Kupi bili,
Il Dunavo, Dravu pili,
Svim jednako pieva vila; —
Svi u kolo drug do druga,
Da budemo kao duga,
Pa njim neće dugo vali
Karšit nam se o obali.*

Ez az időállóan progresszív, túlzás nélkül is internacionálisan forradalminak nevezhető dokumentum két héttel a pesti forradalom ki-

törése után, nyilván nem véletlenül: épp a *Danica* március 25-i számában látott napvilágot. Azon a napon tehát, amelyen a zágrábi Narodni domban megszavazták a horvát „12 pontot”, vagyis a népi követelések 30 tételét, amelyek közt olyan forradalmi-antifeudális és progresszíven-polgári igények is szerepeltek, mint a jobbágyság eltörlése, a népnyelv bevezetése az iskolákba, állandó szábor, hazai kormány és hadsereg létrehozása s egyebek. A magyar forradalmi oppozíciót köszöntő verses dokumentum ekkori közlése tehát nyilvánvalóan a zágrábi napi eseményekre is „rímelt” a *Danicában*, nem utolsósorban ezekkel a cselekvő, sőt fegyveres összefogást is nyíltan hirdető zárósorokkal:

*Tako! sad vas mladež vole,
Pa kud okom, kud vi slovom
Mi tam skokom i olovom:
Da na zlatne rieči vaše
Bude pečat kárvi naše.*

S a horvát megújulás demokratikus balszárnyára — a Kušlan, Mažuranić, Kukuljević és mások által képviselt forradalmi/nemzeti baloldarra — emlékeztető fenti dokumentum mellett a *Danica* sietősen közli — április 22-i számában — azt a hírt is, miszerint Karlovácon „fontos könyvecske” jelent meg *Hrvati Madjarom* címen, melyben a szerző — Ivan Mažuranić — a magyarok márciusi és áprilisi felhívásaira válaszol... Azt a röpiratot propagálja tehát a *Danica* sietősen, amelyről majd a mi korunk *kritikai* nemzettudatról tanúskodó horvát irodalomtörténete jogos büszkeséggel állapítja meg: „Mažuranić viszonyulása a magyar forradalomhoz, melyet nyilvánosan s az egész [horvát] nép nevében fogalmazott meg a *Hrvati Madjarom* c. iratában, teljességgel jelentős. Ez a röpirat kétségtelenül a demokratikus baloldali véleményének kifejezése. Herzen szavait parafrázálva azt mondhatjuk, hogy ez mentette meg azon horvát intelligencia becsületét, amely nyilvánvalóan a forradalom vívmányainak közös hasznában bízott.” (M. Živančević, i. m. 34. p.). Ezt a potenciális közös hasznot viszont *A' Horvátok a' Magyaroknak. Felelet az 1848-ik Mártzius és Április magyar hirdetményekere* (Zágráb, 1848) címen magyar nyelven is megjelent röpirat szerzője a következőkben látta: „De most hála az Istennek, a' mint fen dicsért hirdetményeitekből látjuk, ti már nem vívtok a' nemzeti-ségért, nem a' nyelvért hanem az egyenlőségért, a' szabadságért mindenki számára. Ma tehát veletek barátságosan értekezni lehet.” (Idézi: M. Živančević: Ivan Mažuranić mint magyar költő. In.: *Délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok I.* A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének kiadása, Újvidék, 1982., 116. p.).

1848—49 horvát—magyar viszonyait azonban köztudottan nem az illírismus demokratikus balszárnya, nem az Ivan Mažuranićok és Dragojlo Kušanok határozták meg — utóbbi a *Slavenski Jug* (1848—49) egyik szerkesztőjeként odáig ment el forradalmi internacionalizmusában, hogy az abszolutisztikus Ausztria ellen délszláv—olasz—magyar—lengyel forradalmi szövetséget propagált —, hanem a horvát reakció. S a feudális-nemesi konzervativizmussal kiegyező illír törzshad. És mindenekelőtt a bécsi udvar, mely valamennyi magyarellenes horvát tényezőt — ideológiai árnyalatokra való tekintet nélkül — saját reakciójának pusztá eszközévé tett meg a magyar forradalom mielőbbi likvidálása érdekében. Amikor pedig az itáliai, osztrák és cseh forradalmak megfékezése után a magyar kerül sorra, ez az eszköz szerep személy szerint Jelašićra hárul, „a nyakig adósságban úszó báróra”, a határőrök volt ezredesére, akit 1848 márciusában „a legreakciósabb udvari klikk juttat a báni székre”, hogy aztán kardcsörtető ellenforradalmi radikálisizmusát csupán *látszólag* helytelenítve, Bécs pénzzel és fegyverrel lássa el hűséges zsoldosát, titokban hadi készülődésre buzdítsa, s 1848 szeptemberében a nevezetes királyi felszólítással — „működjék ezentúl is az összmonarchia javára” — nyíltan is szabad kezet adjon a Dráva átlépésére. (Unger—Szabolcs, i. m. 190. p.)

Köztudott azonban, hogy nem kevésbé határozta meg — s nem kevésbé sorsdöntően — az 1848-as horvát—magyar viszonyt Kossuthék *más vonatkozásban* forradalmi törvényhozása sem, amely a reformmozgalom szellemében továbbra is értetlenséget tanúsított a nemzetiségekkel szemben. S ugyanígy a Batthyány-kormány helytelen nemzetiségpolitikája 1848 áprilisa és szeptembere között, amikor is a stabilizációt szorgalmazó forradalmi hatalom értetlenül huny szemet a valóság fölé: „A horvátok, a szerbek, a románok és a szlovákok nem elégedtek meg a márciusi forradalom vívmányaival. Külön nemzetiségi jogokat, sőt különböző fokú területi autonómiát követeltek. Amikor a magyar kormány jogos és jogtalan követeléseiket egyaránt elutasította, fegyvert fogtak. (Szomorú valósággá vált az, amit Kossuth — a nemzetiségi kérdés jelentőségét teljesen félreértve — még a márciusi forradalom napjaiban mondott az egyik szerb politikusnak: »Akkor köztünk a kard fog dönteni!«)” (Unger—Szabolcs, i. m. 188. p.)

Következésképp, a *Danica* 1848-as nyári számaiban Zágráb, Bécs és Pest *egyféléképp* közös „logikáját” követve — „logikusan” sorjáznak ama március 25-i verses programot nemcsak ellenpontozó, de sárba is taposó ellenverselmények.

Az első közülük a június 3-i számban látott napvilágot, s címe — *Na oružje!* — mottója — „Kao odziv na Vešelenjijev poziv: »fegyverre!«” — egyaránt beszédes. Akárcsak efféle strófái is:

»Na oružje!« vi prot nami,
 »Na oružje!« mi prot vami
 Domovina vaša zove,
 A i naša svo'e sinove

A másik jellegzetes „vers” az 1848. augusztus 12-i számban lát napvilágot, s immár nem a *kezdesre* int, hanem a *folytatásra* buzdít: *Juriš Srbe!* A kezdő- és a záróstrófa refrénje/refrénvariációja pedig az általánosító negatív etnosztereotípiával az akkori időkre jellemző „fő mondanivalót” közli nyers közvetlenséggel:

*Juriš Srbe, juriš more,
 Na Madžare, na zlotvore*

— — — — —
*Juriš Srbe, sve u zmije,
 U Madžara viere nije!*

A sort végül A. Andrić *Preobraženi Sárbin* című, Čurug, 1848. szeptember 30-i keltezésű sorai zárják, a mai olvasót a nagyhatalmi érdekek ollójába fogott kis népek mindenkori *téves csataterére* asszociálta:

*Magjar množi narod svoj,
 Niemac svoju vlast.
 Sárbu osta samo boj,
 Za slobode čast.*

Ezek után a *Danicában* már csak egyetlen „hungarikára” bukkanunk: az 1849-es — tizenötödik, jubiláris — évfolyam első száma a forradalomra 40 000 katonával rárontó, majd a Velencei-tó mellett elszenvedett vereség után az országból kilopakodó Jelašić bán gyerekkori — természetesen: német nyelven írt — versciklusának fordítását hozza, s e ciklus élén a magyar—horvát történelmi együttélés *ilyen kontextusban* groteszkül és történelmi iróniaként ható verses dokumentuma áll: „Matia Korvin i ban Zrinović” ...

(Folytatjuk)

FREUD ÉS A MÍTOSZ

SEBŐK ZOLTÁN

Sigmund Freud szövegeinek olvasása közben még mindig nehéz eldönteni, hogy mitikus áruhába öltöztetett tudománnyal vagy tudományos áruhába öltöztetett mítosszal van-e dolgunk. Egy dolog azonban biztos: a mítosz döntő szerepet játszott a pszichoanalízis elméletének kialakulásában. Az idős Freud nem véletlenül javasolta, hogy a mítosz tanulmányozását tegyék kötelezővé a leendő pszichoanalitikusok számára, és nem véletlenül vannak olyan sokan, akik Freud óriási, huszadik századi sikerét épp a pszichoanalízis mitikus jellegével magyarázzák. A kézenfekvő összefüggések azonban — mint mindig — ebben a kérdésben sem vezetnek messzire. Hiába rágódik például immár könyvtárnyi irodalom azon a kérdésem, hogy vallástörténetileg mennyire megalapozott a híres Ödipusz-komplexus, illetve hogy Freud az Ödipusz-legendából mit „túlzott el”, és mit „hagyott figyelmen kívül”. Ha ugyanis csak arról lenne szó, hogy Freud egy kész fölismerést utólag illesztett mítikus formába, akkor nagyon egyszerű lenne a helyzet: aki így használja a mítoszt, az ugyanolyan szimpla misztifikátor, mint a vonzó ideológiákat lebegtető, modern politikustípus. Freudnál azonban tetten érhető a mítosznak egy sokkal fontosabb és sokkal mélyebb jelenléte is, de ennek fölfedezésére csak az utóbbi időben kerülhetett sor. Szükséges volt, hogy a modern ember alaposabb betekintést nyerjen a mítoszok világába, és hogy a görög-római mitológián kívül az archaikus keleti világgépet is érdemben fedezze fel magának.

A szóban forgó, „primitívnek” nevezett világkép és a pszichoanalízis összefüggése mindenekelőtt azért izgató, mert Freud egyik legnagyobb leleményét érinti: azt a föltételezést, hogy a lelki betegségek forrása az egyén korai gyermekkorára vezethető vissza, következőképpen a gyógyulás akkor lehetséges, ha az egyén képzeletben visszatér életének kezdeteihez, és a lelki traumát okozó szituációt ismét átéli.

Mint ismeretes, Freud az ember személyes múltját nem tekintette függetlennek az emberiség kollektív múltjától. Ellenkezőleg, szerinte az emberiség „gyermekkorában” lezajlott lelki dráma az egyén gyermekkorában megismétlődik: a két kezdet analóg. Miután az emberiség

gyermekkoráról a mítoszokból tájékozódhatunk, Freud számára a mítikus múltat tanulmányozni végül is ugyanazt jelentette, mint az egyes ember lelkét tanulmányozni.

Ebből érthető meg az a váratlan és szinte egyedülálló fordulat, amit Freudnak a kezdetekről alkotott elképzelése jelentett a korabeli tudományos világban. A különféle 19. századi evolucionista és pozitivistá tanok érdeklődést mutattak ugyan a kezdetek, illetve az eredet iránt, de abban mind valami tökéletlent, valami kezdetlegest láttak, amit azután az evolúció tökéletesít vagy kijavít. Ezzel szemben Freud mind az emberiség, mind pedig az egyén vonatkozásában épp a kezdetekben jelölte meg az „aranykort”, az azt követő evolúciót pedig — legalábbis lélektani szempontból — minden baj forrásának tekintette. Önként merül fel a kérdés: vajon miért került át az „aranykor” az evolúció elképzelt végpontjáról épp az evolúció előtti kezdőponthoz? A válasz Freud módszertani alapállásából következik: azért, mert a mítoszok így tanítják. S valóban így tanítják. Az újabb vallástörténeti irodalom szerint szinte minden nép mítosza számon tartja a történeti idő előtti „paradicsomi állapotot” vagy „aranykort”, aminek azután valamilyen sorsdöntő esemény következtében vége szakadt. Éppen ezért, az archaikus ember periodikusan kilépett az egy irányban pergő történeti időből és a Kezdetek szent idejét, a Teremtés idejét, vagy ha úgy tetszik, az „aranykorban” történt eseményeket idézte fel. Illetve nemcsak, hogy felidézte, hanem rituálisan meg is élte: vallási szertartásaiban eljátszotta mindazt, amit mítoszai a szent Kezdetekről meséltek. Így gyógyította ki magát azokból a traumákból, melyeket a profán történeti időben való létezés eredményezett.

Nem lehet azonban eléggé hangsúlyozni, hogy ez az általános modellel az archaikus időkben elsősorban kollektív szinten funkcionált: egy-egy közösségben elvileg mindenki ugyanazt a szent Kezdetet élte át, és mindenki számára ugyanazok a mitológiai történetek voltak a profán történeti élet utánzásra érdemes szent prototípusai. Freudot azonban a gyógyulásnak nem a kollektív, hanem az egyéni módja érdekelte. Éppen ezért az elmondottakat analógiásan lefordította az egyéni élet szintjére. Az ember életében így lett a kollektív aranykor megfelelője mindenekelőtt a magzati állapot, az első nagyobb trauma oka a csecsemőnek az anyamellről való elválasztása, a gyógyulás feltétele pedig az egész folyamat képzeletbeli átélése.

A végtelen evolúcióról szóló 19. századi tudományos hittan számára mindez olyan nevetséges volt, hogy komoly ember még vicclapban sem szívesen olvasott a magzati állapotnak és az aranykornak az azonosításáról vagy az embernek az anyaméhbe való visszavágyódásáról. Mindez azonban csak addig tarthatott, míg a vallástörténészek minden kétséget kizáróan be nem bizonyították, hogy az archaikus ember nemcsak a kollektív lelki gyógyulásról tudott, hanem annak egyéni változatairól

is. Ráadásul ezek az egyéni gyógytechnikák bámulatos hasonlóságot mutatnak a pszichoanalitikus technikával. Először is mindegyik arra a föltételzésre épül, ami Freudnak is a kiindulópontja volt: az „aranykor” vagy az úgynevezett „paradicsomi állapot” azonos az embrionális állapottal. Éppen ezért az embernek valamilyen módon ebbe az állapotba kell visszatérnie, hogy szellemileg újjászülessen. De nem mindegy, hogyan tér vissza, mert az ősi eredetű gyógytechnikák és a pszichoanalízis sikerének is ugyanaz a föltétele: nem elég, hogy az ember intellektuális úton, tehát az agyával idézze fel a kezdeteket, hanem ezt lehetőleg egész lényével kell megtennie.

Most pedig nézzünk néhány példát. Brandt egy ausztrál törzs beavatási szertartásában fedezte fel, hogy az a kalitka, amelybe a beavatásra váró fiatalembert napokra bezárják, olyan alakú, mint az anyaméh. A jelölt csak azután válik a közösség egyenrangú tagjává, miután a kalitkába zárva lelkileg megtisztul, vagyis miután szimbolikusan átéli a magzati állapotot, majd pedig újjászületik. Mircea, Eliade Kínában figyelt fel egy nagyon hasonló jelenségre. Az úgynevezett „embrionális légzésről” van szó, aminek a taoizmus különös jelentőséget tulajdonít. A beavatásra váró személy lelkileg úgy tisztul meg, hogy az embrióhoz hasonlóan, zárt körben lélegezve próbálja meg felidézni azt a vérkeringést, ami a foetus és az anya között áll fenn. E beavatási szertartás értelmét az embrionális légzés ősrégi „kézikönyve” árulja el: „Visszatérve az alapokhoz — olvashatjuk bevezetőjében —, visszatérve a kezdethez, az öregség elúztatik: visszatérsz az embrionális állapotba.” És végül a tradicionális indiai gyógyászatról sem illik megfeledkezni. Az idős, kimerült embereket Indiában még ma is méh alakú gödörbe ássák, hogy azután néhány nappal később úgymond a Földanya méhéből szülessenek újjá. Természetesen megfiatalodva, testi és lelki egészségben.

Azt hiszem, fölösleges tovább szaporítani a példákat: az említettek is elég jól szemléltetik a pszichoanalitikus technika és az úgynevezett „primitív” gyógytechnikák közötti párhuzamot. A párhuzam azonban — mint általában — szerencsére itt sem csupa hasonlóságokból áll. Számomra a legizgatóbb különbség az, hogy míg Freudot olvasva a lelki zavarok egész tömegével találkozunk, melyek között egyáltalán nem könnyű eligazodni, a primitív gyógytechnikákról szóló irodalomban furcsa módon épp a legfontosabb hiányzik: a lelki betegség. Akármilyen figyelmesen tanulmányozzuk is őket, a lelki beteget hiába keressük. Ezeket a gyógytechnikákat — ha egyáltalán jogos így nevezni őket — leginkább beavatási szertartásokban alkalmazták: segítségükkel mentették át az embert a zavaros serdülőkorból az érett felnőttkorba, az anyaméhbe utalt aggastyánoknak pedig, úgy látszik, az volt a legnagyobb bajuk, hogy öregek voltak.

Az elmondottak után felmerül a kérdés: lehetséges-e, hogy a legrégebbi időkben nem létezett lelki betegség, vagy ahogy mondani szokás,

mindenki normális volt? Lehetséges-e, hogy egészséges emberek gyógyítására találtak ki gyógytechnikákat? A kérdésekre nyilván lehetetlen definitív választ adni, közvetett úton találgatni azonban lehet. Két egymásnak ellentmondó lehetőségre szeretném fölhívni a figyelmet. Az első egy statisztikai adatra épül. Az amerikai pszichiáterek 1975. évi kongresszusán a következőket közölték: 1859-ben egy őrültre 533 normális jutott; 1897-re az egy őrültre eső normálisok száma 320-ra csökkent, 1926-ban 150-re, 1945-ben pedig egy elmebetegre már csak 100 normális jutott. Az őrültek számának növekvő tendenciája alapján kiszámították, hogy 2138-ban a világ összes embere elmebeteg lesz — beleértve természetesen a pszichiátereket is. Ha ezt az egészet komolyan vesszük — ami egyébként nem könnyű —, időrendben hátrafelé haladva az elmebetegek számának olyan hirtelen csökkenő tendenciáját állapíthatjuk meg, hogy eszerint mire az archaikus korhoz érünk, minden számítás szerint el kell fogyniuk az őrülteknek. Miután azonban az ilyen számítások mindig rendkívül gyanúsak, érdemes kipróbálni egy másik közvetett lehetőséget. Képzeljük el, hogy egy archaikus átlagember fölkeres egy modern pszichológust — legyen az akár Freud —, és elmondja neki, hogyan látja ő a világot. Miután ezt Mircea Eliade, az archaikus ember egyik legnagyobb modern ismerője már előttünk megpróbálta elképzelni, azt hiszem, leghelyesebb, ha az ő véleményéből idézünk: (az archaikus embernek) „az a vágya, hogy szabályos időközönként visszamenjen, az az erőfeszítése, hogy egy mitikus helyzetet visszaállítson oda, ahol a kezdetben volt, ami a mai ember szemében elviselhetetlennek és megalázónak tűnhet. Egy ilyen nosztalgia elkerülhetetlenül korlátozott számú cselekedetek és viselkedésformák állandó ismétléséhez vezet. Bizonyos fokig még az is elmondható, hogy a vallásos ember, különösen a primitív társadalmakban, nem más, mint az örök visszatérés mítoszától megbénított ember. A mai pszichológus egy ilyenfajta magatartásban legszívesebben mindenféle új dolog kockázata miatti szorongást, egy hiteles történeti létért vállalt felelősség elutasítását (...) látná.” Vagyis: a modern pszichológus minden személyes rosszindulat nélkül írhatná rá archaikus emberünk kartonjára azt az antipszichiátria óta hírhedt megjegyzést, amellyel a modern korban egyáltalán nem nehéz elmeógyógyintézetbe kerülni: „nehezen alkalmazkodó”, vagy egészségesebb esetben: „alkalmazkodásra képtelen”.

IN MEMORIAM
DOBÓ TIHAMÉR

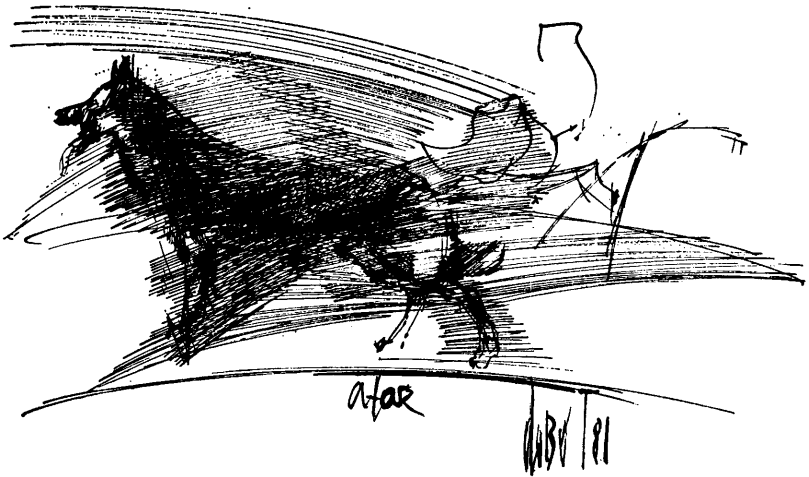
KÖNNYEK KÖZT

PAP JÓZSEF

Tihamér fölött, láthatlanul

Láttuk, amit láttunk:
Nem lesz több attrakció.
Tisza se, virág se;
Most már csak a sívó szó.

(1987. január végén)

Dobó Tihamér: Atasz, 1981

Rade Đukić: Dobó Tihamér, 1960

DRÁGA BARÁTOM!*

Ha nem az élők mértéke artikulálná most a búcsúszt, könnyen megértenénk egymást. De a világ mindennek határokat, mértéket szab: embernek, gondolatnak, szeretetnek, barátságnak, életnek, halálnak. Prokrasztész-ágy ez a világ annak, aki nem az ilyen szatócsmérték szerint való.

Sem élni, sem meghalni mérték szerint nem tudhat.

Krőzus voltál: a szatócs világ kis, özö életében sem halmozhat fel annyit szeretetből, pénzből, szépségből, jóakaratból, egyszóval a totális életből, mint amennyit Te széttékozoltál közöttük. Te megtehetted. Megtehetted, mert neked volt mit tékozolnod. Ezzel voltál összehasonlíthatatlanul különb mindenkinél. És ezt a szatócs világ, még köztük voltál, nem tudta elviselni.

Látod, most már megsokasodtál barátokban. Többé nem védekezhetsz ellenük. Akiknek csak te adtál, csak te adhattál, most leltározhatják hiteleiket, önös kis jótetteiket. Nem nevezhetsz többé a szemük közé.

Ha nem a világ mértéke artikulálná most a búcsúszt, könnyen megérthetnénk egymást. Némán és keserűség nélkül, ahogy a hegedű permetezi feléd valahonnan, egy értelmetlen múltból, az időtlenséget.

Nem fogadkozunk, te tudod, hogy a megőrzés hamis áltatás csak, hisz talán holnap már én, Ottó, vagy a drága Domonkos Pista mondja ki az utolsó „nem”-et világra, mértékre s a bennünk egyre növekvő félelemre. A lét nem képes megőrizni semmit. Diadalmad az öröklét diadalma, magányos Krőzus marad az időtlenségben, mint amilyen magányos Krőzus volt életedben is.

Drága Barátom, isten veled.

KONCZ István

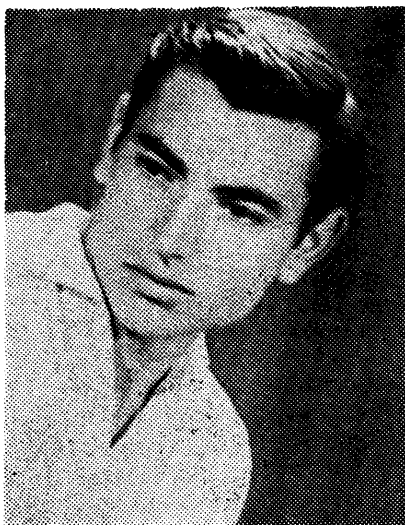
* Elhangzott Dobó Tihamér temetésén, Kanizsán, 1987. január 21-én

HAJRÁ, ECSET!

TOLNAI OTTÓ

Mondták, mondtad: zárják le a koporsót, ne bámuljanak a padba. Mivel ez a kijelentés valóban rád vallott, stílusodra, a dolgot befejezettnek tudtam. Visszatettem a telefont a helyére. A nyers padlódeszka polcra. És lecsúsztam a szőnyegre. Aztán arra emlékszem, fotóid — akárha egy terebélyes fa hirtelen lezúduló, rám zúduló levélzete — között turkállok. Ott álltak a fekete íróasztal öblös, alsó fiókjában (egy ember is nyugodtan meghúzódhatna benne), éppen csak ki kellett fordítani — magamra zúdítani. Igen, voltak ilyen őszök gyermekkoromban, amikor a népkert vagy a nagyverdő egy-egy ősi fája szinte egyszerre zúdította rám rozsdás vagy citromkörteszín levélzetét, egyszerre, hogy kipróbálja, hogy próbára tegyen, mekkora adagokban bírom elviselni bűját (szeretted eredetiben szavalni a Chanson d'automne-t), hogy kipróbálja, vagy tán még inkább, hogy hozzászoktasson a rám dőlő ház, a rám szakadó égbolt súlyához. Az ötvenes évek óta gyűltek fotóid (noha akadt a negyvenes évekből is), később meg már félig-meddig gyűjtöttem is őket. Sokszor gondoltam, valamiféle könyvet, monográfiát kellene csinálni. S valahogy azt a könyvet, azt a monográfiát úgy képzeltem el, hogy legalább annyi fotó lenne benne rólad, mint amennyi rajz, festmény, sőt olykor arra is gondoltam, a szöveg és a reprodukciók akár el is maradhatnának, csak fölösleges, félremagyarázható — egyáltalán magyarázható ballaszt lennének. Több ilyen monográfiát csináltam, más, hasonló könyvekről is képzelődtem, de mások esetében megközelítően sem játszott ilyen szerepet a fotó, nem mutatkozott ilyen fontosnak. Az *élet műve*, az *ouvre* ott volt az arcodon. Ezek a fotók nem egyszerű fotók voltak: a fény valami lényegeset írt fel általuk majdnem minden egyes esetben, függetlenül attól, fotóművész, amatőr vagy magánemberek felvételéről van-e szó. Persze volt itt még valami. Ha nem szerettél volna fényképezkedni, nem gyűlhetett volna össze ekkora anyag a fekete asztal fiókjában. Az igazság az, barátaink közül senki sem szeretett ennyire fényképezkedni, pedig hát voltak még fotogenikus gyerekek. (Voltak még — már ők sincsenek.) Szeretted nézegetni a rólad készült fotográfiákat, többször bukkantam rád, ahogy szinte betemetve a rólad készült képekkel, alszol a pamlagon. Szükséged volt rájuk, a nézegetés minden bizonynyal nem is pontos, hanem nyegle kifejezés: tíz körömmel kapaszkodtál beléjük. Hogy megbizonyosodj. Miről is? Arról: létezel. Igen, mert más szinteken, más dimenziókban nem tudtál megbizonyosodni, képtelen voltál valós viszonyokig jutni, noha látszólagos érdektelenséged,

bohémságod ellenére észbontó kísérleteket tettél ilyen irányba. Előbb természetesen időrendben próbáltam szortírozni az anyagot... A szégyen, nyakigláb, vagy ahogy te szeretted mondani, cérnalábú, kinőtt ruhás, kopasz kisfiú. Mindig olyan pepita rövid-, pontosabban térdig érő nadrágra vágytál, amelynek a szárán, oldalt három egyforma gomb csillog. Egyforma, ezt hangsúlyoztad, és azt is, hogy mind a három gomb egyszínű cérnával van felvarrva. Ezekről a gombokról nemrég fél napig értekeztél nekem. A rád jellemző, éles pontossággal, eredetiséggel, iróniával is persze. Most ott, a szőnyegen megdöbbenve fedeztem fel barátaink s elvéve a magam nadrágján is (én kétszer kaptam olyan nadrágot, öltönyt) azokat a gombokat, a semmis apróságok specialistájának, custosának neveznek, de ezeket a gombokat sosem fedeztem volna fel: csillagokként világítottak hol opálosan, hol vakítóan. Hirtelen nem tudtam, mitévő legyek, kiszurkáljam-e a fényképeket, valahogy úgy, mint kolostorok falán szurkálják ki a szentek, az angyalok szemét, vagy a gombosdobozhoz fussak, és próbáljak összeválogatni hat olyan kisgombot. Nem, nem mozdultam, noha mindig kész vagyok újraleltározni gombállományunkat, nem, mivel annyira azért még mindig ismertem dobozunkat, hogy tudtam: hat olyan intenzív fényű kisgombot, amelyek épp minőségük, fényük miatt különböznek a sliccgomboktól, úgysem találnék. Pedig egykor még voltak különös gombjaink, a gombosdoboz aljáról olykor még előkerült egy-egy egzotikus, misztikus gomb a família legősbibb ágairól. Igaz, főleg nagy, teynyéri gombok voltak azok. Emlékszem, egy ilyen misztikus agancsgombot még Párizsba is magammal vittem. A nagy Dali-tárlatra utaztam, mindent az ő szemével láttam, minden megnyúlt, meg, mint József Attila Űristene („Hosszú az Űristen”), minden képlékeny lett, nem csoda tehát, hogy az a gomb is Dali-féle tárgyként kezdett viselkedni: csodaszarvast véltem látni, amelynek gombokká fűrészelték agancsát, külön-külön kidolgoztak, kifúrtak, kicsiszoltak minden egyes gombot — és aztán újra összerakták, összeillesztették a csodaszarvat. És mondanom sem kell, azt is egészen természetesnek vettem, hogy ott, nem messze a Dali-tárlattól (a Pompidou Központból kijövet jobbra) egy rövidke, régi utcában különös kis gombantikváriumra bukkantam. Gombok minden mennyiségben. Értékes sorozatok, és ahogy a bélyeggyűjtők mondják, tömeggombok, ömlesztve, hatalmas feneketlen ládákbán, dobozokban. Egy csöpp üzlet, amelyben a világ összes gombjából volt példány. Gondolkodás nélkül beléptem. Töpörödött néni jött elő, látszott, minden egyes gombot ismer, teljesen mindegy, mit kérek, mindegy, milyen színűt, anyagút, milyen megmunkálásút, mindegy melyik korból, mindegy, a világ melyik részéből, Amszterdamból vagy Alaszkáról, Indonéziából vagy Írországból, Uppsalából vagy Újvidékről, teljesen mindegy, hány lyukút, milyen peremút, homorított vagy domború hátút (különös tekintettel a gombfocira), teljesen mindegy. De akkor

Dobó Tihamér, 1956

Dobó Tihamér, 1960

én nem kéni mentem, inkább: kérkedni. Nem szóltam, csak előhúztam zsebemből a drága trófeából, tényleg majdhogynem a csodaszarvas agancsából fűrészelt gombot, és elé tettem a pultra, melynek márványlapján, úgy tűnt, éjszakánként fantasztikus gombfocimeccseket vívnek (igaz, te, mint mesélted, mindig kerülted a gombfocizó gyerekeket, az úrigyerekeket, kerülted őket, hisz ruhádról olykor a legszükségesebb gombok is hiányoztak, nemhogy még felesleged is lett volna). A néni azonnal megértette a kihívást. Kis, fényesre koptatott létrát hozott elő, mókusként mozogva felfutott, egyáltalán nem zavartatva magát bő szoknyája miatt, dobozokat rakosgatott, egyensúlyozott, az egyiket előkötötte, a másikat a hátsó sorba dugta — és tíz perc se múlt: elém rakta agancsgombom párját... Most, méláztam el ott, gyerekkori fényképeid között, a szőnyegen, most tudnám, egzakt pontossággal tudnám, mit keresek, mit kérnék szépen attól a kedves, egykor minden bizonynyal igen szemrevaló, töpörödött, párizsi nénikétől: hat békebeli gombot nadrágod (nadrágod, amely először életedben — *halálodban* lesz új, szabónál méretre készült, és nem másoktól kapott, kinőtt, széthordott, összevissza foltozott) szárára, hat olyan fénylő, vakító kis tiszta csont semmiséget. Kár, hogy akkor ez nem jutott eszembe (soha semmi sem jutott eszembe, noha ott, akkor, mondanom sem kell, lévén kereskedő fia, felleltároztam az egész boltot), pedig ilyen jellegű problémáidról már akkor is volt némi sejtelmem. Gyorsan kikereshném őket most gom-

bosdoboizunkból, ott áll az előszobában, a régi varrógépen, kikeresném őket, s tudnám, mit kell sírodhoz vinnem, mit kell utánad dobnom a gödörbe. Senki sem venné észre azt a hat kiscsombot, de azért életem problémái, fájdalmai közül a legsemmisebb (az az abszolút semmis) elégtételt kapna. Így csak majd fagyott földmorzsát szórhatok utánad — lehet végső soron, ennyi unalmaskodás, inszisztálás után tán még azt is hajlandó leszel apró, opálos gomboknak vélni... Nagynénédnek (nevelőanyádnak) volt egy birkája. Nélküle sosem mehettél el hazulról, vele mindig, akár éjszaka is felkerekedhettél, mondván, viszed legetetni. Szomszédotok, az akkor alakuló zeneiskola igazgatója, Radács bácsi hegedülni tanított, volt is egy sárga hegedűd, de a hegedűnek nem volt tokja (bordó bársony, püspöklila bélésű, mint a miénknek). Akár egy pikareszkregényhős: egyik kezében a birka nyakára kötött madzag, a másikban a meztelen, sárga hegedűvel sietsz a Tisza-töltések melletti focipályára, ahol sokszor épp a te hegedűd volt az egyik, kikötött birkád a másik (meglehetősen mobil) kapufélfa. Együtt jártunk hegedülni. Radács bácsi nagy, rózsafa vonójával rendületlenül verte kezéd gyűrűsujját, amíg észre nem vette, hogy ujjad egy törés után rosszul forrt össze, és azért nem tudod kinyújtani. Igaz, még úgy is jobban játszottál, mint én, több hallással, de én úgy tudtam szimulálni, hogy az én ujjaimat nem abriktolta. Aztán zongorázni tanultál, a zongorát jobban is szeretted, estelente sokat játszottál (persze nem a leckét), ugyanis másik nagynénéd takarított a zeneiskolában. Radács bácsi volt különben a felfedeződ, később útra bocsátód is. Világi ember volt, sétahajókon muzsikálva bejárta a fél világot. A zeneiskola folyosói a te hangszerkarikatúráiddal, festményeiddel voltak teleaggatva, de akkor már te írtad a parókiákon is az első áldozási szentképek alá a neveket. Már akkor nagy, lila kezéd volt. (Az egyik kanizsai vendégmunkás mesélte később, ha kint eszébe jutottál, mindig lila, fázós kezéd jelent meg előtte, ezért kesztyűt hozott neked ajándékba, amit te persze sosem húztál a kezedre, azonnal tovább ajándékoztál valakinek, akinek nem fázott a keze, de használta.) Különben mondanom sem kell, kitűnően fociztál, jól verekedtél, többször megtörtént, ellenséges bandába sodródtunk, szóval, csináltad azt, amit a többi gyerek — de azonkívül nagy kezéd, *jobb kezéd* külön életet is élt: tökéletesen tudott rajzolni, szépíteni, agyagot formálni, egyenes vonalat húzni, végtelen, egyenes vonalat, vonalzó nélkül, meg szabályos kört, körző nélkül. Kezédre mindig úgy néztünk, azt hiszem, te magad is, mint egy szinte nem is hozzád tartozó, furcsa, idegen, lilás élőlényre. Máshol már írtam arról, hogy az általam megfigyelt nagy festők (Picasso, Dali, Czóbel, Konjović, Sáfrány) keze is ilyen külön életet élő, furcsa élőlénynek tűnt. Dali egyik öregkori képén meg is festette ezt a jobb kéznek nevezett, szeplős élőlényt, gőteféléit. Különben akkor láttam azt a Dali-képet, éppen akkor, amikor azzal a hatalmas agancsgombbal

mászkáltam Párizsban, akkor láttam, akkor írtam róla: *A szék* című diptichon az agg Dali fő művének tűnik: Van Gogh-szék és Dali keze, amint festi, megérinti Gala haját. Hogy nagy festő most is, azt a kéz megformálása bizonyítja. Az, hogy keze saját kezét megfesti. Az egydimenziós, hóka, hiperrealista képen ez a fekete szeplős kéz, akárha valós lenne, akárha saját hús-vér kezét vágta volna le buñueli gesztussal és applikálta volna a vászonra, mondván: egy hosszú életen át kreált, festett, s ez a kéz valóssá lett, keménnyé, mint Vermeer görheszerű kenyeré, és ha meghalok, akkor itt marad, itt, akár szülőföldem hegyei. Gala hátat fordít, többé tán már nem is fog felénk fordulni, mint fordult annyiszor szép melleit mutogatva, Dali is csak keze fejét mutatja, egy aggastyán keze fejét könyörtelen őszinteséggel, egy fekete szeplős, foltos élőlényt, gőteszerű valamit: *amely fest...* Az elsőcsapatos futballista: hófehér mezben, nyakadat hattyúként félrecsavarva. Lábadon puha, még cipész készítette, szegecselt stopnis futballcipővel. Egyszer egy meccsen bekiáltottam a pályára:

HAJRÁ, ECSET!

Ezt sosem bocsátottad meg nekem, ugyanis azután nemcsak a drukkerék, hanem az egész város is így kiáltozott utánad:

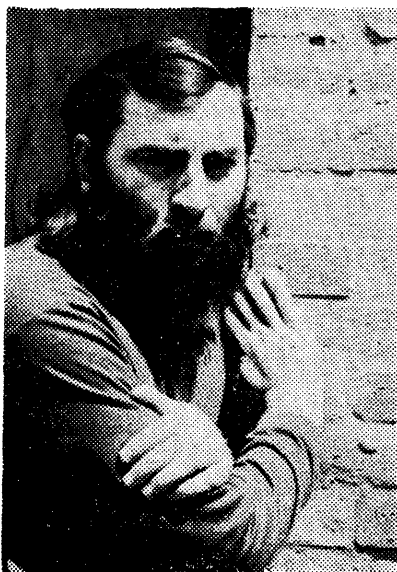
HAJRÁ, ECSET!

Fennállt a veszély, hogy becenevedet, a Cigonyát kiszorítja az Ecset. Ettől valóban rettegtél, végül már én is, hisz Tihamér neved sem szeretted, túl művinek éreztet, már akkor elbasztak, mondogattad, amikor Tihamérnak kereszteltek, egyszerűbb, közönségesebb névvel, gondoltad, jobban be tudtál volna olvadni a városka emberei közé. Az Ecsetet még ennél is borzalmasabbnak találtad, mivel művész, piktör voltod hangsúlyozta, azt a valamit, ami elidegenített a futballpályák és a kocsmák embereitől. Különben centerhalfot játszottál, a Dinamo és a híres, a Puskásékkal párhuzamos olimpiai csapat tagja, a hórihorgas Horvát volt a példaképed, valóban félelmetes söprögető voltál, nagy felszabadító... Az újvidéki iparművészeti iskola tanulója (Ács József volt első igazgatód, vele lépett kapcsolatba Radács bácsi), az ifjú képzőművész (Deák, Markulik, Kapitány társaságában), a Sáfrány—Hangya—B. Szabó sorába emelkedő illusztrátor... Állunk ketten a zentai Tisza-parton. A szél, amely arcunkba vág, még tavaszi. Állunk, tudatában tiszavirág között kifinomult szexibilitásunknak, nem kis ambíciókkal, ám már kapaszkodva is a vaskorlátba, sejtve, hogy ez a szél, ami ott még csak játszik velünk, az a szél egyszer falhoz csaphat bennünket... Újvidéki kifőzde

a Szerb matica mögötti utcák valamelyikében. Laktál is ott, azt hiszem, de amikor engem, elsőéves, kis, zentai középiskolást odavezettél, már csak ebédelni jártál, ebédelni vasárnaponként, hitelre. Diákok, ágyrajáró lumpenek meghitt, családi közösségben. Furcsa, hogy ezt látom a képen, hogy ezt írom, hisz akkor nem így éreztem, valójában te sem, akkor visszataszítóan morbidnak, „nagyvárosinak” tűnt nekem az egész, noha akkor Újvidék még nem volt ez a nagyváros, főváros. Különbösen az a kifőzde ott volt valahol szemben Major Nandiék udvari lakásával, ahol nem sokkal azután aludtam is. Nandi egyik könyvespolcára emlékszem (öreg nadrágszíj fogta össze a könyveket), s arra, hogyan vadászta, milyen alaposággal tanulmányozta a legyeket. Persze elég csak beleolvasnom az *Udvarra nyílik az ablak*ba, hogy megérezsem annak az utcának a hangulatát, hogy feltűnjön jellegzetes figuravilága. Azóta is, ha netán arra tévedek úgy érzem, az ő realista novelláskötetében mozgok felettébb irreálisan. Ha Radács bácsi volt felfedező, útra bocsátód, akkor Nandi volt az első ember, aki komolyan vette rajzaidat. Ennél jobb iskolát el sem tudok képzelni: valaki hosszasan, elmélyülten nézi, vizsgálja, analizálja munkádat. Veled illusztráltatta *A modern irodalom útját* az Ifjúság Szavában. Sosem felejttem el azt az izgalmat, ahogy én előbb még Kanizsán, aztán meg Zentán vártam az Ifjúságot. Elsőnek mindig a te rajzaidat kerestem, vizsgáltam meg és csak aztán kezdtem el olvasni azt a szöveget, amit illusztráltál. Ott állva, egy szuszra a zárda vagy a gimnázium salakos udvarán. Így valami egészen különös módon — belülről — ismerkedtem meg már nyolcadikos és első gimnazista koromban a modern irodalommal. Emlékszem, amikor Nandi vigyázva, mint drága kincset, kezébe adta Camus *Közönyének* első, Vajdaságba került példányát. Mesélted, vigyázva olvastad, s még nagyobb körültekintéssel kezdted illusztrálásába — ám egy csöpp tus rezgő tollad hegyéről a könyv födelére hullott! Zsilettel próbáltad lekaparni, de a papiros kilyukadt. Nem merted visszaadni a könyvet — és így jutott időm nekem is elolvasni. Legnagyobb olvasmányélményem talán. Egyszerűen elállt a lélegzetem már az első mondatoknál „*Ma halt meg anyám. Vagy tán tegnap, nem is tudom pontosan.*” Igaz, ma is eláll a lélegzetem, ha újrakezdem olvasni, pedig ma már le tudom vezetni családfáját (Nietzsche, Gide, Malraux stb.). De még különösebb az, hogy ebbe az olvasmányélménybe valamiféleképpen még ma is belejátszik az a fekete pötty, az a fekete folt — akárha Camus napja vakítana, s belejátszik rajzod is természetesen, amelyen Mersault-t látni anyja temetése és Marie-vel eltöltött éjszakája után, pontosabban azt, ahogyan Mersault látja erkélyéről a vasárnap délutáni utcát:

„A szobám a külváros legnépesebb utcájára nyílik. A délután szépnek ígérkezett, s bár a kövezet nedves volt, járókelők ritkán akadtak, azok is mind siettek. Először csak kiránduló családokat láttam, két fiúcskát tengerészszub-

*Dobó Tihamér, 1972**Dobó Tihamér, 1972*

bonyban, térden aluli lógó nadrággal, nagyon is vasárnapiasan merev öltözetükben, aztán egy kislányt rózsaszín hajszalaggal és fekete lakkcipőkben. Mögöttük roppant mama lépdelt barna selyemruhában s az apjuk, vékony emberke...”

Pontosan látom a rajzot, mégis annyiszor elhatároztam az elmúlt három évtized alatt, kikeresem az Ifjúságból, és leellenőrizem, hogy a két kislány nadrágján, térd alatt, oldalt, ott csillognak-e azok a gombok. De ugyanígy vagyok Olješa-, Sartre-, Hlasko-, Amos Tutuola-illusztrációiddal is, nem tudom szétválasztani a szöveget, az írórt rajzodtól, értelmezésedtől, meglátásaidtól. Ezeknek a szövegrajzoknak az összetettségén, többsíkságán ott érzem Major Nandi analitikus világlátásának hatását is, hisz ha csak rajtad múlt volna, te gyorsabban, egyszerűbben végeztél volna a szövegekkel, épp csak lírai hangulatukat jelezve néhány szép, merész vonallal... A Tisza, a cigánytelep, a Járás szakállas-kalapos, bohém festője, aki mindent megtett, hogy beolvadjon a halászok, a cigányok, a juhászok életébe, valójában a képekre is csak ezért volt szükség. A képekre, melyek fölött sokszor magad is utálkoztál, annál is inkább, mivel te nem észlelhetted, nem élvezhetted a végtelen ismétlésekben kifinomuló részleteket, a kékedben, rózsaszínedben szublimálódó minőségeket... Az újvidéki, a

temerini és a kanizsai kiállítások megnyitóján, kezdetben még új, erre az alkalomra vásárolt zalkóban. Érdekes, sosem sikerült megtudnom, mi is lett a sorsa annak a barna zakónak, amit az újvidéki megnyitóra vásároltunk, kinek is ajándékoztad, mint azokat a kesztyűket, azon nyomban, ahogy visszaszöktél Kanizsára. Persze kit érdekel egy zakó, mondhatnám veled, s mondanám is, ha azon nyomban nem gyúlna ki az a hat opálfényű kisgomb... S aztán azok a fényképek, amik *A csönd városa* körüli munkálatok után maradtak nálam nagy mennyiségben (ebben a könyvben sikerül először és hát, utoljára életemben, úgy-ahogy bemutatni téged rajzokkal, B. Szabó nagy, absztrakt lapjai mellé helyezhető rajzokkal, festményekkel, írással és persze fotókkal). Rakosgattam az arcodról levedlett, lehúzott-lenyúzott hárttyákat, tiszavirágkitineket, több, még elhívatlan filmtekercs, nyomdai filmlap is van közöttük, fény felé emeltem őket, filmet játszottam velük, filmet játszottam veled, filmet olyan szereplőgárdával, mint Csibuk, Domi, Móri, Finta, Baráth, Miki, s észrevétlenül elhalkult, abbamaradt a nyüszítés, egyszerre csak vitriolos megjegyzéseidet, kommentárjaidat, afféle képaláírásaidat véltem hallani, és lassan mosolyogni, nevetni, röhögni kezdtem. Felszabadulva, megkönnyebbülve — hogy elmarad utolsó szembesülésünk. Mondták, mondtad: zárják le a koporsót, ne bámuljanak a pofádba. Az olyanfajta utolsó, ravatalozói találkozásoktól ugyanis Sinkó Ervin halála óta különben is félttem. Sokáig bámultam Sinkó sárga arcába a Mirogoj ravatalozójában. Akkor már néhány éve nem jártam a Mirogojon, de különben azt a temetőt szerettem legjobban, az volt számomra a világ legszebb temetője, udvarolni jártam oda egyetemista és katona koromban, udvarolni egy szép, szőke lánynak. Mondom, sokáig bámultam Sinkó arcába, közben persze a kihívóan félrehúzódozó, a feléje nyújtott kezek elől ingerülten kitérő Krležát sem vesztíte szem elől Zágrábi éveimben, amelyek körülbelül a te női éveiddel estek egybe, nemcsak mint volt tanáromhoz kötődtem Sinkóhoz, illetve tán azt is mondhatnám, én voltam az egyetlen, aki nem mint tanárhoz, tanszékvezetőhöz kötődtem hozzá. Krleža szinte napon-ta számon kérte Sinkóéktól, mit mesélek a kaszárnyáról, a jakusevaci gyakorlótérről, ahol ő is szolgált, gyakorlatozott egykor. Így Sinkó és Krleža furcsa barátságát is kissé közelebről láthattam. Ezért taglózott le a szó szoros értelmében aznapi naplóbejegyzése, amelyben néhány órával azután, hogy ott álltunk a ravatalozóban, a sírgödör mellett, néhány órával azután, hogy óriás, fekete Chevroletjén hazavitte Mici nénit: sült tőkhöz hasonlította a felravatalozott Sinkó fejét. Tán épp ebből a bejegyzésből tanultam meg, mi is valójában az irodalom, mi is egy pontos, nem pontoskodó, hanem pontos hasonlat. Tizennégy év múlva Krleža halálhírét véve — mégiscsak ő volt az egyik legnagyobb író, akit személyesen is ismertem —, kissé korábban találtam elutazni temetésére. És még sötét éjszaka érkeztem Zágrádba. Afféle melankolikus

Krleža-hósként, agrámi Hamletként sétáltam kedves városomban költő ismerőseimre és persze arra a szőke lányra is gondolva, meg gondolva egy kis kínaiforma 'kurvára, akinek hatalmas rózsacsokrokat szállítottam a taxi orrán, ha éppen nem éheztem, amikor véletlenül észrevettem, hogy a Zrinjevac ősi platánjai között, az Akadémia épületében épp akkor ravatalozzák Krležát. Sikerült a takarítónők és a temetkezési vállalat emberei közé vegyülnöm. Az egyik takarítónő meg is kért, segítsék arrébb húzni egy nagy pálmát. Legszívesebben kivettem volna a kezükből a törlórongyot, a partvist. Mert mindenféleképpen látni akartam, az arcába akartam bámulni, akkor, ott, még kicicomázatlan arcába, ennek a hol kerti törpére, hol Stroheimre vagy Szabó Dezsőre emlékeztető embernek. Tán Szentkuthyn kívül senkit sem foglalkoztatott úgy a ravatalozások, temetések leírása, mint őt. Izgatta a fantáziáját a nagy írók (Ady, Anatole France stb) „királyi” temetése. Nem tudom miért, de úgy képzeltem, hogy ott majd egy Szentkuthy-féle ravatalozásnak leszek a tanúja, netán részvevője is. Biztos neked is olvastam, nem is olvastam, szavaltam kívülről a *Fekete reneszánsz* Teodora a ravatalon c. fejezetét:

„Hajnali három órakor az egyik halottfestőnek eszébe jutott, hogy elfejtette a zöld ecsettel másodszor is végigkenni a császárnő bal szempilláját. Most az egyik zöld, a másik meg fekete (amelyiken csak a lakk van). Mít csináljon? Erdemes létrákkal és kötelekkel a tizenöt méteres ravatal tetejére felállványoznia magát, hogy egy olyan hibát kijavítson, melyet senki sem lát? De majd ha leemelik, észreveszik. Igen, a hibát ki kell javítani, s hozzá gyorsan, mert reggel már jön a pápa, teljes kíséretével. Felriasztja feleségét, együtt keresik a szomszéd házba, ott él egy barátja. Az »magánzó«, annak van. Ha nem is olyan árnyalatnyi pontossággal ugyanaz, mint a császárnőé. A »magánzó« nehezen adja, kísértetiesnek, óminózusnak találja a dolgot. Könyörög, őt is vigyék fel a ravatalhoz. Micsoda hülye kívánság. A kozmetikusnak rengeteget kell tárgyalnia a virrasztó papokkal, eunuchokkal, katonákkal. Végül a fő-fő hullacustos megengedi a szépség-korrekciót. Létrák, kötelek kerülnek elő — a hajnal már a levegőben, tengersós, sirálytollszagú...”

Látni akartam mindenféleképpen, még kicicomázatlanul Krleža hulláját — hogy aztán, magam se tudom, miféle daczból, hisz az ő költészete végső soron mégiscsak közelebb áll hozzám, mint Sinkóé, hogy aztán egy könyörtelenül pontos hasonlattal visszaadhassam, visszadhassam, fejéhez vágthassam azt a bizonyos sült tököt. A nagy kavardásban, zűrzavarban, a kellő pillanatban a koporsóhoz léptem, és gyorsan fel akartam emelni tetejét, bár csak egy szűk résen beleshessek. Ám a nehéz, drága koporsó fedele nem moccan. Erőltetni próbáltam, de hiába. Le volt zárva, le, örökre. Láttam, éreztem, erről még maga gon-

doskodott. Ha mint később kiderült, végrendelete nem is volt precíz, erről az egy dologról precízen rendelkezett, precízen, körültekintően, hogy még feszítővassal se nyithassa fel koporsóját senki, mintha csak megérezte volna a magamfajta, vidéki, műkedvelő nekrofilek szándékát. Akkor, hóna alatt a kitüntetésekkel teleszurkált bársonypárnával, megérkezett egy fiatalember a Lexikográfiai Intézetből, és intett, kopjak le. Mondom, azóta nem szívesen hajlok a ravatalok fölé. Az a sült tők, úgy érzem, még mindig kezemben van. Nem tudok mit kezdeni vele. Félek, már örökre a kezemben is marad, mint egy hirtelen megbénult, kataleptikus állapotba került labdajátékosnak. Hallom, kiabálnak, üvöltöznek, sugdosnak a hátam mögött, de én mind görcsösebben szoritom, képtelen vagyok átpasszolni. Tartom, mint gyerekkoromban a tökvicsorit, amivel másokat akartam megijeszteni, s magam ijedtem meg, görcsöltem be tőle... Fotóid pózai, grimaszai fölött nevetgélve, hemperegve a röhögéstől, ott, a műperzsán, ahol az elmúlt évtizedekben együtt is annyit röhögtünk, röhögtünk könnyezve, miután időrendi sorrendbe szedtem őket, hirtelen beléjük túrtam, összekevertem, össze, mint egyik korai versemben, emlékszel, a Piroska és a farkas kirakókockáit, összekevertem tökéletesen. A nagy cserépkályhához lépve, váratlanul arra gondoltam: be kellene tüzelni őket, be ezt a tömérdek, felesleges fotót. Hisz ha te végeztél magaddal, nincs jogom többé e fotókat se mutogatni. Nincs jogom semmire. Legkevesébe mosolyogni, nevetgélni felettük. Betüzelni az egészet, betüzelni mindent. Felgyújtani az egész szobát, a tömérdek papirost, amelyeken egyetlen igaz, őszinte szót sem tudtam írni rólad az elmúlt évtizedekben. Te legalább lefestettél, le, mindenféleképpen jobban, mint ahogyan én írogattam rólad, gyáván mellébeszélve, kerülgetve a lényegét. Bár Domonkos és Koncz Pista a maguk színvonalán tudtak írni rólad, én mindig többet akartam, többet, hisz jobban ismertem a problematikát, a legfontosabb képeknek afféle társszerzője voltam, többet, és mindig kevesebbet fogtam, kevesebbet, semmit valójában. Betüzelni mindent, felgyújtani a szobát, a házat, hisz egyedül vagyok idehaza, rajtam kívül Újvidéken még senki sem tudja, hogy meghaltál. Gyerekkoromban leégett a házunk — s akinek egyszer leég a háza, az valamiféleképpen potenciális piromániássá lesz... Nem tüzeltem be fotóidat, máris azon kaptam magam, most meg két részre próbálom választani őket: balra raktam azokat a fényképeket, amelyek még első öngyilkossági kísérleted előtt készültek, jobbra pedig azokat, amelyeken már ott az a kis horpadás homlokodon, az a kis horpadás, ahová annak a pisztolynak a csövét nyomtad. A pisztoly eldördülése után (istenem, miféle zaj, visszhang keletkezik a szétlőtt koponyában?!) pár perccel ——— ugyanis Koncz Pista konyhaablaka előtt futottak veled a kórházba (mint futottunk mi is veled néhány évvel azelőtt, amikor a Carmen Johns-film vetítése után, szinte a film folytatásaként, hisz az egész a

fehér vászon előtt játszódtott le, rávetült a fehér vászonra, az a fiú hasba szúrt a törkésével), s Pista azonnal értesített (én meg Jóskát, ő meg az ügyeletes agysebészt (kerítette elő, s vártuk, hogy a mentők Zentán (keresztül Újvidékre érkezzenek veled) ——— már részese lettem az esetnek, de az elkövetkező években egyetlenegyszer sem került szóba, mi is történt, miért is történt, nem került szóba a pisztoly sem. Ma sem tudom, milyen fegyver lehetett, kitől szerezted, noha az agyadból kivett meggyagnyi ólomgolyót egy napon a tenyerembe pottyantottad. Ma sem tudom a márkáját. Pistának Berettája van, meg is verselte. Mindig mindent, majdnem mindent tudtam felőled, és mégis szinte semmit. Úgyhogy az egész valójában nekem is csak az a horpadás, az a kis bőrcsomó volt, amit most fényképeiden vizsgálgattam, tapogattam szinte ott a padlón kintornázva. Dormán Laci képregényszerű sorozatát rólad és Pistáról háború utáni művészetünk fontos alkotásának tekintettem, fontosabbnak sok festménynél, könyvnel, annak tekintettem már *A csönd városának* készítése idején is, ha egy mód lett volna az egész sorozatot besuszterolom a könyvbe — amit én titkon neked és Pistának szánt hommage-ként képzeltem el, csináltam is részben. Épp csak a művészetet kellene idézőjelbe tenni a fenti mondatban, nem szeretted, meg hát különben is alkotóként mindhármókat fel kellene tüntetni: Dormán—Dobó—Koncz. Kétségtelen, Dormán az egyetlen fotós, aki így az emberek közé tud bújni, settenkedni észrevétlenül, ám mégis úgy, hogy végül ő is ott lesz a képen. Először is Dormán tudta, kiket fényképez. Két ember, aki mindent megélt, mindent tud a világról, az emberekről, akinek már semmi illúziója nincs — s ezt mégis, mindennek ellenére mint roppant minőséget, értéket élvezik egymásban, élvezik feledhetetlen gyengéd iróniával, szeretettel. Az udvar másik végéből, fényképezkedés közben (mert a sorozat egy része az ügyvédi iroda előtt készült) odaszólt a kétméteres Apró Klárika. Ügyvéd úr, ha én a maga helyében lennék, nem engedném *eny nyire* fényképezni magam... Smit József fotói, amelyek, ha jól emlékszem, szintén *A csönd városa* részére készültek, de sajnos, közülük egy sem kerülhetett a könyvbe, széles vászonra vetítik arcodat. Ezen a képeken úgy nézlek, mint akkor néztelek a zsöllyéből a Carmen Johns alatt és után, ahogy a nagy vászonra vetültél, néztelek, majd hirtelen hozzád szaladtam és a bordáid közül spriccelő vérsugarra nyomtam a tenyeremet. Ezt a sorozatot is fontos művészeti alkotásnak kell minősíteni, függetlenül attól, hogy a művészettörténet hozzáférközik-e majd valaha is, és tud-e kezdeni vele valamit is. Itt, ezeken a képeken figyelhető meg talán legjobban, mennyire élvezted, ha fényképeznek. Az egyikben a cigaretta füstjét csíkokban őszülő szakálladba fonod, öreg csikász — és látszik, pontosan tudod, hogyan fog ez majd festeni a képen... Majd ismét egy rakásra túrtam, gereblyéztem uj-jaimmal a fény írta portrékat, az üres kintinholdalékot. Berámáztatok

közülük néhányat, gondoltam, s itt leszel velünk, tovább figyeled, lesed kajánul kommentálva a játszmát, a játszma végét, amelyen te immár túljutottál. Egy hónapja sincs, hogy itt jártál. Fialat rokonod hoztad az orvoshoz, Kamenicára, mondtad, valami probléma van a gyerek szívével. Nem sejtettem, hogy ezt is az elintézendő, a még elintézendő dolgok utolsó lajstromára írtad. Akkor mesélted, hogy valamelyik este, a Hat Csöcsből egyik barátodhoz mentél friss tőpörtyűt enni, kicsit már kapatosan persze, és utána, éjszaka, rossz irányba, Martonos felé indultál. Egy ideig nyugodtan poroszkáltál, de aztán elkapott a pánik. Át akartál ugrani egy árkot — egykori sportoló: és a közepébe estél. Kiúsztál a jeges vízből. De aztán meg a téglagyár elárasztott bányájába csúsztál. Onnan is kiúsztál. Közben persze minden kihullott a zsebedből, műtermed kulcsa is. Egy csákánnyal, amit még Dejcs barátod hagyott ott (kis növésű apja apám jó barátja volt, kereskedő, azt hiszem, börtönben is együtt voltak, ő, mármint barátod, inkább anyja erős termetét örökölte, csak látásból ismerem, de a műterembe menet mindig regisztráltam, a Dejcs csákánya még itt van, bedugtad a gerendák alá, és zacskókat aggattál a nyelére) a padlásbejáróban, szétverted az ajtót. Ezt a történetet is úgy hallgattam, mint a többit, könnyezve a nevetéstől. Minden történetedet komolyan vettem, megkönnyeztem, jóllehet nevetéssel álcázva, komolyan, de ezt se komolyabban, mint a többit, nem éreztem meg, hogy ez már egy másik történetlánchoz tartozik, akkor nem figyeltem fel rá, hogy ez a kalandod mennyire hasonlít nagyanyádnak ahhoz az esetéhez, amit annyira szerettél mesélni: Szabadkára gyalogolva a tőpörödött, idős néni, a cselédmámi, mély vízbe esett, és noha nem tudott úszni, nagy, fekete kendője afféle kabakként funkcionálva fenntartotta, amíg rá nem bukkantak az emberek. Ha akkor észreveszem a két történet közötti hasonlatosságot, tán megsejtek valamit, de akkor nem vettem észre. És alig hogy visszautaztál, beköszöntött ez a még nagyobb tél. Nem csak fűtőolajad nem volt, most már ajtód sem volt, semmi sem választott el a hatalmas, huzatos padlástól. Tényleg nem maradt más hátra, mint Afrikáról álmodozni. Mesélted, milyen honvágy gyötört Johannesburgban, Durbinban, az Indiai-óceán partján. Gyakran feküdtél a hátadra, és könnyezve néztél a madarakat, a repülőket. Most meg a huzatos, jéghideg padláson egyfolytában Afrikáról álmodoztál. Ha egy pillanatra is megszakítod az álmodozást, azon nyomban megfagysz. Amikor szeptemberben az írótáborban megjelentél asztalunknál azzal a csodabogár orebici magyar orvossal, feltűnt, nem iszol. Azt mondtad, üzenték, ha iszol, nem vitetnek ki Afrikába... Érdekes, a feneketlen, fekete fiókban egyetlen Afrikában készült fotód sincs, noha emlékszem, egész albumokkal hoztál... Johannesburgi képeslapod is elkevertem valahol, könyvjelzőként betettem valamelyik könyvbe... Mondták, mondtad: zárják le a koporsót, ne bámuljanak a pofádba.

Dobó Tihamér: Gál László, 1974

Narcisszus, akinek nem sikerült meglelnie, megragadnia arcát, csak egy-egy pillanatra gyönyörködhetett fény írta hullámzásában, féltél, most majd mindenki számára egy az egyben kérges valósággá lesz... A jeges út, a nagy tél miatt indultunk előbb a temetésre, mert még Jutka felhívta a kanizsai virágüzleteket, s nem kis meglepetésére azt a választ kapta, nincs már friss virág, se koszorú (csupán néhány művirágkoszorú maradt). Épp a szobában matattam, akkor már a fotókat visszalapátoltam a feneketlen, fekete fiókba, szemet raktam a cserépkályhába, a tiszavirág-literatúra után kutattam a polcokon, míg telefonált, és meglepett, hogy noha sem ő, sem a virágkertészek nem tettek említést rólad, de egészen egyértelmű volt, miről is, kiről is van szó. Első pillanatban meglepett, hogy minden virág elfogyott, hogy robbantottad az üvegházat, de a következő pillanatban meg már egészen természetesnek tűnt, hogy esetekben egyként mozdult meg a város. Minden egyes kanizsaihoz külön csatornád relációd volt: minden embernek festettél képet (legalább egyet aggályosan pontos rendelésre — azt a padot, amelyen először csókolóztok a feleségével, a régi, családi házat, a gyerekek portréját, meg aztán csak úgy, a Tiszát, csendéletet, cigánytelepet, Járást, Afrikát), minden egyes kanizsai legalább egyszer leitta magát asztalodnál, meggyónt melleden nyáladzva, többet tudtál róluk, mint a párttitkár és a plébános együttvéve, fejedben ott volt (tán épp azt akartad szétrobbantani) a teljes kanizsai *Emberi komédia*. Minden házba bejáratos voltál, otthonos. Egy házat kivéve. Az egész város szeretett, a város kedvence voltál végül is (szerettek a sportolók, az orvosok, a pincérnők, a kisiparosok, a vendégmunkások, a dilettánsok, a fiatal költők és a modern művészet szakértői is). Egy embert kivéve. És ezért hiába volt az egész, az egész nem ért semmit, nincs kizárva, az egész csak ezért hipertrofálódott ilyen abnormális méretűvé. Mert téged csak az az egy lény, édesanyád érdekelt. Nem élhettél afféle általános lényeként. Egy általános lény, akit mindenki szeret. Azért szerethet mindenki, mert általános, valójában nem meghatározott, nem létező. Ám az az egy lény ridegsége, korlátoltsága, félelme miatt nem tudta, képtelen volt jelét adni annak, hogy az ő fia vagy. Képtelen volt visszajelezni. Még akkor sem, amikor most, néhány napja elmentél hozzá, közölni vele: öngyilkos leszel. Félt családja miatt, félt mind hatalmasabbra nővő, bohém művészfigurádtól. Én sem tudom mitől félt. Nem is lett volna szabad erre a területre merészkednem. De ha már ide merészkedtem, tévedtem pontosabban, apádról is említést kell tennem. Mert az is volt, mert az sem volt. Šabaccon felkutattad, Čokanovićnak hívták (olykor én is Čokanović Tihamérnak téged, te meg Kracsun Ottónak engem). Egykor Kanizsán szolgált, Kanizsán volt határőr, ha jól tudom. De ő is megijedt tőled, mindenesetre ő sem volt képes válladra tenni kezét, s azt mondani: *fiam*. Megijedt családja miatt, megijedt, hogy pénz, örökség miatt állítottál be, nem

tudom... Robbantottad az üvegházakat, te, aki csak akkor kerültél kapcsolatba a virágokkal, ha a háziasszonyok virágcsendéletet állítottak össze neked, közben észrevétlenül újságpapirost csúsztatva a lábad alá, össze ne piszkold a lalkást, a szőnyeget. A kamilla, ahogy mi neveztüük, a sóvirág kis, sárga szeme, az más volt, az elé le tudtál térdelni, az könnyet tudott csalni a szemedbe, meg hát a júdáspénz (Mauritsnál van egy kályhaezüsttel megérintett zseniális kis júdáspénzrajzod, júdáspénzmobilod), az árvalányhaj — és a pipacs! A pipacs volt tán az egyetlen motívum, ami még mint művészet is érdekelt volna: nagy vásznakról beszélgettünk, még az új festészet divatja előtt, járasszéli tanyánkon, nagy, érett búzatablákról, amelyeket vérrel hány le a kékségből az isten... Mondom, a jeges út, a nagy tél miatt indultunk előbb, meg hogy közben Becsén, Pecellón, Adán vagy Zentán virágot vegyünk — feltéve, ha nem vásárolták fel már ott is a friss készleteket. Mivel tehát Zenta felől érkezünk, a temető előtt kellett elmennünk. És Jutka reflexszerűen megcsavarta a kormányt, befordult. A söprűgyár, a temető melegsűrke fala, ami szinte metafizikussá üritette a furcsán semmibe görbülő, futó utcát, a daráló, ahol Deszka dolgozik, a vasútállomás, a Fruzsza sarkának megpillantása jelentette mindig a hazaérkezést, a hazaérkezést Zenta felől (Szabadka felől Martonos után a Tisza megcsillanása), a legboldogabb pillanatokat életemben, mert noha idővel akármennyire el is szakadtam, el is idegenedtem a várostól, az első pillanat, egy-egy öreg fa (vadgesztenye), házfal, árokpartrész, kőlyuk, a kerékpárhajtás lassú, kényelmes módja, egy-egy ismerős arc felvillantotta előttem a reményt, van még lehetőség a visszatérésre, a végső visszatérésre-megtérésre, a Tisza langyos magzatvizébe való merülésre. Mert a véget egykor úgy képzeltem el, mint a kezdetet, az alacsony Tisza langyos virágzó vizében való lebegést (lebegést mammutcsontok és Attila koporsója felett), lebegést, amit legfeljebb csak egy-egy rövidke szödrözés, egy-egy darab zsíros kenyér elfogyasztása szakít meg, semmi, semmi más. Még akkor is ez volt az érzésem, ha temetésre érkeztem, ha negatív előjellel, de akkor is ugyanúgy éreztem, szétnyílik, megnyílik valami előttem, valami, amiből vétettem. Mennyit morzsoltunk térdepelve gyerekkoromban a földet Gyöngyvér hűgom meg Kracsun nagyapám sírhantján, morzsoltuk, hogy abszolút porhanyós legyen, hogy aztán édesanyánk vagy Vitéz nagymama formát adhasson neki körülpaskolva tenyerével meg a kislapáttal. Érdekes, azt a földet sokkal jobban szerettem morzsolni, porhanyósítani a vakondtúrásokkal vetekedve, mint a veteményeskertek szürkébb, agyagosabb földjét, mert egy árnyalattal sötétebb volt, de nem olyan szurokszerű, mint a rétiföld, hanem vöröses, olyan, akár azokon a vidékeken, Horgos és Szabadka környékén, ahol homok és tőzeg is keveredett kellő százalékban közé. Emlékszem, alig vártam azokat a napokat, amikor Gyöngyvér sírhalmát mentünk morzsolni, porhanyósítani. Nekünk, gye-

rekeknek más dolgunk nem is volt, legfeljebb még vizet kellett hoznunk — és aztán kedvünkre bújócskázhattunk a benőtt vagy besüppedt sírok között. Egy elhagyott sírdombra fekdülni és behunyt szemmel addig számolni, amíg a többiek el nem bújnak, el nem bújnak szinte a szó szoros értelmében: a föld alá. Jutka reflexszerűen megcsavarta a kormányt, befordult. Vitéz nagyanyát már ő is ismerte, szerette. Margarétát is, akinek szegénynek el sem mentem a temetésére, csak egy kis versikében állítottam neki „emlékművet” egy vérrel teli szifon formájában. Befordult. Ha megkérdez bennünket, mindannyian tiltakozunk. De nem kérdezett meg. Kanizsához közeledve már elnémultunk. Valójában nem is kellett, hogy kérdezzen, nem, hisz neki volt leg-egyértelműbb, legtisztább, legszebb viszonya hozzád: hányszor vágta le körmeid, nyírt meg, dugott kádba, csutakolt meg, hányszor meszelt neked fehérre szobát, rendezett be műtermet... Csak most láttam, milyen régen nem jártam ebben a temetőben. Egyetlen rokonom temetésére sem mentem el. Se a barátokéra, ismerősökére, még Gazsi bácsiéra sem. Gazsi bácsi, ez a százkét éves korában elhunyt Bartók forma emberke, aki fogolyként végigyalogolta Albániát, majd borzalmas körülmények között Olaszországba, Franciaországba került — látom, ahogy Szkopjében tífuszban fekszik egy elhagyott hárem szalmáján, ahogy az elbasáni temetőben ennivalót főz magának, látom girardikalapban az Eiffel-torony előtt stb. — ám mindennek ellenére legnagyobb élményének mégis azt tekintette, hogy ő, éppen ő segítette le a kanizsai csodafürdőbe érkező Fedák Sárít a vonatról. Véletlenül állt épp ott. De véletlenül-e? Ennek tisztázására, kinyomozására nem volt elég a százkét év sem. Nem lehetett véletlen, mivel a városkában senki sem tudta volna úgy feltalálni magát, senki sem tudta volna olyan hibátlan franciasággal kiejteni azt, hogy *Pardon, Madame!* senki sem tudta volna olyan határozottan, ám mégis gyengéden a színésznő felé nyújtani karját. Igen, Gazsi bácsinál az volt a csodálatos, hogy mesterségét, a szabóságot is úgy, olyan eleganciával és magas színvonalon tudta csinálni, mint a biliárdozást és a hegedülés művészetét. És ezt Fedák Sárinak is azonnal, még ott a vonat lépcsőjén meg kellett éreznie. Észe kellett vennie. *O, Monsieur!* ez a kis, szinte sikollyá emelkedő felkiáltás elárulta ezt. Különös, mire beért az iparegyesületbe, már mindenki tudta, hogy B. Gazsi segítette le a vonatról Fedák Sárít. A Tolnai Világlexikona *Don—Fel* kötete fölé hajoltak épp, ahogy betoppant rendszeres, szombati biliárdpartijára, és hangosan olvasták a fényképpel illusztrált Fedák-cikket, külön kiemelve sihederszerű alakját, s azt, hogyan tudta ábrázolni az elfojtott, ám egyszerre ellenállhatatlanul láng-ra lobbanó női tüzet. Gazsi bácsi és Fedák Sári ott, a vonat lépcsőjénél nem váltottak több szót, de mondom, a színésznőnek meg kellett éreznie, hogy egy nem mindennapi ember nyújtotta felé karját a zavart tömegből, jóval megelőzve a csodafürdő embereit is, egy olyan ember,

Dobó Tihamér: Ács Károly, 1974

alki a pesti DIAMAT cégnél való szabóskodása idején rendszeresen eljárt a *Bob herceg* és a *János vitéz* előadásaira. Különbözik tudod, ő szolgáltatta a *Kittenberger középső uja* és a *Vörös mentő* című novelláim anyagát is. Kár, hogy amikor ezek a novellák napvilágot láttak, te már nem készítettél szövegrajzot, már nem illusztráltattak veled a lapok. Pedig csak te tudtad volna megrajzolni ezeket a kisfilmeket, hasonlóan, mint Camus és Olješa szövegeit, filmszerűen és mégsem anekdotikusan... Igen, csak veled tudtuk volna megcsinálni azt a filmet Fedák Sári néhánynapos kanizsai kúrájáról: Fedák Sári a kénes víz forró aranyában... Fedák Sári nyakig a szikes iszapban... miközben a kisváros ott tolong a népkertben, a férfiak mozgása álomszerűen lelassul, s nagy összegekkel fizetik le az iszaphordó fiúkat, hogy csak egy pillanatra beöltözhessenek fehér köpenyükbé, és a póre, legalábbis bokáig, térdig póre színész nő közelébe kerülhessenek... Kiszállunk a kocsiból, és a csikorgó havon szétszóródva, akárha mindenki máshová érkezett volna, máshová igyekezne, elindultunk a ravatalozó felé. Megálltam egy pillanatra, de sehogy sem tudtam betájolni magam. Katasztrófa, motyogtam, katasztrófa. Fogalmam sem volt, merrefelé is lehet Gyöngyvér húgom, Vitéz nagyanyám, Margaréta. Valami haranglábra emlékeztem, de az már bizonyosan rég ledőlt, sőt az is meglehet, hogy az a Kistemetőben van. Istenem, nem tudom, hol fekszenek a hozzám egykor legközelebb álló emberek! Elvesztettem őket! Hosszú évek után először jutott eszembe, hogy otthon, szüleim őrzik Gyöngyvér egy szöke hajtincset, ha már nem keveredett el a karácsonyfadíszes dobozban az angyalhajjal. Tulajdonképpen, döbbsentem rá bokáig, térdig a hóba szakadva, én csak egy temetőben vagyok otthonos, abban a már rég nem működő újvidékiében, amelyen naponta átszörtetek, de ahol senkim, még ismerősöm is alig nyugszik. Igaz, idővel kiválasztottam magamnak néhány nevet, néhány érdekes keresztet (az egyiket ott, a kápolna mellett Vilt Tibor terve alapján Baranyi bácsi faragta), és az időjárástól, kedvemtől függően azoknál időzöm, motyogok valamit, ami minden bizonnyal az imát helyettesíti. Ezek az én felvállalt halottaim, már csak azért is, mert ezeket a sírokat már senki sem gondozza, sőt egy részükből már a csontokat is átvitték az új temetőbe. Lehetséges, hogy végül is temető nélkül maradtam?! Hisz feleségem rokonsága is megoszlik a szabadkai és a palicsi temetők között, noha ő mindinkább Palicshoz húz. Én, ha Szabadkára utazom, Csáth jeltelen sírja előtt álldogálok... Ha két szék közé ül az ember, akkor legalább a földre zuhan, a földre, de ha két temető közé, akkor hová jut, miféle úrbe zuhan forogva? Istenem, mi lesz velem, forogtam mind jobban eltévedve, mind mélyebbre szakadozva a szironyhavon. Aztán ismét összeverődünk némán. Benézünk a ravatalozóba, megnézzük, mi történik, hol tartanak, segíthetünk-e valamit, gondoltuk. Feltételezem, Jutka még arra is gondolt, lehet még kell fürdetni, fel kell öltöztetni. A ra-

vatalozó előtt a kertészek rakják ki kombijukból a csokrokat, koszorúkat. Előbb a havon szortírozzák a tömérdek fehér szekfűt. Végül Jutka is azt vett Rózával, félszázat. Mindenki pontosan érezte művirágot, műanyag koszorút még télen sem küldhet, hozhat a sírjára annak, akitől ezerszám rendelték a virágcsendéletet, a tapétához, a bútorhoz illőt, szexuális virágot a hálószobába, a családi ágygal szemben lévő falra (sok vöröset, meg feketét kentem rá, mesélted, és a szexuális virágok azóta is inspirálják, gerjesztik a rendelőket, funkcionálnak, abszolút az, amit óhajtottak, rendeltek, erre büszke voltál olykor, mindig hajlandó voltál újra elmesélni, leírni a képet, a kép leszállítását, felakasztását, s az első híreket, hogy a kép bevált, hát igen, így még a hálószobákba is bejutottál, és nem is az ágy alá, felülről nézhetted az emberpárokat közösülés közben, akár az isten), s te akárhogy csaptad is össze azokat a rendeléseket, mindegyik csokorba rejtettél legalább egy szál valós virágot, mindegyik firnajszába csöppentettél legalább egy csöpp fermentumot. Persze nem erről van szó, egyáltalán nem erről. Ezt szinte minden mondat után megismételhetném. Nem erről van szó, egyáltalán nem erről. Talán így is kellett volna kezdenem ezt a halott barátoknak írt levelet, így, minden mondat után odaírva, nem erről van szó, egyáltalán nem erről, akkor legalább formát, zárt, kemény formát is kapott volna az írás. Igen, nem erről van szó, hisz szartál te a rendelésekre, szartál a tömérdek giccses virágcsendéletre. Jóllehet legnagyobb avantgárd művészünket is láttam, ahogy műtermében titokban virágcsendéletet fest rendelésre. És az is igaz, egy alkalommal, amikor arról elmélkedtem, hogy a művészettörténetben a virágcsendélet még afféle rehabilitációra szorul a csatajelenetekkel, államférfiúi és pápai portrékkal, hajókkal, romokkal szemben, igazat adtál nekem. Mennyire szeretted Odilon Redon, Bonnard és mindenekelőtt Munkácsy virágcsendéleteit, egyáltalán Munkácsyt — noha, mindennek ellenére te is felültél volna a koporsóját szállító kocsinak, mint felült ragyogó, ragyás arcával Gulácsy.

„Egy anekdota szerint, amikor Munkácsy meghalt, és nagy pompával temették el Budapesten, Gulácsy elmaszkírozta magát, és megfoghatatlan módon úgy intézte, hogy ő ülhessen a temetési kocsinak, ő is tartotta a gyepőt a kezében.”

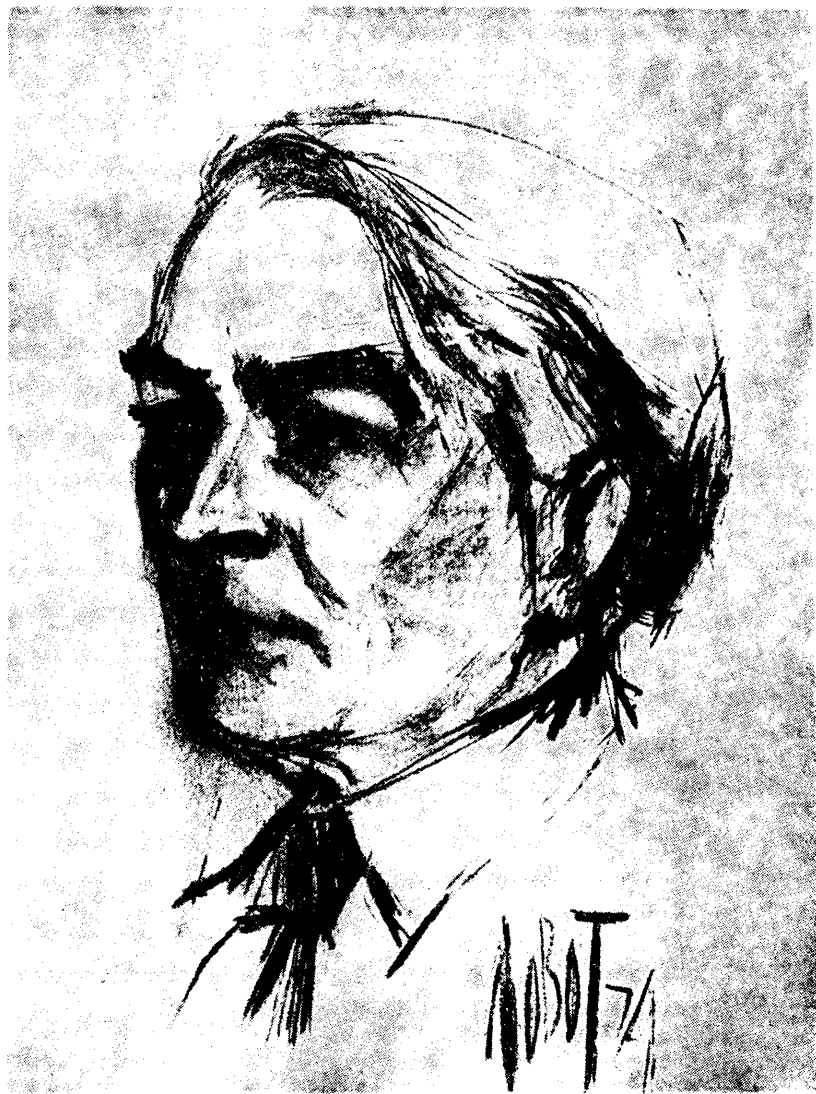
Mennyivel eredetibb, nagyobb gesztus volt ez a Gulácsy, mint volt Bretonék, Aragonék Anatole France temetésén elkövetett csínje, vagy Duchamp Mona Lisára festett bajusza, mennyivel eredetibb, nagyobb, félelmetesebb... Virágcsendéleteidet nézegetve nemegyszer úgy tűnt, afféle bosszú is ez részedről, szart adni a pénzükért a buta, nagyképű embereknek. De ahogy tovább nézegettem őket, minden második vagy harmadik kép előtt titkon arra gondoltam, bár az enyém lehetne...

Nem erről van szó... De ahogy ott álltam a hóra terített, tömérdek, frissen vágott, fehér virág előtt, tényként kellett megállapítanom, végül is mégiscsak erről van szó. Erről, hogy e kisvárosban való ragaszkodásod, e kisvárossal való bonyolult szimbiózisod vetülete az ott, a lábaim előtt. A mind erősebb fagy, a hó, a friss, fehér virág. Tán éppen ez volt megtisztulásod pillanata. Nem ismerek embert, aki ekkora közösséggel tudott volna élni. Az emberek bezárkóznak családjuk, munkahelyük, klubjuk, kávéházuk, baráti társaságuk kereteibe. Senki sem gondolkodik városban, illetve gondolkodni még gondolkodik, de élni egy egész várossal már nem tud, alig is lehetséges. Te félévszázadig tudtál, nem tudtál. Harmincezer emberrel. Míg a központban, félig leégett házunkban laktak a szüleim, gyakrabban hazajártam (az akkor még csak félig nyüzött balkkecske a félig leégett, hatalmas házba), ültem az ablaknál, olvastam. Illetve üres, melankolikus tekintettel bámultam ki az ablakon: bámultam a két házsarkot, a két sarok között, a háttérben a cipészszövetkezet épületét. És te minden félórában, órában beugrottál a képbe, pontosabban, átrobogtál a képen. Hol a Belgrád, hol meg a Mányi kocsma felől ügettél, hol a Tiszából kocogtál a Szőke Tiszába, hol meg biciklin száguldottál a Kis Pétertől le a népkertbe, a Vigadó irányába. A különös az volt, hogy állandóan valami felettébb fontos ügyben loholtál. Ha nem lett volna valóban fontos, halálosan fontos az ügy miért is siettél, rohantál volna? Vékony jégen futni kell, jegyezte meg egyik barátom, amikor előadtam neki a látottakat, a csíbor sem andalog, és meg vagyok győződve róla, Jézus sem sompolygott, amikor a vízen járt... És másnap, harmadnap ugyanúgy, ugyanaz a pálya. Illetve mégsem. Sosem is ugyanúgy, sosem is ugyanaz. Míndig volt némi eltérés bevágódási szögedben. Hol a kocsziúton, hol a fal mellett loholtál, hol valakivel beszélgettél, vagy éppen a vakuló Bakotát vezetve, vonszolva magaddal (azért mondom a vak Bakotára, hogy vakuló, mert mint mesélted, leellenőrizted, nem engedte, hogy nekivezesd a falnak). Sokszor napokig mást sem csináltam, csak bámultam ezt a szédítő körforgást. Közben, ha benyitottam valamelyik kocsmába, kávéházba vagy leballagtam a Vigadó teraszára, senki sem ült ott olyan nyugodtan, otthonosan, akárha örök időktől fogva, mint te: a kalapos, a sintér vagy valamelyik választékos fiskális mesélte éppen életének *Háború és béke* terjedelmű történetét. Neked, azért neked, mert csak neked volt időd, csak te tudtad nyugodtan, teljes odafigyeléssel, maximális megértéssel, rezonálással végighallgatni, hangsúlyozom, végighallgatni őket. Ha nem ismertelek volna, azt gondolom, több példány is van belőled, alteregóid is kiszabadultak, valami bonyolult menetrend szerint cikáznak, keresnek valakit, keresik, üldözik gazdájukat. Vagy csupán engem, a modern, újvidéki poétát (akkortájt kezdtem el csinálni a Symposiont) ugrattál, ugrattál, mint a félvak Bakotát, ugrattad azt, aki holmiféle bonyolult verseket szerkeszt, s fej-

ből tudja Dublin forgalmát, a berlini Alexanderplatz nyüzsgését, de egy kisvárosi utcasarok megoldhatatlan rejtély, maga a labirintus a számára... Szemlét tartva a hóra terített virág felett, akárha seregszemlét, noha egyetlenegy szalag feliratát sem olvastam el, nem voltam kíváncsi, tudtam, mindenki jelen van, én már vissza is fordultam volna. Hisz a koporsót még biztos nem hozták ki, honnan is? De ha véletlenül ki is hozták, honnan is?! kérdeztem mind hangosabban, mivel koporsót felvinni és főleg lehozni műtermed szűk padláslétráján szinte lehetetlen, de ha véletlenül le is hozták, ki is szállították már, akkor sem érdekes, hisz leszögezték, le kellett szögezniük a szállítás, a leszánkáztatás miatt. És lehet, benne sem vagy. Ott ültél az asztalnál, ujjaid között filctollal (egy papirosra kezdted felírni, hogy önszántadból, hogy senkit se hibáztassanak, sokáig nem bántottak, hisz a könyvtár és a színház takarítónői, akik olykor loptak neked egy kis fűtőolajat, annyszor láttak így, az asztalra borulva, az asztalnál gubbasztva. A koporsó, lehet, itt van, de téged ott hagytak az asztalnál, hadd fejezd be nyugodtan a megkezdett levelet, írd meg szépen, részletesen mindent, végre tálalj ki, írd meg mindent az elejétől a végéig. Vagy eldugtál valahol a végtelen padláson, hogy könnyebben leszánkóztathassák a koporsót, el azon a padláson, ahonnan a *Csárdáskirálynőt* néztük az isteni Tóth Évával (igen, az ő öccse, veled egyidős, verte szét Rómában Michelangelo Piétáját, azt a szépség és szenvedés olajosan csúszós, elviselhetetlen csodáját) a főszerepben, el, hisz képzeletemben a *Csárdáskirálynő* legtöbb szereplője is ott van már, ott, mivel nagy részük azóta öngyilkos lett: ott lóg Bóni, a pék, ott az Apró cukrász... Istenem, csak most látom, milyen vidám történetet is csináltam én mindebből a *Végeladás*-ban, mennyivel más volt mindaz a valóságban. Ott lógnak mind, körben a por vastag, nemes prémjével bevont gerendákon, és járják a csárdást, csak éppen nem éri a lábuk a földet, azért olyan csöndes, néma minden. A munkások, akik emelgették a koporsót, azok érezhették a súlyt, de hát sosem lehet tudni, valaki akár követ is rakhatott bele, követ vagy a rendszerváltozások alkalmával kiszuperált könyvekkel is megtölthette, volt belőlük ott a padlásfeljáróban elég, magam is sokat hazahordtam közülük. Chaplin holttestét is ellopták... Chaplinét, akit mindenkinél jobban kedveltél. És hát, aki Chaplint ismeri, az ismeri az egész modern művészetet, s még valamicskével többet is (ugyanis a modern művészet csupán az egyik, a kaikái út Chaplintól)... Egyszer lenn voltál nálunk, még a Grulović testvérek utcában. És mi ott-hon hagytunk, afféle dadaként, a két-hároméves Leával. Amikor haz értünk, zavartan mesélted, Chaplin-filmeket néztetek — és annyira neveltetek, hogy Lea az öledbe pisilt... Később egyik legfontosabb munkádat, a *Nagy tükröt* Leáról festetted. Akkor meg Szabadkán voltál épp nálunk. Jutka műteremmé varázsolta számodra az egyik üres szobát. A drága, aranykeretes tükröt fenn találtuk a nádtető alatt; a

gótbetűs lexikonokkal, festményekkel, kitűnő, népi szöttesekkel, a tömérdek kis málnáskosárral, kalapdobozokkal és nagy, redőnyös, fekete íróasztalommal egy eltűnt civilizációra utalt. Vigyázva leszállítottuk a fogatlan létrán. És azonnal hozzá is kezdted a munkához, élvezted az ecsetek finom iramlását a metszett üvegen, élvezted a játékot, hogy míg Leát fested, magadat látod: a szöttes, az órany fotel, Lea indigószín köpenye, indián feje szépen csorgott-szövődött egyfajta indián szöttesse, amelybe, ezt csak most látni igazán, ahogy már nem vagy, s hirtelen olyan erővel tűz bele a nap, hogy félni kezdek, cserepekre hullik, csak most látni igazán: magad is beleszötted. A szöttes szétbomlott, mondod te is, ám velünk szemben, szépen meghagyva, megmutatva sorban mindegyik szál végét — hogy a szöttest egyszer valaki, vagy tán éppen ez a nap, befejezhesse. Akármelyik lakásba, házba cipeltük is az elmúlt évtizedek során, mindig jelezte: katedrálissá kellenne emelni minden lukat... Mondták, mondtad: zárják le a koporsót. De különben is, ha nem mondod, ha nem hagyatkozol így, akkor is leszögezzük. Azért van fedele a koporsónak, hogy leszögezzék. Leszögezve még tán el is képzelhető, hogy lecsúsztatták a létrán, vagy kilógatták az ablakon az utcára, ki oda Kolozsvári-Seszák kitűnő Jézus szíve-szobra (Öklöző Jézuska) elé. Szerettük azt a szobrot, de csak jóval később döbbsentem rá, hogy gyerekkorunkban ezen a szobron mászkálva tanultuk meg a plasztika törvényeit, a szobrászművészet titkát, jóval később, amikor már Meštrović művészetét is át tanulmányoztam, amikor Meštrović zágrábi kútjának bronzkoponyáiba kapaszkodtam az éhségtől félájultan, csak akkor döbbsentem rá, hogy tenyeremben már minden benne van, benne, akár egy szobrásztehetség tenyerében. Lehet, hogy Kolozsvári-Seszák nem tartozik a nagy, vagy mint Meštrović, a legnagyobb szobrászok közé, de hogy Öklöző Jézuskája jobb, hibátlanabb, mint a legtöbb azóta látott köztéri szobor, az sajnos tény... Egyszer egy hasonló, nagy télen jöttünk Kanizsára. Mindent behavazott, nem látszott az út, még a varjak is elhúzódtak valahová. Sosem tűnt még ilyen egyhangúnak, egyanyagúnak ez az Újvidék—Kanizsa útszakasz. Már közeledtünk Kanizsához, amikor száz méterre se előttünk, váratlanul feltűnt a temetkezési vállalat fekete autója (valamilyen Adorján környéki tanyáról jöhetett), majd ugyanolyan váratlanul, ahogy feltűnt, ahogy kikanyarodott elébünk: az árokba fordult. Lefékeztünk mellette. Vártunk, de senki sem mozdult. Kiszálltam, körüljártam az autót. A hátsó ajtó ki volt nyitva, a koporsó pedig az árokban. És mivel a fedele még nem volt leszögezve, a hulla, egy idős parasztbácsika, kicsúszott a hátra. Szépen, imára kulcsolt kézzel feküdt a szűz havon. Már meg volt meredve, nem volt nehéz visszaillesteni a koporsóba. Egyetlen részlet maradt meg élesebben emlékezetemben: nagy, fekete bőrpapucsos lesett gyapjúharisnyás lábáról. Visszatettem gyorsan, noha közben arra gondoltam, azt mondogattam, jó vastag ha-

Dobó Tihamér: Pap József, 1974

risnya, jó meleg, nem fog megfázni a lába, jó vastag harisnya, jó meleg... Azért jegyeztem meg éppen ezt a részletet, mert gyerekkoromban, amikor először merészkedtem kriptába, a csontváz lábán akkor is pontosan egy ilyen erős, fekete bőrpapucsot láttam, a csonton kívül csak ez nem porladt el, csak a bőrpapucs meg az asszony kontyának szép sűrűne font kalácsa, az asszony varrottas papucs, az elporladt, csak a konty nem, meg a férfi fekete bőrpapucs. Visszabillenttem, lábára akasztottam a nagy, kisuvickolt, fekete bőrpapucsot, és csak azután kerültem a sofőrfülkéhez. A temetkezési vállalkozó (aki gyerekkoromban még asztalos volt) épp akkor tért észhez, nem lett nagyobb baja, csak a füléből szivárgott egy vércsík. Gyorsan kiszállt, és visszazártuk a koporsót, a parasztbácsit a nagy, fekete bőrpapucsal a lábán a kocsi hátsó terébe. Akkor már túl voltam a Sinkó—Krlježa-féle sokkon, s csak annyit mondtam a temetkezési vállalkozónak, mivel zsebemben ott láttam a fényes nyelű kiskalapácsot (arra is gondoltam, kiviszem a zsebéből, leszögezem én, hisz ezen a borzasztó úton még képes lesz elveszíteni a bácsit vagy legalábbis a bőrpapucsát): a koporsó födelét jobb leszögezni... Mondom, ott, a óra terített virágok előtt téblábolva én már vissza is fordultam volna a kocsihoz, hisz ha netán ki is hozták már a koporsódat, úgysem vagy benne. A padláson vagy a Csárdáskirálynő színészgárdájával. Vagy ha nem vagy a végtelen padláson, ha nem járod az amatőrökkel a néma csárdást, az amatőrökkel a gerendákon forogva, akkor ökörnnyállá foszlottál, elvitorláltál közülük, s valahol a Tisza-parton vagy a Járás-szélén fennakadtál egy ördögcérnabokron, amely mögül meleg lehetet párállik egy rókalyuk, fennakadtál, avagy máris továbbvitorláltál, még tovább, és valahol Martonos alatt szentkép kékedbe oldódtál — és ez valahogy stílusos is lett volna egy rossz nekrológban (amit, sejtettem, rádiós penzumként néhány nap múlva majd meg is írok, hisz különben is átlagban havonta-kéthavonta írok egy-egy nekrológot, mind rutinszerűbben, afféle rádiós kántorként, rádiós siratóasszonyként)... Egyenként valahogy mégis besomfordáltunk a ravatolózóba. Nem is a koporsó miatt, inkább a hideg elől. Gondoltuk, hátha ráfutunk valaki ismerősre. Hátha segíthetünk. Besomfordáltunk. És. És a koporsó ott állt. Már szépen felravatalozva. NYITVA.

(Folytatása szeptemberi számunkban)

A KIISMERHETETLEN ÚTITÁRS

DE ÁK FERENC

1.

Ő másodikos volt amikor én 1955-ben, a szabadkai tanítóképzőt elhagyva, beiratkoztam az újvidéki iparművészeti iskolába. Valójában ő segített a fölvételi vizsga után, hogy könnyebben eligazodjak az új környezetben. Barátságába fogadott, később szobatársak is lettünk a Limánon.

Most, hogy emlékezetemben kutatok, állandóan azon kapom magam: az együtt töltött évek ellenére Dobó Tihamér végig kiismerhetetlen maradt számomra.

Gyerekes nemtörődomséggel hagyta folyni az időt maga felett, soha nem panaszkodott, inkább különös öngúnyal próbált az iskolai sikeretelensége miatt támadt válságok alkalmával egy kis megértést, rokonszenvet kicsikarni környezetétől. Az a számomra nem mindig érthető, konok elszántsága, hogy mindenkit meggyőzzön IGAZ BARÁTSÁGÁRÓL, elég sokszor a visszájára fordult, s ilyenkor, mint a durcás gyerek, magába zárkózott és órákig nem volt hajlandó senkivel beszélni. Mert rájött, hogy megcsalják, kihasználják, kinevetik. Pedig ő mindent szép játéknak vélt, azzá akart tenni, mindenkit megnyerni a fair, de nem túl komoly ügynek. Ha valakinek nem volt pénze, s történetesen neki sem volt, nagy aggodalommal, teljes szívvel vetette magát a kölcsönzés az idő tájt rendkívül kilátástalan hajszájába. Az adósság rendszerint a nyakában maradt. Ha intettem az ilyen ügyektől, nagyon megharagudott rám, és tekintetéből ilyenkor azt is kivehettem, hogy gyűlöl. Ez persze nem tartott sokáig, nem tudta magát *kényszeríteni*, hogy a játékon túl még mással is törődjön, s e gyermeki tisztasága idővel csak mélyült. A mások számára vállalt adósságait igyekezett törleszteni, de ez mit sem jelentett, hisz a JÓ természete, de inkább a SOK szeretet iránti végtelen szomjúsága újabb adósságba vitte. E sanyarú, pénztelenséggel keserített időszakot mégsem mondanám sötétnek. Dobó világító egyéniség volt, és a rajzolásról, főleg a rajzolásról úgy tudott (leszűkített szókinccsel is) beszélni, hogy bennem is újraélesztette a *lelkeseiséget*.

Ilyen lelkesedési hullám követte, jól emlékszem, azt a belgrádi kirándulást is, amikor a modern norvég grafika kiállítását láttuk. Heteig hordta lekajult zsebében a katalógust, és ha csak egy kis szükségét érezte, azonnal belelapozott, és a homályos, szegényes reprodukciók alapján „visszaálmodta”, ahogyan mondani szokta, a számára nagy

élményt jelentő rézkarcokat. Ő beszélt rá, hogy az Ifjúság szerkesztőségébe elvigyem első „képzőművészeti kritikámat” is, persze az említett kiállításról.

Egy másik érdekes jelenség B. Szabó György grafikáival kapcsolatos. A művész akkor főleg a Dolgozóknak közölte műveit, és kettőnknek oda nem volt belépésünk. Bogdánfi védte B. Szabó illusztrátori felségterét. Mi az Ifjúságban „dolgoztunk”, de nemigen volt kenyér mindig mindkettőnknek, így érthető, hogy megkíséreltünk máshova is bejutni. A Magyar Szót Hangya tartotta, a Pionírújságot Faragó Aranka, és így mi csak arra számíthattunk, hogy az Ifjúság állandó illusztrátora, Sáfrány, ismét felszedi a sátorfáját és elmegy Párizsba vagy Szabadkára, és több munkához jutunk. De bennünket állandóan izgatott B. Szabó egyénisége. Közösen tápláltuk iránta egyáltalán nem képzőművészeti indítású ellenszenvünket. Mi állandóan *éhesek* voltunk, és *nyakig adósságban*... Érthető ez a két érv? Aztán egyszer Dobó azt mondta: nagy szarok vagyunk, Csif komám. Elém nyomta a Dolgozók legújabb számát, és rámutatott B. Szabó egyik szövegrajzára: na csinálj te ilyet! Nem értettem. Aztán egy nap egészen véletlenül a papírjai közül kicsúsztott néhány rajz. Ő megpróbálta B. Szabó lendületes, szalas rajzainak rendszerét BELÜLRŐL megismerni. Figyelem! Ez nem plágiumkísérlet volt. Egyszerűen kereste azt, ami őt mindig is izgatta B. Szabó rajzaiban. Ezek után változott meg Dobó rajzainak stílusa, de nem az említett művész stílusának párhuzamában. Dobó a mértani ábrák száraz egyszerűsége felé kanyarodott. Szerencsére ez sem tartott sokáig. Tovább építette, gazdagította a saját lírai világát.

2.

Dobó, szíve ellenére a textil szakon maradt, mert időközben a grafikait megszüntették. Amikor megkíséreltem „megnyerni” a kerámia számára, ahova magam is *menekültem*, álmodni sem mertem, milyen kegyetlen, belső válság elé állítom. Több mint egy hónapig kínlódtam, bár elfogadta érveimet, főleg azt, hogy a vegytantanárnál, Mandrinónál nincs semmi esélye, magam is elsősorban miatta hagytam el az *előkelőbb* szakot. A legkínosabb napok akkor jöttek számára, amikor megmondtam, hogy a szakosztályvezető tanárunktól, Baranyinétól azt hallottam: hazajön Baranyi Károly, és nálunk tanít majd. Akkor már együtt laktunk, és láttam, hogy valósággal szenved, hát hagytam az egész ügyet elülni. Az igazság kedvéért ide kell toldanom: az egész átiratkozási ügynek Baranyiné Markov Zlata volt az értelmi szerzője: szakosztálya erősen fellendülőben volt, és szerette volna a köztudottan tehetséges Dobót is megnyerni a kerámia ügyének. És valóban, később, ha jól emlékszem, 1957-ben, amikor Baranyi Károly hazajött Magyarországról, és megjelent az iskolában, Dobóban még egyszer, utoljára megin-

dult a belső harc. Végül is maradt a kelmetervezésben, de bukott is, és így évfolyamtársak lettünk. A belső átszervezés úgy hozta, hogy hamarosan a mi szakosztályunkon is Ankica Oprešnik adta elő a rajzot egy rövid ideig, s csak apránként jöttem rá Dobó szavaiból, hogy tulajdonképp az egész tanári gárdából egyedül Ankitát tiszteli, az ő stílusa és emberi magatartása volt a legközelebb Dobóéhoz. Ankica kicsit tartózkodón, de alkotói szigorral viseltetett tanítványai iránt, ám mindenki megérezhette mélyen emberi, támogató természetét is. Ezenkívül Dobó grafikus lélek volt, és itt Ankica adhatta abban az időben a legtöbb és leghasznosabb utasítást, *suba alatt*, persze, hisz ne feledjük: a kelme- és szövéstervezési szakosztályon történtek ezek az események. Ankica nagy szerepet játszott Dobó lírai palettájának kialakulásában is: kisegítette a meszes, oinkfehéres, lélektelen, iskolai modorból.

3.

Dobó Újvidéken maradt, vállalva a kelmetervezésben csak tizedrészként elérhető képzőművészeti edukációt. Markulik József nem vállalta ezt a megalkuvást. Szarajevóba ment. Én már érkezésemkor nem is találtam Újvidéken. Szabadkai éveim alatt párhuzamosan fedeztem fel kettejük rajzait, memorizáltam nevüket, s így érthető volt, hogy noszogattam Dobót, levelezzen Markulikkal, én is felvenném vele a kapcsolatot: izgatott a sarajevói élet, a képzőművészeti mozgások, és titkon melengettem szívemben olyan vágyat is, hogy magam is utána- megyek egy napon. Középső bátyám is ott volt állatorvosin, ő is hozzásegített, hogy a városról teremtett képem erősen kamaszos, túlidealizált volt. Dobó meg is tette a MÁSODIK lépést, választott Markulik lapjára, s a további levelezés már gyakorlatilag köztünk folyt, Dobó csak annyiban járult hozzá, hogy a Markulik által kezdeményezett, a levél végére iktatott alkalmi rajzocskát odafirkantsa.

Hogy kettejük barátsága milyen jelentős volt, azt csak később fedeztem fel. Dobó sokszor volt kedvetlen, bizonytalan, és egyszer meg is mondta: amióta Markulik elment, nincs kire támaszkodnia. A levelezésben is, mint általában mindenben, hanyag volt, és nem is nagyon hitt benne. Ezért örült meg végtelenül, amikor 1956 nyarán meghívtak bennünket a csantavéri ifjúsági művésztelepre. Én is örültem, persze, hisz végre megismerkedhetek Markulikkal is, aki különben csantavéri, s nyilván az ő ötlete a művésztelep is.

A telepen hármunkon kívül jelen volt még egy Ostojić nevű fiatal bosnyák képzőművész is, Markulik sarajevói iskolatársa.

A kezdeti lelkesedés után egy elég érdekes helyzet jött létre: Markulik agyoncsigázta magát önkritikával, de szép rendszerességgel festett. Főleg a malom körüli meg a piaci hangulatokra emlékszem ebből

a már érett képanyagból. Ostojić arra panaszkodott, hogy ez a világ túl távol áll tőle. Dobó meg egyszerűen menekült a munkától, s hamarosan felelősségre vonták a Népfront vezetői meg a szövetséget igazgatója. Keményen összetűzött a nőszervezet vezetőivel is, de főleg az épület gondnokasszonyával, ahol szállásunkat kijelölték a szervezők. A további „félreértések” a vendéglőben jelentkeztek, ahol ebéd-vacsoránkat jegyre adták. Markulik nemcsak hogy megvédte Dobót, de igazat is adott neki; kiverelkedte, hogy egy magánházban főzzenek ránk, ahol aztán a szó szoros értelmében kényeztettek bennünket vendégszeretettel és ingyen falatokkal. A művésztelep végén meg kellett rendezni az itt készült anyagból a kiállítást is. Büntudattal sommáztuk, hogy ebből csak Markulik-kiállítást lehet csinálni, mi hárman nem nagyon feszíthettünk műveinkkel. Időközben Dobó faképnél hagyott bennünket, és már Kishegyesre csak mi hárman vittük a kiállítást. Az, ami itt a lényegesebb: Dobó is mint sokan mások, menekült a munkától, és ezért kegyetlenül szenvedett. Nem szerette a „szervezettséget”, az iskolát is nehezen viselte el, bár ott azért érzett valami biztonságot, amiről mondatröredékekben beszélt is néha. A csantavéri esetben most utólag legalább két dolgot vélek vele kapcsolatban felfedezni.

Nyilván az első napokon rájött, hogy Markulik Szarajevóban egy év alatt művészként rengeteget fejlődött, és meg volt győződve róla, hogy ő már lépést veszített. Ez a defetizmusa emlékezetem szerint egészen világosan meg is nyilatkozott egy vacsoránál, amikor életemben első ízben hallottam azt a kegyetlen, gunyoros hangnemet, a mindent tagadó, gyerekes nihilizmusát, a csúfondáros sértegetését, de mindezt valahogy maga ellen fordította.

A másik mozzanat is jellemző lesz rá, főleg későbbi korszakában: rájött, hogy a művész nem lehet soha *teljesen* független. Ezt az *inspekcióba* jövő politikusoknak úgy valahogy adta tudtára, hogy azért a tányér paprikásért talán azt várják tőle, hogy „bérencük” legyen? Rajcsán jót nevetett rajta, Firitz Pista meg szívta a fogát és lapított. Hogy miként viszonyult az ilyen körülmények között született munkáihoz, azt a legpontosabban az az eset illusztrálja, amikor az említett kiállítás után nem volt hajlandó átvenni rajzait, festményeit. Egy része ott maradt Kishegyesen, másik része pedig visszakerült Csantavérre.

4.

Mint már említettem is, elég sok baja volt néhány tantárggyal, főleg a vegytannal meg a művészettörténettel. 1957-ben pótvizsgára bukkott e két tárgyból. Összeszedte kevéske holmiját, és hazament Kanizsára a nagynénjéhez, aki anyja helyett anyja volt. Én nyáron, a szabadságok idején ott maradtam az Ifjúság szerkesztőségében slapajként. Borsos István volt a főszerkesztő, és ahányszor a szeme elé ke-

Dobó Tihamér: Dési Abel, 1974

rültem, mindig elsötétült a tekintete. Őszintén szólva: attól tartottam, hogy láb alatt vagyok, és már döntöttem is, hogy hazamegyek Ittába, apáméknál sír utánam a munka. Akkor Borsos magához hívatott, és megkérdezte, mit tudok Dobóról. Jóformán semmit nem tudtam. Szólt Reuter Verának, a titkárnőnek, hogy utaljon ki nekem annyi pénzt, hogy másnap elutazzak Kanizsára, és Dobót hozzam le Újvidékre. Hozzá, haza.

Igazán megörültem ennek az útnak, hisz Kanizsáról nagyon sokat mesélt nekem Dobó, főleg Tolnai Ottóról, akit úgy emlegetett mint egy valódi csodagyereket. Késő este érkeztem busszal Kanizsára, és megpróbáltam eligazodni valahogy, bár Dobó címét se tudtam, de reméltem, hogy ha mint festőt nem is, mint közkedvelt labdarúgót majdcsak ismeri valaki. Nem volt szerencsém. Akkor Tolnaiék után érdeklődtem. Ez könnyebben ment: ott álltam tán harminc méterre a házuktól. Bekopogtam, de sajnos, Ottót nem találtam otthon. Édesanyja igazított útba, s valóban rá is akadtam a kis házikóra, ahol Dobó és nagynénje élt. Amikor elmondtam, mi járatban vagyok, a nagynéni könnyezett a főszerkesztő jóságán, de Tihamér hallani se akart arról, hogy Újvidékre menjen. Ígérte, hogy tanul ő itthon is eleget, lesz segítsége a vegytan körül is stb. A meggyőződés hosszú és nehéz feladat volt, meg kellemetlen is. Aljas strébernek éreztem magam, de szerettem volna, ha Dobó nem marad le, ha befejezi az osztályt.

Reggel a korai vonattal indultunk Újvidékre. Borsos a Laza Kostić utcai lakásában biztosított egyhónapos otthont Dobónak, kegyetlen rezsimet vezetett be, és végül is Dobó letette a pótvizsgákat. Borsos vett neki egy öltönyt és cipőt. Az új iskolaévben valami különös, gyerekes büszkeséggel *indított*. Aztán ismét CSAK a labdarúgás érdekelte, rendszeresen utazott Kanizsára a mérkőzésekre, rendszeresen késett egy-két napot a hét elején. Elhagyta a Jiriček utcai lakást, máshová költözött. Több hónapig tartott ez a *távolodása*. Egyre ritkábban járt be a szerkesztőségbe, ritkábban illusztrált, egyre kevesebb tiszteletdíj csurrant, külseje is elhanyagolt lett. Ekkor Major lépett közbe. Mindent megtett, hogy Dobó ismét magára találjon. Elég rendszeresen hívott bennünket kicsi lakásába, sokat beszélgettünk. Felesége leváros kenyeri felejt-hetetlenek maradtak Dobó számára is. Még 1982 őszén is, amikor utoljára találkoztunk, emlegette ezeket a meleg, bensőséges hangulatú látogatásokat.

Ismét bedolgozott a lapba, kapott munkát a Pionírújságban, néha a Dolgozóknak is, és egy kis belső összeesküvéssel egy nap ismét felruházták. Másként nem lehetett volna: minden pénzét elosztogatta.

Akkor, hogy a ruházattal, a tiszta inggel, új cipővel megjött az ön-bizalma, úgy döntött: elutazik Šabacra, meglátogatja apját, apjának családját. Terve szerint egy hétvéget kellett volna ott töltenie, de igen gyorsan visszajött. A Čokanović családról nem sokat beszélt, de minden-

kinek mutogatta húga fényképét. Ha jól emlékszem, Bojkának hívták, és Tihamér benne lelte meg a keresett, az annyira hiányolt *testvért*. Egy időben elég sok levelet kapott tőle, aztán ismét hallgatott erről a témáról. A nemtörődomségben alig egy-két hónap alatt szakadozottá, rongyossá vált a gabardinöltöny, a cipőből kibújt a lábfeje, mert ebben rúgta a labdát, ha csak valahol ráakadt. Ugy döntöttem, a következő nyárra meghívom hozzánk Ittabéra, ki, a nagyréti tanyára. El is fogadta a meghívást. Már nem emlékszem pontosan, hogyan jutottunk olajfestékekhez meg felszereléshez, de annyi biztos, ő itt festette első olaját: egy szerbittabéi, falu végi tájkép volt. Festett két kisebb csendéletet is. Az egyik (köcsögökkel, almával), nagyon tetszett anyámnak.

5.

Emlékezésem szerint Major Nándor beszélt rá, hogy kérjünk a Forumtól ösztöndíjat. Ez valahol 1958-ban lehetett, és már maga a gondolat, hogy lesz egy stabilabb pénzforrásunk a tiszteletdíjak mellett, Krőzussá tett bennünket. A kiadó titkárságán hetente megjelentünk, és érdeklődtünk, MIKOR kapjuk mi meg végre azt az ösztöndíjat. A titkár hol jóindulatúan kitessekel bennünket, hol meg lehordott bennünket a sárga földig, aminek az lett az eredménye, hogy Dobó velem együtt meggyűlölte a hivatalnokokat, s ez a gyűlölet, tudomásom szerint élete végéig nem enyhült. Az ösztöndíjat végül is Steinitz Tibor intézte el, azzal a hatékony, humanista nagyvonalúságával, melynek nyugtató hullámaait Dobó is, én is, később több ízben éreztük. Ezt a kis részletet azért tartom fontosnak kiemelni, mert itt láttam először, miként viselkedik Dobó a megaláztatás kínos pillanataiban. Arca vérvörös volt, orrlyuka minden lélegzetvételnél szélesre tágult, keze elfehéredett, ádámcsutkája sűrűn járt le-fel, mintha szomjasan kortyolná a levegőt. Megaláztatásban később is bőven volt része. A hatvanas évek derekán még elég sűrűn találkoztunk, de ekkor már csak ivott és káromkodott, arca azonban továbbra is lángvörös volt.

6.

Művésziskolás korunkban két szerelemre emlékezem. Mind a kettő iskolatársnőnk volt, s mind a kettő viszonzta is Dobó gyermekesen titkolt ragaszkodását. N. idősebb volt nála, szép, hosszú, természetes szőke haja volt, és abban az időben, míg tartott az idill, ez a lány mosott-vasalt rá, néha megosztotta vele menzai porcióját. Dobó akkor olyasmit követett el, ami neveltségessé tette mindkettőjüket. Egy szünetben belejavitott N. szénrajzába, segíteni akart rajta, mert az sehogy sem

tudta statikusan felvázolni, felállítani a kompozíciót. Abban az iskolában az ilyesmi a legnagyobb szégyennek számított. Ez lett aztán a szerelem vége is. A másik szíve választottja alacsonyabb volt, és arcvonásaiban emlékeztetett Dobóra. A baj ott volt, hogy Tihamér másodszer is megbukott, és Nišbe került. A lány évfolyamtársnőnk volt, és sokáig remélte, hogy házasság lesz a szerelem vége. Aztán a diplomavizsga után pár évre férjhez ment egy másik emberhez. Tihamér, ha később találkozunk, rendszeresen kérdezősködött a lány felől, de soha nem közelített hozzá többé.

7.

Anyám halála után, 1967 tavaszán járt nálunk utoljára. Hívtuk, maradjon nálunk, amíg nem rendeződik az élete. Emlékszem, este felé jött, és inni kért. Feleségem vacsorát készített, de ő csak inni kért. Kisfiunkat, akkor volt hároméves, dédelgette, játszott vele, és kért papírt, ceruzát, hogy megrajzolja a portréját. Amíg feleségem a kért felszerelést kereste, fiunk valami szemtelenséget mondott, amiért megfenyítettem. Dobó felállt, ismét a régi gyűlöletet láttam szemében, mint amikor intettem, hogy pénzt BARÁTSÁGÉRT osztja szét. Azt mondta, hozzám soha többé nem jön, mert a gyerek fenytésével közvetlenül őt céloztam, hogy az a gyerek ő maga, hogy nézzem meg, mennyire egyedül van, akár ő maga, hogy nem érdemlem meg ezt a gyereket. Kispolgár vagyok a legrosszabb fajtából, köp az ilyenre. Elment és valóban soha többé be nem tette lábát otthonunkba. Találkoztunk még, főleg Kanizsán, ígérte — mindig ígérte —, hogy megfesti fiunk portréját, ha Újvidékre jön, de ebből nem lett semmi. Valójában az a hároméves gyerek alkart ő mindig maradni, vagy talán az is volt, s a világ azt követelte, hogy erővel felnőjön, vállaljon felelősséget mindenért, mint a többi magakorabeli. Sokan szerették, megértették minden furcsaságával, segítettek is, de többen voltak, akik becsapták, csalták, kifosztották, s még utolsó segélykiáltását se hallották. Mi egymás életéből kimaradtunk, de amit emberségéből kaptam, az a gyerekes, fényes lelkesedés, megmarad bennem Dobó Tihamérként, életem végéig.

Dobó Tihamér: Tolnai Ottó, 1969

A FÖLBORZOLT TOLLÚ MADÁR ÜZENETE

BELÁ DURANCI

Még egy festő, akit csak most, halála után kezdünk igazán becsülni. Mert eddig többnyire tudomásul vettük, hogy itt él és dolgozik közöttünk. Csendesen járt a világban, olyan csendesen, hogy lépteit meg sem hallottuk. Nem is szerette a nagy nyilvánosságot, a kocsmák zuga volt az ő világa, a hosszú éjjeli sétáké Kanizsa utcáin: mindaddig, míg azt nem mondta, elég, s maga szabta meg a véget, ötvenévesen.

Tisza. Dobó Tihamérről először ez a folyó jut az ember eszébe, a homoksárgás víz meg a kikötött ladikok, amelyeket Dobó meggyőződése szerint humott szemmel festett. Mert ő ezeket a Tisza-parti motívumokat nemcsak ismerte, hanem minden idegszálával érezte is. S ezek az idegrezdülései ott vannak festményein, rajzain egyaránt.

Öt évvel ezelőtt egy nagyon szép könyv jelent meg a Kanizsai Író-tábor tiszteletére, s ebben a könyvben Teodor Ilić Česljar, Milan Poznovija, Sáfrány Imre, Hangya András, Maurits Ferenc és mások társaságában találjuk Dobó Tihamér színesben reprodukált Tisza-parti képét s egy csomó kiváló rajtot. Ha csak azt ismernénk festőnktől, amit e kötet közöl, az is elegendő volna annak bizonyítására, hogy ő valóban idegszálával rajzolt. Szitakötők játéka, tiszavirágnásztañc, ökörnýál a város fölött, magányos füzes a Tisza-parton a témái itt, és egy éppen az ő művészetét méltató Koncz István szöveg alatt, biztosan nem véletlenül ide tévedt rajz: egy fölborzolt tollú veréb bánatos tekintete a hatalmas kukoricacsőre, amelynek egészséges, életet adó, sárga szeme sohasem lehet az övé. Micsoda szimbolika rejlik ebben a rajzban. S ez a rajz már több is önmagánál, kész novella, jeleként annak is, amit a róla szóló nekrológusban olvastunk: „Tudtommal sohasem volt meghívott vendége a Kanizsai Író-tábornak, de azért minden ősszel föltűnt közöttünk” — írta róla Dudás Károly. Mély meggyőződése, hogy éppen az írók között érezte igazán jól magát. Csak a velük való találkozásokkor tudott igazán megnyílni, őszintén vallani, s az sem csoda, hogy az írók kedvelték leginkább. Ennek a kölcsönös megbecsülésnek most már monumentális szobra *A csönd városa*, amely örök emléket állít festőnknek. Most is magam előtt látom Pap József Hommage a Dobó Tihamér ajánlást viselő a Tisza című verse alatt azt a szinte leírhatatlan egyszerűséggel „megfogott” Tisza-partot, azt a víz fölött meghúzódó síkot, amelyet egyszerűbben le sem lehetne rajzolni. Mindössze néhány vonallal kelt életre egy tájat, néhány vonallal egy egész világot.

Dobó Tihamér: Veréb

Merengő, álmodozó, nosztalgikus lélek volt Dobó Tihamér? Nyilván volt benne ez is, de festő volt, akinek, mint Koncz István írja: „elvont képei ugyanabból az élményből születnek, mint realista képei, csak a formák tisztulnak meg a részletektől. Doból elvont képeit úgy is jellemezhetnénk, hogy azok a forma mítoszai”.

S ennek az okosan elemző írásnak a végén ott a fölborzolt tollú madár, mint a pont valaminek a végén, áll és várakozik a bőség tornya előtt. Mennyi alázat! S mennyi megalázás érhet a madarat, s mekkora türelemmel várja sorsa beteljesülését az aranyhegy előtt. Ezt a verebet is csak most fedeztük föl igazán, pedig lett volna rá időnk, akár festőjével is tudatni, hogy ha vannak csúcsteljesítmények, akkor ezt (is) annak tarthatjuk. Legyintett volna rá nyilván, mint általában, és lehet, el sem hitte volna. Mert ő csak önmagának hitt, csak önmaga crejében és tehetségében. Ezért nem evezett az avantgárd számára sejtelmes vizeire, hanem megmaradt „csak” az őt körülvevő világ festőjének. És örökös magányosnak, mint ama veréb ott, *A csönd városában*, s most itt, az én kusza soraim között is.

B. GY. fordítása

Dobó Tihamér: *Uszály*, 1981

„... KIS AKCENTUSSAL MEGTÁMASZTVA”

DOBÓ TIHAMÉR

BICSKEI ZOLTÁN

„Fos!” — mondaná Cigonya, egyszerűbben a Jarry-féle „Szar!”-nál is. „Fos az egész — legyintene —, az is, amit most rólam összevissza dumáltok. Itt voltam köztetek, vagy inkább mellettetek, nyakig ebben a szarlatyakban, mégsem tudtatok elérni. Hát akkor most csönd legyen.”

Falamon lóg egyik utolsó, járási tájképe. Kis formátuma még ordítóbbá sűríti a táj csöndjét. Rajta kívül talán csak Sumanović tudta még így kiszippantani a levegőt fehérre dermedt téli tájképein, mint ő ezen a járás-képen. A szikes, táj fölötti ég. A kép kétharmadát betöltő rózsaszín-lilás-barnás, valójában szeszinű eget nézve valósággal fuldoklom. A megvetemedett kis kép szív- és tüdőszorító légszomja a hiány, a vágy létező anyaga.

(A transzcendens szomorúságot árasztó, orosz balladák hangzásvilágát kedvelte Cigonya.) „Nem vagyok művész” — mondta, és ténylegesen nem a művészetre, annál jóval fontosabbra vágyott. Nemcsak őt, hanem szűkebb vidékünk, Észak-Bácska embereit is jellemzi, hogy könnyörtelen önpusztításuk közben is tiszta tekintettel néznek e síkra. „Egy iszonyú erős, borotvavágáshoz hasonló tuspengesuhintással kellene vízszintben kettéosztani a papírmezőt — mondta (látom mozdulatát) —, és ezt kellene a fűszál, a kóró, a bogánacs kis akcentusaival megtámasztani. Ez lenne az igazi tájrajz.”

Időben előre és hátra nézve látom a Tisza partjáról elmenők vacogó, hosszú menetét (kiket nem tudunk éltetni, a szó szoros értelmében életben tartani), akik gyermekként, soha föl nem nőve „mindenből csak az igazit” szerették volna, hogy végül mindahányan a csődig jutva, de a teljes életet tisztelve vágják bátran a pofánkba életüket: *ez így nem kell!*

Hát akkor legyen csönd. Künn is kifehéredett a kép, és peng a jég.

1987 januárjában

Dobó Tihamér, 1986

IRODALMI MŰZEUM

„EGY EMBER ÉLETE”

*Kassák Lajos nyilatkozik a Bácsmegyei Naplónak
új könyvéről és régi verseiről*

Talán három esztendeje is van már annak, hogy kíváncsi figyelemmel hajoltam egy könyv fölé. A könyvben versek voltak, Kassák Lajos versei ezzel a címmel: „Máglyák énekelnek”. Érdekes, bizarr és új volt számomra a könyv, amelyben bolondul dübörögtek a verssorok, mint vasúti híd bordái a rohanó mozdony alatt. Találkozás volt, első találkozásom Kassák Lajossal.

Ma egy kis kávéház piros bársony szegletpáholyában másodszor találkoztam vele. Itt van a felesége is, csöndes beszédű, sápadt hölgy. A költő néha hozzá fordul a beszélgetés alatt, szinte néki magyaráz. Kimondhatatlan rajongással néz a férjére ilyenkor Kassákné, olykor közbetett, halk mondatokkal egészíti ki a költő előadását.

A meggyőződésnek, a meggyőzésnek valami áradó fluidumával kezd beszélni Kassák, ökonomikus furorral, szabatosan, törés nélkül faragja a mondatokat, sápadt arcában tiszta gyerekszem kettős lámpása vibrál. Főlényesen nyugodt debatteur, alig gesztikulál, keze csak néha mozdul az asztalon fekvő dohányosszelence felé. Most megjelent önéletrajza kapcsán a magyar nyelvterületnek ma talán a legemlegetettebb tollforgatója. „Egy ember élete”. Ezen a címen írta meg háromkötetes, nagy könyvét. Egy ember egyszerű élete, eszközeiben, célkitűzésében mégis monumentális, sebes sodrú regény. Egy proletársors igaz regénye a gyermekkor pubertásválságaitól kezdve át a legkeményebb, a legvignasz-talanabb „Sturm und Drang” perióduson, ámulásokon és megtorpanásokon egészen a révbe intő férfikor érdekesítő kiteljesedéséig.

— Örömmel és meglepetéssel figyelem új könyvem széles hullámverését. Őszintén: ilyen sikerre, ennyi megmozdulásra nem számítottam. Mit is tettem voltaképpen? Az életemet írtam meg toldások és szépítgetés nélkül, azzal az őszinteséggel és igazságkereséssel, amely a művészi alkotásnak időálló értékét és létjogosultságát szabja meg. Vannak, akik azt mondják: Íme a két Kassák! Az egyik bolond, értelmetlen verse-

ket firkál, és a másik, alki becsületes, érthető nyelven megírja ezt a regényt. Szóval két egymástól független lelki folyamat eredményeinek tekintük verseimet és új könyvemet. Disztingciókat tesznek. Alapvető tévedés, hisz éppen propagatív erejében látom könyvem egyik legfőbb értékét, abban, hogy utat vág verseim megértése, az azokkal való egygyválás felé. Az „Egy ember élete” és régi, valamint újabb verseim szervesen egészítik ki egymást: verseimben magamat adom: az embert, regényemben ennek az embernek a fejlődéstörténetét. Alki e könyv elolvasása után fog rányitni verseimre, hiszem — hogy egész más szemmel fogja láthatni őket.

Szélesebben ömlő, ünnepélyesebb lesz a hangja mikor erről beszél.

— A vers! Egészen más valami, mint amit a polgári irodalom dekoratív pepecselői, az ábrándosak, a fenegyerekek vagy a finomkodó csipkeverők ezen a címen papírra vetnek. A polgári művészetben túlsúlyra jutott dekoratív elemek alatt roskadozott a tegnapi verse, amelyről, ha a zeneiség, a kedves csobogás dekorációját levakarom, éppenséggel semmi sem marad alatta. A Szépség, mint a relatív tökéletesség visszfénye, mint a konstrukció belső, mélyről fakadó nagyvonalúsága nem üthetett tanyát ezekben a versekben, mert csupán másodlagos élmények eredményei voltak. Hogy verset alkothassak, ahhoz primér, önmagamból kiteljesedő impressziókat kell lerögzítenem.

Írok egy verset! Mit kell csinálnom ekkor? A szó szoros értelmében le kell rombolnom önmagam, le kell bontanom az előítéleteket, szubjektivitást és minden nem kellő lelki coefficientet, hogy a romokon megkonstruálhassam az új embert, aki a versből született és akiért a vers születik. Ekkor a vers már — én vagyok.

Hogy érthetetlenek vagyunk? Hogy a vers a véres köznapiságba kalandozik tárgyáért, iniciatíváért? Hogy fittyet hány hagyományainak és meghökkeni a jegecesre fagyott polgári ízlést? Erről csak annyit, hogy emlékszem rá, amikor Ady verseit alulról felfelé olvasták itt a kávéházban harsány hahota közben.

— Az aktivizmus ezek szerint — folytatja — vagy ennek mai, építő periódusa: a konstruktivizmus nem az Ady—Babits—Kosztolányi féle polgári irodalomból továbbfejlődött iskola, hanem ezektől függetlenül, a szociális fejlődés irányában szükségszerűleg kitermelődött világnézet, vagy — ha úgy tetszik — új, szintetikus életérzés, melynek már el nem vitatható eredményei vannak, amelyből a polgári művészetek minden ága profitált. Gondoljunk csak a festészfriessítő mély lélegzetvételeire az új irányok levegőjéből vagy az irodalmi szó- és tárgyátár halatlan gazdagulására.

— Ami a belső fejlődés vonalát illeti, ma az új művészet építő korszakát írjuk. A rombolás és a romok eltakarítása befejezést nyert. Az expressziós kubista és egyéb átmeneti formanyelvek betöltötték felada-

tukat. Félre kell állniok. Ha például ma egy expresszionista képen görbe házakat látok, szemébe nevetek a festőjének. Mért festi görbére a házat? Ő így látja? Nem igaz. Tizenöt esztendővel ezelőtt igaz volt. Ma már nem az. Tizenöt évvel ezelőtt az új meglátás brutális kihangsúlyozásának volt eszköze a torzítás. Ma minderre nincs többé szükség. A tömegek világszemléletének a kívánt irányban való eltolódása lassanként meg is fosztja agitatorikus jellegüktől az új művészeteket. És ekkor teljes kapacitással indulhat meg az építő munka, míg a szintetikus fejlődés görbéje bezárja majd a kört. A kört, közepén a diadalmas, megújhodott emberrel.

Elfáradt mozdulattal simít végig a homlokán. Ajkai között az elfelejtett cigaretta tönkje perzselődik. Nagyon közvetlen, póztalan minden mozdulata, mint azoké, akiknek a meggyőződés ajándékozza a nyugalmat. Kassákné egy süteményt választ ki az asztalon álló tálból. Magyaros kifli. Beleharap, azután odanyújtja a férjének.

(d. j.)

Közlésünkről:

Kassák Lajos és a jugoszláviai magyar irodalom kapcsolatának dokumentuma ez a *Bácsmezei Napló*ban 1927. december 13-án megjelent nyilatkozat, amelynek irodalomtörténeti becse kétségtelen, és híven mutatja, hogyan gondolkodott a bécsi emigrációból hazatért író és irodalompolitikus. A nyilatkozat lejegyzője a (d. j.) szignó alapján kétségtelenül a *Napló* fiatal újságírója, Debreczeni József volt.

BORI Imre

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A KÉTESSÉ VÁLT TÖRTÉNET

Holti Mária: *Ezer zizzenés*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

„Az egész felfordulás akkor kezdődött, amikor nagyapánk olyan előnyösen eladta a telket” — ezzel a mondattal kezdi Holti Mária az *Ezer zizzenés* kötetnyitót, *Az ingatlan* című elbeszélését. Egy annak a rendje és módja szerint elbeszélte átlagtörténetet ígér ez az indítás, szereplőkkel, bonyodalommal és az összes egyéb járulékos vonatkozással. Az olvasó nem csalatkozik: az eseménysor végül is történetté áll össze, még előre- és hátrautalások sem késleltetik a végkifejletet. Ám, hogy a történet korántsem problémátlan, arra a befejezés figyelmeztet: „Akkor felébredtem.” Kiderül, hogy a szöveg valóságképe *álomvalóság*, ami annál is meglepőbb, mert a történetsegmentumok logikusan, a „legvaskosabb valóság szabályai szerint” kapcsolódnak egymáshoz. Márpedig az álom képei szétszórtak, rendezetlenek, oldottak, éppen olyanok, mint amilyeneknek Holti egy másik novellájában leírja őket: „Álmában az összefüggéstelen képek úgy követték egymást, mint egy dokumentumműsor diavetítóból kidobott vágatlan, érintetlen állóképei; kábulatában fogant képek olvadtak, folytak szét álomfoszlányokká és valóságos elemekké” (*Műsorszünet*).

Holti Mária a lekerekített történet problematikusságát érzékelteti kötetnyitói írásában azzal, hogy az álom közegébe helyezi azt. Az álom felfüggeszti, kétséssé teszi a valóságot, *lehetetlenné* a kerek, lezárt történetet — ezt példázza ez a kvázi-álmovella.

A történet problematikussá válása a kötet többi darabjaiban is megfigyelhető. Ez s — ebből adódóan — az elbeszélő elbizonytalanodása jelentős súlyponteltolódásokat eredményez a szövegstruktúrában, mindenekelőtt a cselekmény és a nézőpont vonatkozásában. Vegyük például a *Benzinkút a motélnél* című elbeszélést. Egy fiú és egy lány összeismerkednek a tengerparton, csatangolnak, csellengenek, közösen munkát vállalnak stb. Élőbeszédszerű előadásmód, oldott nyelvezet, markáns „nyelvi arcképek” (a Salinger-féle próza beütései). Hagyomá-

nyos értelemben vett cselekményről — ahol a történések sorrendje nagy valószínűséggel előrelátható — e novella kapcsán jóformán nem is beszélhetünk. De ugyanígy azt sem állíthatjuk, hogy a szereplők cselekedeteit kizárólag „belső mozgatórugók” irányítják és a szerző az ő „belső impulzusaikra” figyel, azt próbálja leképezni. A pszichikai indítók, akárcsak a történések, kiszámíthatatlanok. Igaz ugyan, hogy „inkább a hősök belső világát, érzelmi életét tárja elénk a szerző” (miként azt — helyesen — a fűlszöveg írója megállapítja), de ez a „belső élet” nem önfeltárulkozó gesztusok által mutatkozik meg előttünk — a „belső megnyilatkozások” csak kis hányada a monológ —, hanem a hősök „szituációban levése” révén. (Az elbeszélések többségében a szituáció rendkívül hangsúlyossá válik.) Ebben a — nevezzük így — „helyzetanulmányban” az egyszeri, a „be nem gyakorolt helyzet” az, ami önvizsgálatra és — mintegy ingerhatásként — reagálásra kényszeríti a szereplőket. „Pinkie azelőtt egyszerűbb dolgokhoz volt szokva, most viszont úgy érezte, hogy sodrásban áll, külső erők viszik. Kis fejlődés után rájött, hogy itt nem segít a mindig bevált módszer, lekicsinyelni vagy felülről szemlélni mindazt, amit nem ért.” Itt a „bevált módszer” csődje döbent rá a hőst arra, hogy „egy be nem gyakorolt helyzet is felkavarhatja az életét”. Egy másik novellában (*Császárok, idő*) az idegenvezető előadása közben egy látszólag jelentéktelen mozzanat zavarja meg (a betervezett fényhatás elmarad, mert a villanykapcsolót az ő tudta nélkül áthelyezték), aminek azonban rá nézve végzetes a következménye: „El van veszve, mindennek vége, hiába gyakorolta a mozdulatot hosszú élete folyamán kisebb-nagyobb megszakításokkal, elveszett minden, a szöveg is hitelét veszti.” *A meghökektől emberben a több ízben is elítélt bűnözőt az övétől egy merőben különböző, „másfajta” életformával való találkozás „hökkenti meg”, s kényszeríti újabb kilengésre... S folytathatnánk a példák felsorolását...*

A történet problematikussá válása nem azt jelenti, hogy a mindenkori történet elvesztette evidenciáját Holti Mária számára. A történet *van*. Talán nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy a történetnek ez a hangsúlyozott jelenléte, megkerülhetetlensége Holti novelláírásának amolyan próbaköve. Azok a legsikerültebb novellái, amelyekben a történet teherbírása „próbára tétetik”. Ezek a „lezáratlan” íráskorok (*Benzinkút a motelnél, Császárok, idő, Ezer zizzenés, Műsorszünet*). Persze ellenpéldákat is említhetünk: a szinte „strofikus” szerkezetű *A szegény Varga lányok balladája* valódi kis remeklés, rendkívül tömör, de szükséztelenségével is sokat mondó novella. Az *Örökök délibáb ú. művészelbeszélés*, egy gégerákos színész utolsó napjait beszéli el, megkapó egyszerűséggel, enyhe líraisággal. Igaz, a befejezés kicsit kosztolányis (művészhalál a tükör előtt), de ez nem von le az önértékéből.

Holtit a történet egyszerre vonzza és taszítja is, talán ezért tűnik formai és tematikai szempontból egyaránt olyannyira heterogénnek a

kötete, különböző fajsúlyú írások elegendő gyűjteményének. De ez ugyanakkor arról is árulkodik, hogy Holti Mária számára immár nem magától értetődő tevékenység, önfeledt mesélés a novellaírás. Ámbár az is az igazsághoz tartozik, hogy a modern prózaírók általában „tudatosabbak”, mint ő. De keserves tapasztalatai vannak neki is (miként azt az *Ezer zizzenés* darabjai bizonyítják), megannyi kortársához hasonlóan, az „elbeszélés nehézségei”ről.

P. NAGY István

A KANIZSAI KÖZSÉG RÉGÉSZETI LELETEINEK ELSŐ ÁTTEKINTÉSE

Szekeres László: *Kanizsa múltja a régészeti leletek fényében*. Monográfija Kanjiže — Kanizsa monográfiája, Studije — Tanulmányok 1, Kanizsa, 1986

Bácskában a századforduló után csak az utóbbi másfél-két évtizedben lendült fel ismét a helytörténetírás. E munkába a régészek is bekapcsolódtak, s a készülő monográfiákban e tudományág eredményei is helyet kaptak. Szekeres László vázolta Zenta és Gombos legrégebbi történetét, részt vett az ómoravicai falumonográfia előkészítésében, ő írta a 'közeljövőben megjelenő Szabadka-monográfia őskori és középkori fejezeteit. E művek közé illeszkedik a kanizsai község múltját tárgyaló dolgozata. Túlzás nélkül állítható, hogy e könyv megírására ő volt a leghivatottabb. Egyrészt: igen jól ismeri Kanizsa régészeti leleteit. A szabadkai Városi Múzeum munkatársaként a község régészeti szakfelügyeletét ő látja el — 1973-ig egyedül, azóta a múzeum másik régészével, Ricz Péterrel együtt. Másrészt, egy korábbi művében behatóan elemezte Északkelet-Bácska középkori településtörténetét.

Szekeres László is eddig alkalmazott módszere szerint dolgozott. Már a bevezetésben utal arra, hogy tudásunk véges, így a múlt számos részlete még ismeretlen. Emiatt számos probléma megoldatlan, és ennél is több az azonos forrásanyagot eltérő módon értelmező elmélet. A szerző emiatt a könyv későbbi fejezeteiben, miközben saját álláspontját ismerteti, nem mulasztja el, hogy egy esetleges másik magyarázatról is szóljon. Így pl. Visy Zsolt elgondolását követve Szekeres László úgy vélekedik, hogy az I. század elején a szarmatákat az Alföldre az erdélyi dákok hívták be ütközőként az előretörő rómaiak ellen, de azt is megjegyzi, hogy a szakemberek többsége szerint éppen a terjeszkedő Római Birodalom indítványára a dák támadások felfogása céljából jelentek meg itt a szarmaták. Továbbá a szerző szerint a X—XI. századi köznépi temetők — ezeket egy régi, ma már túlhaladott szakkifejezéssel Bijelo Brdo-i kultúrának is szokás nevezni — csak

a 970-es évektől kikeltek, annak ellenére, hogy újabban több kutató is amellett érvelt, hogy e sírmezők már a X. század első felében is léteztek.

Túlságosan is elmerülnék azonban a részletekben, ha ismertetésben arra törekednék, hogy számba vegyem, a könyv szerzője az összes ma még eldöntetlen kérdésben melyik álláspontot fogadja el. Annyit érdemes kiemelni, hogy Szekeres László a kanizsai község régészeti leleteinek bemutatásakor vajdasági régészeti kalauzában kialakított vázhoz tanítja magát. Megnyilatkozásai az új kutatási eredmények ismeretéről tanúskodnak. Csak egy helyen bukkan fel egy régi, már kellőképpen cáfolt elmélet. Több tudományág egybevágó eredményei szerint a magyar őshaza nem a Káspi-tó partján keresendő.

Mint a kisebb tájegységek régészeti leleteit bemutató munkák nagy része, e könyv is híven tükrözi a régészeti kutatás lehetőségeit és határait a szabadkai múzeum gyűjtési területén az utóbbi néhány évtizedben. E tényezőről feltétlenül szólni kell, mert csak ennek fényében válnak érthetővé a mű egyes eredményei és hiányai is. Európa-szerte elterjedt kutatási módszer a terepbejárás, az így felfedezett lelőhelyek térképe vetítése, és ezáltal az egykori települési kép rekonstrukciója. Vajdasági viszonylatban mégis kevés előzménye van a könyvben közzölt térképnek, amelyből kiderül: az Alföld más részeihez hasonlóan a kanizsai község területén is a kisebb-nagyobb vízfolyások partjait tartották megtelepedésre alkalmas helynek — az őskortól kezdve a középkor végéig. A térképre a könyv szerzője ötvenkét lelőhelyet jelölt be, ami elég nagy számnak tűnhet, mégis kevés. Az Alföld hasonló nagyságú, azonos természeti adottságokkal rendelkező, szomszédos vidékein ugyanis hatszor-hétszer ennyi lelőhelyet sikerült azonosítani, és nem sok okunk van kételkedni abban, hogy Kanizsa környékén is meglenne erre a lehetőség. A lelőhelyek aránylag csekély száma semmiképpen sem magyarázható a szabadkai múzeum munkatársainak a mulasztásával, hanem a rendelkezésre álló szerényebb eszközökkel.

A helytörténetírók általában arra törekcsenek, hogy munkájukat a „szűkebb pátriájuk” története iránt érdeklődő laikusok és a történelmi kérdéseket jobban ismerő szakemberek is haszonnal forgathassák. Így az általános történelmi fejlődésről szóló részeket is tartalmaznak az ilyen munkák, elsősorban azért, hogy ezáltal a helyi események mozgatórugói váljanak érthetőbbekké, de olvashatunk a helytörténelmi monográfiákban részletkérdésekről is, pl. egy-egy fontosabb régészeti leletről. Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy az általános és a helyi vonatkozások közti arány szintén szorosan összefügg a kutatás lehetőségeivel. Az általános történelmi képet ugyanis csak ott lehet helyi színekkel gazdagítani, ahol van ehhez leletanyag. Emiatt a rendelkezésre álló anyagi eszközök nagyságának is fokmérője, hogy Szekeres László ezen könyvében a Kárpát-medencei vagy délkelet-európai fejlődés bemutatásához

viszonyítva kissé háttérbe szorul a helyi viszonyok ábrázolása. A község területén ugyanis még csak igen kis számban kerültek elő neolitikus kultúrák nyomai, a vaskori, a hun kori vagy IX. századi leletek pedig egyelőre még teljesen hiányoznak. A középkori településtörténet ma még csak bizonytalanul körvonalazható részletei — ilyen pl. a kanizsai vagy a horgosi földvár, a martonosi vagy a két adorjáni monostor — szintén csak újabb ásatások segítségével pontosíthatók. Különösen a hun kori leletek hiánya meglepő, mert a község régebbi történetének — miképp a könyv is utal erre — ez volt az egyik legfényesebb korszaka. A hun fejedelmek központi szálláshelye a 420-as és 450-es évek közt valahol Hódmezővásárhely és Zenta közt állt, erre azonban a fejedelmi gazdagságú szeged—nagyszéksői halotti máglya maradványain kívül még egyetlen lelet sem utal. A hiányt Szekeres László jó érzékkel egy idevágó írott forrás, Priszkor rhétora leírása segítségével igyekszik pótolni. Kevésbé szerencsés választás volt viszont a magyar honfoglalás eseménytörténetét a horgosi, a kispiazi, a kishomoki és a velebiti sírlelet mellett egy másik középkori forrás, Anonymus segítségével ábrázolni. Az újabb kutatás ugyanis meggyőző érveket sorakoztatott fel a Gesta Hungarorum hitelessége ellen.

Ismertetésem címében említettem, hogy ez az első olyan dolgozat, amelynek célja a kanizsai község régészeti leleteinek áttekintése, a kezdetektől a középkor végéig. A forrásanyag egyenlőtlen megoszlása miatt több problémát megoldatlanul kellett hagyni. Így Szekeres László könyvének elolvasása után pontos képet alkothatunk arról is, melyek azok a nyitott kérdések, amelyeket a jövőben új ásatási eredmények alapján lehet majd megválaszolni. Végezetül még csak annyit emelnék ki, hogy e mű egy dicséretes kezdeményezés első hírnöke: a kanizsai Művelődési Öngazgatási Érdekközösség tanulmányosorozatot indított a város első említésének (1093) közelgő, kilencszázadik évfordulójára.

TAKACS Miklós

A SZERELEM FREUDI NYELVÉN

Bernáth Béla: *A szerelem titkos nyelvén*. Gondolat, Budapest 1986

Egy kultúra életrajzában mindig jellegzetes vonulatot képez a *nyelvi tabuhoz*, az etikai okokból megnevezhetetlenhez való viszony, amelynek körébe az európai civilizáció vonatkozásában általában az anyagszere és főleg a nemiség, a szaporodás fogalmai tartoznak. Sajátos szokott lenni az a pillanat és mód is, amikor és ahogyan a különböző tudatformák, az irodalom, a folklór szembesül ezzel a jelenséggel és a viszonyulással, s az még inkább, amikor más nyelvek, kultúrák szóki-

mondásainak láttán, hallatán a maga „etikai alapállására” eszmél. Sze­gény Arany János még gyakran kényszerült a pajzán Arisztophanészt fordítva ilyen lap alji jegyzetekre: ezt orcámnak pirulása nélkül le nem fordíthatom.

„Szemer­mes nyelv” lenne tehát a magyar a testi szerelem dolgaiban, vagy csak a minden­kori kemény kezű prűdéria szűrte ki fattyúhajtásnak bélyegzett virágait, nyelvi tü­körképeit, amelyekhez olyan nagy (talán tú­lontúl nagy) szeretettel viszonyul századunk? És ha ez így van, ho­gyan reagált rá a romantikus fogantatású szóval nevezett „néplélek”? A virágénekek ezoterikus, csak a beavatottak által ismert képeinek, rej­télyes utalásainak bűvópatakjaira bízta-e az erotikum dolgainak néven nevezését, amelyek aztán évszázadok múltán buggyannak fel szólása­inkban, népdalainkban, gyermekdalokban, mondókákban, találósokban, hogy modern, a szexológia ügyeiben mindközönségesen jártas, Freudon kupálódott korunk heuréka kiáltással, örvendezve vélje felfedezni elő­képeit? Vagy esetleg ugyanezen néplélek a vallási, polgári beavatkozás zónáiból visszavonulva tovább élte nyers, szókimondó létformáját?

Napjainkban számos mű, gyűjtemény próbál választ adni ezekre a kérdésekre, felkutatva és egymás mellé rakva e tudattartalmak térben és időben széttagolt megnyilvánulási formáit. Ezt tette Burány Béla *Szomjas a vaklő* c. gyűjteményében, s ezt kísérli meg a szintetizálás igényével Bernáth Béla pécsi főiskolai tanár könyve is, főleg szólások képanyagára, keletkezéstörténetére építő huszonöt fejezetében.

Szerzőnk egy, Bahtyin által „anyagi, testi elvnek” nevezett szemléletet lát érvényesülni a folklóralkotásokban, „amelyben a testiség és a nemiség az élet egységének és teljességének princípiuma volt”, amelyet aztán az álszemérem rétegei borítottak el. Szólásmagyarázatai ezekbe az eltemetett régiókba próbálnak lehatolni, azt bizonygatva, nemegyszer be is bizonyítva, hogy a paromiológia, a frazeológia legnépszerűbb ága, üdvöskéje, a *szóláseredetítés* zsákutcákat, tanácstalanságot talkargat lát­szateredményeivel, és épp hogy csapást vágott a szólásanyag tízezreiben.

Azt mindjárt el kell ismernünk, a szerző „egy élet munkájával ösz­szeszedett (ahogyan az ajánlászöveg fogalmaz) anyaga” gazdagon ontja a „meglepetésekkel szolgáló csemegéz­nivalót”. Kellems meg­lepetés, izgalmas felfedezés volt olvasni például, hogy a gyerekkorunkban fűjt Tüdő meg a máj, legény meg a lány, X. Y. (már akikről szó volt) jegy­esek, jégen mentek, elestek csúfoló mondókában, a *tüdő* és a *máj* mélyen az anyagi szerelem univerzumában gyökereznek, való­iában a fér­fi és nő szimbólumai, olyképpen, hogy elsőd­legesen a genitáliákat jel­képezik, amint abból a lakodalmas szokásból is kiderül, amikor az ún. porkoláskor a menyasszonyt tűzön ugratják át, s azt mondják: sütik a máját, hogy elmenjen a lányszaga. Bernáth példáit még ki is egészíthet­nének olyan szólásokkal, mint a nőkre használatos *fehér a mája, hamis a mája*. Innen már csak egy lépés, hogy a Cifra palota gyermekdal

Mint a tüdő a fazékból, kidagadok én ártatlannak látszó sorában is valami ilyenre gondoljunk.

Mindez Bernáth adatrengetegének csak egyetlen töredéke, amely múltat és jelent, urali régészeti leleteket, ónémetből, sumérből, angol szlengből, oroszból, Branko Copić elbeszéléséből, bácskai sokác bájoló rítusokból, irodalomból, regényekből, pajkos versekből vett hemzseggő példákat összeszova árad Ázsiától Amerikáig, Európától Ausztráliáig. Mindebből kiderül, hogy a gyermekjátékaink során, a szabályok megsértésekor kiáltott *cseréptörés* sokkal mélyebb értelmű, mert eredetileg sokkal pajzánabb pajkosságra, a házasságtörsésre s egyáltalán a nemi aktusra vonatkozik, hogy az *ő sem különb a Deákné vásznánál* már csak kései, lekopott származéka az *Ő sem különb a Máté deákné hetes vásznánál* formának. Kitudódik, hogy a búzakeresztben, kalangyában legfelül levő *papkéve* nem onnan vette nevét, hogy az a pap járandósága volt, ilyen ugyanis jogszokásaink sohasem ismertek, hanem mert nyilván ebbe tűzték a papot, na, nem a személyt, hanem a villámtól, rontástól védő szalmagomolyagot, viszont az alsó kévét papnének hívják bizonyos helyeken, amint például a kékfestők mintájánál is a kidomborodó elem a pap, a bemélyedő rész a papné, a menyecske.

Mindez élvezetes, sikamlóssága miatt izgalmas olvasmány a nem túl szemérmesek számára — egy darabig.

Csak egy darabig, mert már az ajánlószövegben azt vagyunk kénytelenek olvasni, hogy Bernáth tudományosan bizonyítja be, „hogy a magyar folklór, különösen a szólások, népdalok szimbólikája végső soron szinte mindig a nemi szervekre, a nemi aktusra utal”. Ezek már komoly szavak, vagy legalábbis az, amire vonatkoznak. A folklór csakugyan egy nép, egy kultúra szimbólumrendszerének leképezője is, a szólások pedig még a gondolkodásmódjáé is, amely a metaforikus metonimikus jelentésátvitelekből egészen a szaknyelvekig, a tudományos megismerésig hatol, amely szintén tele van antropomorfi, animális képzetekkel (hegyhát, hegyláb, róka farkok-kapcsoló stb.).

Valóban ilyen központi elv lenne a magyar néprajzban és gondolkodásmódban a „derékon aluli” szerelem? Mindennek nyilván az a próbaköve, amivel és ahogyan Bernáth feltételezését próbálja bizonyítani.

Lássuk a *mivel* kérdését! Szerzőnk szerint az alábbi szólások egytől egyig nemiszerv- és aktusmetaforák: Él, mint Marci Hevesen, nincs párja Debrecenig, a már ismertetett Deákné vászna, a hátra van még a fekete leves, a Hencidától Boncidáig folyt a sárga lé mesezáró formula, az elment Kukutyinba zabot hegyezni, a megtanítlak kesztyűbe dudálni, a felült a Lackó a nyakába, az elment Pancsovára jeget aszalni, Karabukára ecetet darálni, a valamitől eltiltó orrod tőle fokhagymás, a kivágja a rezet, a le- illetve betette a garast, a jön még a békára, kutyára dér, a nem minden nap papsajt, a nem viszi el szárazon, a sorba

megy, mint a falusi bíróság, az orrában hordozza a harangozópénzt, a felönt a garatra, sőt még a süket, mint az ágyú és a kosarat kap is.

És ez mind semmi a szavak, fogalmak tengeréhez képest, amelyek a nemiségre, genitáliákra céloznak titkosan, olyannyira, hogy szerzőnk is kénytelen a latin anatómiai, fiziológiai terminusokat bevezetni. Mert ilyenformán penis a Marci, a Laci, a Jákab, a Peti, a Gyurka, a pap, a ló (fához kötés esetén), a madár, a lilium, a rozmaring, a szegfűszál, a tüdő, a deák, a Máté, az egér, a garas, a bíró és talán még a sajt is. Vulva viszont a kiskert, a szalonna, a borsó (mert az is hüvelyes!), a malom, a krumpli, az alma, a rózsa, a vászon, a fül, a homlok, a szem, a falu, a város a -grád, a Heves, Buda, Bécs, Kiskanizsa, a réz, a Kati, a Panni, a zab, a pattogatott kukorica, a boka, a térd, az ecet; coitus az evés (!), az aszalás, a darálás, az őrlés, a bordában szövés, a megütkezés, a vámolás, ha valaki térdig jár a rózsában (uram bocsá'), talán a fekete lé feltalálása, a homlokra fúvás, a kesztyűbe dudálás és a jó ég tudja, még mi nem. És ne fogja el az embert a szédülés és a megszólalástól való félelem?

Nekem ezek olvastán két képzetem támad: egy vicc, amely szerint a kiskatonának háromszöget mutatnak, s azt mondja rá, egy meztelen nő, a négyszög láttán pedig azt, hogy az egy másállapotos meztelen nő. Őrmestere csodálkozására pedig azt feleli: „Mutathat nekem bármit, őrmester úr, én mindig arra gondolok.” A másik egy, mostanában ifjú titánjaink szobájában látható, népszerű rajz, Freud arcképe nyújtózódozó meztelen nők mozaikszerű összeszerkesztéséből, s hősrünk szeme helyén — elnézést a részletezésért — egy vulva háromszöge sötétlik. A képi metafora nyilvánvaló.

Nyilvánvaló a kérdés is: folklórszövegeink alkotói is ennyi mindent ezen a „szemszögön” keresztül néztek? Vagy csak ide indázott vissza ösztönösen „tudatalattijuk”? Alig hihető, s a látszatot olyasvalaminek a trónra emelése kelti, ami az élet egy területét, jelenségét képezi. hiszen a szerzőnk által idézett Bahtyin is a *középkori karneválok* vaskos komikumára gondolt, s a közvetve tanúságul hívott Huizinga csak „a *labodalmi szokások* fajtalanóságáról” értekezik, sőt Bernáth bizonyító példái végül nagyon kis körből, korhely dalokból, csúfolódókból, egyéni konnotációkat is feltételező szövegekből valók zömmel.

A könyv 4—500 szóval foglalkozik, a műfajhoz tartozó alakulatok keletkezés módjáról azonban sehol sem találunk elképzelést — igaz másnál sem —, így elejtett utalásaira hagyatkozhatunk. Egyik szerint vannak helyi keletkezésű és „országos szólások”, az utóbbiak gondolata „szinte a levegőben van”, hogy több helyen és más-más időben is megfogalmazódik. Nos, szerintünk ez a levegőben levő elmélet, s az egész nép alkotóláza egymagában is gyanús, hát még akkor, amikor ezeket a képződményeket elvágja minden konkrét tértől, időponttól; az egyedi anekdotikus történet, esemény keretszövegétől, valamely egységes

látvány, megfigyelés ikonikus szerveződésétől, a rész és egész ok—okozati összefüggésétől, amelyek pedig mindmáig a magyar proverbsanyag élő kútforrása, amint a pontosan leképezhető, helyi elterjedtségű szólások százai bizonyítják.

Helyette szavakra, sőt képzőkre boncolja a vizsgált példákat, és ezekben, önmagukban keresi az áhított erotikus, hátsó jelentést, majd pedig holmi szerelmes Frankensteinként bocsátja némelyiket útjára. Így módon a Marci sohasem élt Hevesen egyszeri konkrétóságában, csak a penis, és a vulva mellékjelentéseiből állt össze a mondat, a Deák né vázsná sem volt soha, csak a pajzán jelentésű deák nője (olyan ez, mint a kalkas nő a tyúkra) és a nőiséget jelképező vázson. Ha lehet, még tanulmányosabb, ahogyan szerzőnk a *kukutyini zabhegyezést* értelmezi, méghozzá beszédhelyzeti szinonimáit is bevonva, valami olyan logikával, mintha az *eltűnt, mint szamár a ködben és a kámforra vált* esetében a szamár és a kámfor hasonlóságait kutatnánk. Így magyarázza meg a Tolnát, Baranyát bejárni alakot. Baranya ugyanis — mondja Bernáth — mint az ország testének alsó része, felvette az altest értelmét is. Én persze igen kíváncsi lennék az ilyen térképesen gondolkodó szólásalkotó magyarra.

A fő szólás eredeztetésében hidegen hagyja a szerzőt az a tény, hogy Kukutyin valós földrajzi név Szeged közelében, az is, hogy nyilvánvalóan különös hangzása miatt, hangszimbolikai szerveződéssel került a szólásba. A -tyin képzőt játszi végződésnek kell szerinte tekintenünk. A tő tehát a kuku, ami Kiskunságban a kisiújk bögyörőjét jelenti, Szegeden kuki alakban. Mármost — folytatja könyvünk, és Virginia Woolf férjübről nővé lényegülő Orlandója kismiska ehhez képest — a kisiújk penisének és a nők clitorisának ugyanaz a neve lehet. A kuku Székelyföldön „dutyi” jelentésű volt a XVIII. században, ami megint csak a vulva jelentését igazolja. Aztán már az angol szleng *jug, stone jug* kifejezésénél, majd pedig az üres savanyú leves jelentésű *kukujlé*-nél tartunk, ahonnan már a pajkos jelentésű ecet csak egy lépés.

Az *Angyod térde!* szólás ismertetésébe már bele sem merek kezdeni, mert itt is Frankensteinünk fele férfi, fele nő: a térd ugyan lehet vulva is, de mint megtudjuk a sumérben (úgy látszik, mégiscsak rokonaink voltak?) a térd penis volt. Ezt adja össze valaki, és ne jusson eszébe, hogy mi volt a Jani bácsi, amikor még Mari néni volt.

Kár pedig ezért a könyvért, egy vesszőparipa farkára kötött, egyébként értékes adatainak százaiért. A nép lányai és fiai pedig, ha valamit meg akarnak nevezni a nemiség köréből, azt meg is teszik, szó-lásokban is.

Nevemét mindenestre célzásoktól félve írom ide:

PAPP György

PARADOXONOK ABSZURD TORNYA

Elias Canetti: *Káprázat*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985

A regény világába belépő csakhamar kellemetlenül érzi magát, ugyan is úgy érzi, nem sokat tudhat meg a világot maga körül nem látó, világi dolgokról eleve lemondó, aggályoskodó, infantilis, munkáját „kínos óvatosságot” végző, a jelek szerint hibbant és visszataszító ember történetéből. Valójában a második fejezettől kezdve válik igazán érdekfeszítővé a regény, amikor az első fejezet különc tudósfigurája a házvezetőnő személyében visszatükröző felületet kap, s a kettejük egymáshoz való viszonyulásából kialakul a mű sajátos világának koordináta-rendszere. Kiderül, hogy a szereplők egy komédia hősei, tulajdonságaikat az író nemcsak ironikusan kezeli, hanem karikatúrává is változtatja őket. Abnormálissá torzuló szenvedélyeik, rögeszméik fanatizmussá fajulnak, és egy abszurd színjáték rugóivá válnak.

A *Káprázat* 1932-ben keletkezett. Kiss Endre a polihisztorikus regények élvonalába sorolja. Az első világháború utáni értékvákuumban született polihisztorikus regények közt Canetti műve az egyetlen, amely kimondottan az érték önnön ellentétébe való átfordulásának ábrázolására alapoz. Alakjai a polihisztorikus regények sajátosságaival összhangban a kor reprezentáns, példaszzerű figurái. Németh G. Béla szerint: „A vérfagyasztó és groteszk cselekmény egy jellegzetes értelmiségi magatartás tragikus csődjének foglalata. Ez a magatartás különben a két világháború közötti Közép-Európára volt jellemző.”

A *Káprázat* fabulája eseményességével, fordulatosságával a hagyományos regény cselekményének követelményeit is kielégíti. Ebben rokon egy másik polihisztorikus regénnyel, Döblin *Berlin, Alexanderplatz* című művével. De amíg ott a hagyományosságot a nyelvileg is elütő betoldásrendszer és a kihangsúlyozott narrátorszerep töri meg a fabula szintjén, Canetti művében nincs ilyen formailag is kitapintható cselekménykiegészítés. A mű szövétebe beolvadva azonban mégis megelhető: a hősökre egytől egyig jellemző az ábrándvilág konkrét helyzeteknek reálisként való megélése, megjátszása, a valóság megtoldása, a cselekmény megtoldása. A vágyott világ *elképzelt* jeleneteinek kitérőihez csatlakoznak azok a belső monológok, amelyek a hősök egymást félreértő, félreismerő feltevéseivel, *képzelt* tulajdonságaival foglalkoznak, s azokból bontják ki a bonyodalmat. (A hősökre olyannyira rácsukódik saját világuk, hogy gyakran folytatnak egymással párhuzamos szálakon futó, félreértésen alapuló, rövidzárlatos antikommunikációt.) A fabula megtoldásának sajátos esete tehát Canetti regényében is lejátszódik, s ez az anyag a szűzében nyer megformálást.

A regény főhőse, Peter Kien magántudós és könyvtárlajdonos egész életét a Kínával foglalkozó tudománynak, a sinológiának szenteli. Em-

berekre és önmagára nem fecsérli drága idejét. Karikatúraszzerű egyoldalúság és vakság jellemzi. Ősrégi „kéziratok sérült vagy elkallódott részleteire vonatkozóan annyi kombinációt agyalt ki, ahányat csak akart... Kínos óvatossággal, hónapokig tartó, lassú, már-már unalmassá váló mérlegeléssel, önmagával szemben a legnagyobb szigorral...” alkotta meg véleményét egy-egy betűről. Kien professzor munkájának és életmódjának groteszk abszurdítását hangsúlyozza az az értékcseré, hogy a könyvekkel bánik úgy, mintha emberek lennének (szenvedélyesen, gyengéden, körülményeskedően), az embereket pedig tárgyakként löki félre. A remeteélet korántsem jelenti azt, hogy Kiennek nincsenek érzelmei, csakhogy ezeket nem a szokásos okok váltják ki nála. Paradox módon nagyon is jellemzik a felfokozott érzelmi, érzéki, sőt fizikai reakciók: „iszonyodott a hazugságoktól”, „a pontatlanságtól hányingert kapott”, „heves vágy” sarkallja dolgozni, „irtózott a zajtól”, „undorodik... a mohó teremtményektől”, a könyvekkel való egyesülés mámore fogja el, ujjongott Therese pusztulásán, új könyvek után sóvárog, szorongása egyre fokozódott stb. Ezek az egzisztencializmusra emlékeztető beteges közérzet-megnyilvánulások a regény sajátos effektusrendszerében lényeges mozzanatokként térnek vissza. Kien egész léte értelmetlen: „betűragó” munkája önmagában is öncélú, hát még a miatta kialakított torz életmód s az engedmények: a bogaras passziók! Ezek a kis kedvtelések hatalmasodnak el, s csapnak össze feje fölött a házvezetőnővel, Therésével kötött házassága után. A komédia könyvedebb árnyain mind sötétebb foltokat hagynak Kien abszurdabbnál abszurdabb, egyre groteszkebb (immár) *kényszer*cselekedetei. Végül az azelőtt minden percét fanatikusan beosztó tudós egész napját a tényigazságokat deformáló, enyhítő, eltakaró, lidércnyomásos pótcselekedetek haláltáncra tölti ki: szemlecsukósdit játszik, vakoskodik, hallucinál, káprázatokat lát, tévhitekre épít szövevényes terveket. Nyilvánvalóvá válik a Kien képviselte, komoly, tudományos munka csődje. Minden a fonákjára fordul: a módszerek, a forma immár végképp értelmetlen tartalomra éli ki a pontosság üres szenvedélyét. Therese, a maga szüzességét is elzsugoriskodó, primitív, de ugyanúgy téveszmékben élő, elaggott cseléd a maga nemében Kien hasonmása, így a két korlátolt, fanatikus egymásnak rugaszkodása a tökélyig kristályosítja Canetti koncepcióját.

A **végletes kielégületlenségtől hajtott, mizérikus játék**, a normális cselekedetek abszurd láncolatát torzítása folytatódik a hősök különválása utáni kényszerhelyzetben is a könyv második részében. Az abszurdum itt már csak az irrealitásba oldva fokozható. A „fejkönyvtár” körülményes ki-be pakolása, a könyvügynök könyvekkel való táplálkozása a *fantasztikum*ba csúsztatva jelképesé nagyjtja az abszurd lét tényét, ugyanakkor aláhúzza az élet és a regény bohózszerűségét, konstruált játék jellegét.

Feltűnik Fischerke, a púpos törpe (az eltorzított, elferdített szabályosnak, helyesnek a megtestesített szimbóluma), aki szintén a tudós hasonmása. Ő is menekül a valóságtól (testének torz valóságát helyesbíti vágyott, normális valósággá). Nála azonban nem öncélú a kombinációk megalkotásának szépsége: a sakkjátszmák diadalmámora feledtetni el vele törpeségét: „... A játszmák közötti szünetekben viszont úgy bántak vele, ahogy alakjának dukált. A legszívesebben szünet nélkül sakkozott volna.” A valóság elferdítésének, annak a bizonyos vak-ságnak, keresztülnézésnek, semmibe vételnek a szükséglete Fischerkénél az önmagával való azonosulás előfeltétele. Fischerke öniróniával és jó humorérzékkel állítja feje tetejére a világot fizikai identitásának megelése érdekében: „Ő tudja, hogy egyenes, a népek meg azt hiszik, hogy puklís. Ő tudja, hogy milliomos, a népek meg azt hiszik, csóró.” Fischerke virtuóz mókamester, aki belemegy a komédiázásba Kiennél, s talpraesettségével egy délután erejéig sikerül is „rendes növésű emberként” azonosulnia vágyott énjével, hogy az álmvilág realizálása után a legdrasztikusabb valóság álljon rajta bosszút (gyilkosa kiigazítja a valóság fintorát: levágja a púpját). A törpe a *Káprázat* egyetlen rokonszenves és (paradox módon) normális hőse (nem tudja, Kien valóban „dilinós-e” vagy csak megjátssza), aki tisztában van önmagával és a világgal. De alkotóereje ellenére sem tud kisiklani a nyomorék valóság szorításából. Játékosságával, iróniájával ideig-óráig rászedi a tények világát, s bebizonyítja, hogy az emberi ítélőképesség viszonylagosságának eredménye, a *hamis tudat* és a *hamis öntudat* arányai mérhetetlenek. Az ő teremtett világa — a többiekével ellentétben — értéktelmező erőket rejtget magában.

Kien szólamanak eszmei nézőpontját bizonyos vonatkozásokban Therese, Fischerke, a házmester, a tudós öccse s a kisebb figurák is felerősítik. Az öncélú, értelmetlen munka fanatikusan pedáns, mazochisztikus végzésében Therese és a házmester is csatlakozik Kienhez. Az embernek és az emberinek mindhármuk értékrendszerében nullával határos az értéke: vér, sebesült, halott láttán a tárgyak esetleges bepiszkításán, a pénz elvesztésén, az adódó pluszmunkán bosszankodnak. A humanitás annyira hiányzik belőlük, hogy még önnön testük iránt sincsenek részvétellel. Minden pozitív tulajdonság önmaga ellen fordul. A tettek (*valóság*) és a hangoztatott nézetek (*képzelet, tudat*) közti ellentét a paradoxon erejével forgatja meg a regény alap gondolatát. Canetti vérfagyasztó iróniával, páratlan nyelvi készséggel és képzelettel képes ábrázolni a hamis tudat tébolyá bomlását, az értékek helycseréjét. A világ, akárcsak Fischerként, Kienen is bosszút áll. Visszanyerve otthonát és könyveit nem képes felülkerelkedni emlékein, a valóság érintése halálos sebet ejt konstruált lényén.

A *Káprázat* alapeszméje erős és rendezett vonzástérben görgetett paradoxonok, ellentétek, kontrasztok mindvégig duzzasztott szövevényéből bontakozik ki. Canetti abszurd világa Kaffkával vetekszik.

CSÁNYI Erzsébet

MAGASEROTIKA

Mani Madhukar: *Kamatantra* (a szerelemjártasság művészetének tolmácsolása). Angolból szerbhorváttra fordította Miroszlava és Aleksandar Spasić. Trajna zajednica književnika i književnih prevodilaca VAJAT, Belgrád, é. n.

Az európai, kiváltképpen vallásközpontú vagy a szubkultúrára jellemző nemiségfelfogással végre egy vele szöges ellentétben álló, figyelmet érdemlő, méghozzá hindu kortárs író tollából (M. Madhukar 1942—). A jelenleg Delhiben élő, újságíróként tevékeny, rendkívül sokoldalú író (ír verset, drámát, novellát, tanulmányt, regényt, riportot, színházi esszét, filmforgatókönyvet) egy *tantrista* (óhindu szélsőséges vallásfelekezet) hitét képviseli ebben a külalakban is szép és vonzó könyvben, eredeti indiai műalkotások reprodukciói nyomán készült illusztrációkkal érzékeltetve, hogy az ember szüntelenül nyugtalanító mozgatóerejét, belső feszültségét, azaz életkedvét igen erősen fel-szított érzelmi állapotban, egyféle transzban, folyamatos módszerességgel kiváltott és hosszú ideig a kényszerzet legmagasabb fokán egyensúlyozva, fegyelmezett tudatának testi irányítása alatt, saját legharsányabb nemiségében kiteljesedve oldhatja csak fel teljesen, ekképpen vetítve magát bizonyos fiktív közösségi együttlétbe minden élővel és a mindenség állandó lüktetésével, pulzálásával egyhuzamban, emberszeretétét megvalósítva, teljes értékűen megélve.

A nem mindennapi könyv mintegy praktikus útmutatóul — a kellő szexuális álláspont fellelésére, kialakítási lehetőségére és pontos meghatározására — egy kérdőívet is tartalmaz, összesen nyolcvankilenc kérdést, amelyre megfelelő önismeret és komoly nemi tapasztalat nélkül öszintén válaszolni sem lehet. Az a potenciális pár, aki testi érettsége mellett szellemileg is érett, azaz rendelkezik kellő önismerettel, s aki nemcsak külön-külön, de a mélyre ható kölcsönösség olykor kínos ódiu-mát is vállalva, érez magában kudarcától vissza nem riadó bátorságot és nagy-nagy türelmet, hogy a legnemesebb érzelmeit próbára téve, utazásra vállalkozzon a *kamatantra* (magaserotika) különös világában, egy-éntelmű és egymással felcserélendő, gondosan áttanulmányozandó választ kell, hogy adjon minden egyes kérdésre. Mégpedig előbb ki-ki magában magának, majd külön-külön összevetve a válaszokat, s együtt

megvitatva, véleményt cserélve, eltöprengjen a partner válaszain, s csak ha mindketten kölcsönösen megbizonyosodtak, hogy nemiségfelfogásuk, reagálásuk, nézetük, azaz globális értelmi-érzelmi habitusuk valóban összehajlásra enged következtetni, további hosszas és meghitt beszélgetés mellett, nem túl bonyolult testi gyakorlatok és egyéb időigényes előkészület után, az erotikus ruházat, a megvilágítás (stb.) megválogatására vonatkozóan, s természetesen a teljes, zavarmentes magány, a békességes hangulat megteremtésével végre bele szabad kezdeni ebbe a testet-lelket boldogító és az embert a velejéig átható, izgalmas hindu kalandba.

Ehhez még csak hasonlót sem Európa, sem Amerika manapság a pornón, azaz a közönséges üzleti szexen kívül nem produkál. Mert az euro-amerikai szellemi örökség, az éghajlat végletesen szélsőséges határértéke, a veleszületett testi-lelki érdektelenség, hűvösség, flegmaság vagy a szeszélyes hangulatingadozás nem „engedhetett” a meghatározó erejű nemiségnek akkora teret és kibontakozási alkalmat, mint például Indiában, s ilyenformán nem csoda, hogy ez ideig a nemiségnek (Freud után) sem kellő jelentőséget nem tulajdoníthattak, sem nem nyerhetett megfelelő, a megváltozott élettempóhoz alkalmazható értelmezést.

Ahogy az értelmileg és érzelmileg inkább suta és kuka, semmint képlékenyen-harmonikusan simuló euro-amerikai közelít a saját testiségéhez, a szerelemhez, az a hindu tantristát körülbelül olyan mód érdekelheti, mint a kardvívó bajnokot az utcabatyárok fakardozása. Mert az euro-amerikai felnőtt, ha mégoly sikeres üzletember is, önismeret tekintetében sületlen pancser, de ezt mérhetetlen hiúsága „tiltja” bevallani a „kuli” hindunak, aki felett abszolút anyagi uralomra tett szert, de épp önmaga, különb sorsot érdemlő belső lénye rovására.

Talán nem volna eleve megvetendő, ha megfigyelhetnénk, ahogyan a „második” kamaszkorát, vagyis a test és a lélek totális diszharmonióját (elhízás, csont-bőr soványság, depresszió) megtapasztaló, de végre-valahára valamelyest tudatosodott gyermekfelnőtt euro-amerikai M. Madhukar könyvébe idegesen belelapozna, fintorogna, szenzációs mutatóványa éhesen és türelmetlenül, hogy aztán, ha van benne mégis egy kevés „intellektuális” becsület, főleg önmagából kiábrándulva, beismerje, hogy »...igen, látom, van a nemiségnek és a testiségnek egy egészen más-milyen minősége, felszabadítható és gátlástalanul élvezhető világa, de én eddigi életemre jellemző zavaró, körülményeim, örökös sietségem, mohóságom, mértéktelenségem, rohanásom, kapkodásom miatt ki vagyok rekesztve. És most már késő, a vadul elszabadult (ir)racionalis életmód esztelen szokása kialakult, változtatásra nincsen többé lehetőség, az üzlet, a mind nagyobb konkurrencia, a világválság hajt, nincs megállás, még ha menthetlenül elveszítem is önmagamat...« Mert már a kérdőív kitöltése közben, ha ugyan szorít időt és lesz türelme hozzá, erős szédülés és hányinger környékeznék, feltéve, ha valóban őszin-

tén és tiszta lelkiismerete sugallatára válaszolgat a kérdésekre. Hogy miért érné ekkora lelki sokkhatás? Mert ezúttal egy szellemileg olyanira érett író nyitja fel a szemét önnönmagára, hogy még *gurult*, mestert, tanítót sem kell segítségül hívnia. Még ha a szellemi születés nagyobb fájdalommal jár is, mint a testi. Különösen olyankor, amikor már negyven, ötven vagy hatvan év van az eszmélő euro-amerikai mögött, aki most meggyőződhet eddigi öntudatának, önmagáról alkotott fontosság-tudatának szinte embrionális állapotáról. S arról, hogy a legszebb éveit, az ébredező, a beérő és a teljes életerőben pompázó testiség éveit, azaz *tantrista* minősítéssel, „a nemiség érintetlen hatalmát és erejét”, oktanul és visszavonhatatlanul eltékozolta, még kifejlődése előtt megsemmisítő könnyelműséggel kiélte, elpazarolta, szétforgácsolta. S tette ezt lelketlenül és önmagával kegyetlenül, tudatlanul, egy másilyn, anyagi eredetű tudás, vagyonhalmozás és a mindenáron való haszonelvűség fontosságos hitében és ígézetében, a technikai civilizáció végtelenül sivár megteremtésében. Ezzel párhuzamosan pedig elherdálta egyéni boldogságát a leginkább előmozdítani képes egészséges és természetes nemisége kínálgató lehetőségét. Ezért nem tud most tartózkodni, ezért nem ismer önfegyelmet, kitartást, ezért tolakszik szüntelen gyermeki kíváncsisággal és izgága, rosszul irányított akarattal. S a hímnem és a nőnem közötti, elsődlegesen nemi vonatkozású különbségeket is ezért törli el felületes emancipációval, álegyenlőséggel.

VESZTEG Ferenc

A KÜLPOLITIKA MINT ÉRDEKES OLVASMÁNY

Miloš Minić: *Nemzetközi témák*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986

A világ lefelé rohan a lejtőn — hangzik az egyik lényegbe vágó megállapítás a Vajdaság KSZ TB politikai tanulmányi és marxista oktatási központjának gondozása után a Forum megjelentette könyvben, mely tavaly a könyvpiac egyik érdekes újdonsága volt. A felszólalások, cikkek gyűjteményét az tette érdekes olvasmánnyá, hogy Miloš Minić, Tito közeli munkatársa, a jugoszláv külpolitika egyik kialakítója és évekig gyakorlati végrehajtója szokatlanul kötetlen formában szólt külpolitikánk alakításának kulisszatitkairól, olyan álláspontokról, amelyekről még a tájékozottabb újságolvasó sem igen értesülhetett, értékelésekről, amelyek számtalan, legtöbbször

bizalmas anyag feldolgozásával készültek, véleményekről, amelyek szókimondásuk és őszinteségük miatt nem mindig kerülhettek a sokszor taktikázásra kényszerülő napi sajtóba.

A három kötetből készült egykötetnyi magyar válogatás kissé leszűkíti ezt a gazdag anyagot. Elsősorban a nagyobb horderejű, tartósabb értékű és gondosabb megfogalmazású fejtegetéseket tartalmazza. A közvetlenség viszont gyakran éppen a kötetlenebb, egy-egy alkalomra szánt, az álláspont kialakítása közben elhangzott fejtegetés erénye volt. Kevésbé kaphattak benne helyet azok a fejtegetések, amelyek a titói nemzedék útját villantották fel, jelezve, milyen nehézségekkel

kellott megbirkózni fejlődésünk előző szakaszaiban; hogyan tett gigantikus erőfeszítést az új Jugoszlávia külpolitikájának és ezzel összhangban a világot formáló új erőnek, az elnemkötelezettségnek a kialakítására; hogyan érvényesült ez a hatalmas elméleti és gyakorlati erőfeszítés eredményeként megszülető, a konkrét helyzetben formálódó politika, abban a korszakban, amikor Jugoszlávia Tito révén élvonalban álló világpolitikai tényező volt. Tito egyetlen év alatt ellátogatott a Biztonsági Tanács mind az öt állandó tagjához, szavára mindenütt odafigyeltek, vezető egyénisége volt a feltörő, mind tömegesebbé váló elnemkötelezettségnek. De olvashatunk arról is, hogyan éli át ez a nemzedék Jugoszlávia nemzetközi szerepének némi gyengülését, minek során Milićić is kiszorul a jugoszláv külpolitika közvetlen irányítói közül. És ez nem is csak Tito halálának következménye. Közrejátszik a nemzetközi helyzet változása is, hiszen a szuperhatalmak közti versengés és alkudozás sajátos szövevényének új korszakában általában kevesebb tere marad az elnemkötelezettségnek, különösen akkor, amikor ez a szövevény az el nem kötelezett országok közti viszonyt is megmegerzei, oda vezetve, hogy napjainkban úgyszólván minden vizsály, mindenképpen minden fegyveres összecsapás el nem kötelezett országok között zajlik.

Nemcsak objektív oka van az ilyen leszűkülésnek, hogy egy kötetbe nem fér bele három, hanem szubjektív okok is léteznek. Ízelítőt azonban így is kapunk Miloš Milićić közvetlen részvételéből a jugoszláv külpolitika formálásában. Szabadabb véleménynyilvánításából a nagy világválságoktól — a kambodzsai, vietnami, afganisztáni, lengyelországi stb. válságról — a szomszédos országok — elsősorban Albánia és Bulgária — iránti viszonyon át egész a találgatásokig, hogy mi lesz Jugoszláviában Tito halála után. De olvashatunk a belső dilemmákról is: „A felelős tisztségeket betöltő személyiségeink egyikénél-másikánál tétovázás volt tapasztalható: vajon az elnemkötelezettség mozgalmának nem

tulajdonítunk-e túlon túl nagy jelentőséget Jugoszlávia nemzetközi helyzetének szempontjából.” Annak ízgató boncolgatásából, hogy hazánk belső nehézségei mennyiben nehezítik meg külpolitikai tevékenységünket: „Az ország, amely képtelen legyőzni nehézségeit, elveszíti tekintélyét, befolyását a világban, gyengíti biztonságát és veszélybe sodorja függetlenségét.”

A szűkülés ellenére érvényesülhet Miloš Milićić álláspontja a kötet két központi kérdésében: az elnemkötelezettséggel és a világ gazdasági nehézségeivel kapcsolatban. Az elnemkötelezettségbe, mint ismeretes, nemcsak Jugoszlávia gyakorlati tevékenysége épült bele, hanem a jugoszláv marxisták nagy erőfeszítése, hogy a mozgalom elméletét beépítsék a világ átalakításának, a mostani történelmi pillanatot magyarázásának marxista koncepciójába. Miloš Milićić e tekintetben nem törekszik olyan elmélyültségre, mint amilyen Edvard Kardelj és Lazar Mojszov munkásságát jellemzi, de a világot nyitott szemmel vizsgáló jugoszláv marxistaként ő sem mellőzheti e kérdések olyan vonatkozásait, amelyek beépülnek az elnemkötelezettség marxista elméletébe.

Olvassunk a világgazdasági válságról és annak a nemzetközi feszültség fokozására tett hatásáról. Miloš Milićić ugyanis elemzi ennek a válságnak minden vonatkozását. A fejlődés lelassulását: a fejlett nyugati országokban a hatvanas évek 6,2 százalékos növekedéséről 3 százalékra, a központi tervgazdálkodást folytató szocialista országokban 9,7-ről 7 százalékra, a fejlődő országokban pedig 7,3 százalékosról 5,8 százalékra csökkenéséről. A világereszkedelem visszaeséséről: az 1973. év előtti évi 10 százalékos növekedési ütem 1976-ban 6 százalékosra, sőt 1980-ban 1 százalékra és 1981-ben 0,0 százalékosra esett vissza. Ezzel kapcsolatban a fejlődő országok helyzetének rosszabbodásáról, főleg a nyersanyagának csökkenése miatt, de egyéb okok miatt is. Mindennek következménye, hogy lehetőségeik és rendszeres visszafizetési képességeik ha-

tárát is túllépve eladósodtak, csökkent a behozataluk, az életszínvonaluk stb.

Minić fejtegetései azért is figyelmet érdemelnek, mert megtudjuk, hogy a fejlődő országok súlyosbodó helyzete a fejlettek által kikényszerített konzervatív receptek következménye, és gyenge vigasz, hogy ezek a receptek a fejletteknél is csak illúziót szülnek. Szól a fejlődők ellenállásának lehetőségeiről, és arról is, hogy sem egy-egy országon belül, sem a nemzetközi közösségben nem alakul ki a megoldás koncepciója: „A jelenlegi helyzet jellemzője, hogy még senki sem talált kiutat a válságból, senki sem mutatott rá arra, milyen távlati politika segítségével lehet kilábalni” belőle. Végül ennek a fejtegetésnek igen értékes része a három negatív folyamat közöt-

ti összefüggés teljes feltérképezése: „Minden ország és az egész nemzetközi közösség számára létfontosságú három jelenség, három probléma között igen kifejezett kapcsolat és kölcsönhatás áll fenn: a világválságról és a világgazdasági fejlődés megtorpanásáról, valamint az új gazdasági világrend kiépítésének megtorpanásáról, továbbá a fegyverkezési verseny felgyorsulásáról van szó.”

Miloš Minić könyve megszeretteti a külpolitikát azokkal is, akik eddig legfeljebb a címetek olvasták a napilapokban, ízelítőt ad abból is, hogy ez a témakör mennyire izgalmas olvasmány, tanulmányozásra alkalmas téma lehet. De kordokumentumként is felbecsülhetetlen értékű.

BÁLINT István

A NIHILIZMUS KIHÍVÁSA

Mihailo Đurić: *Izazov nihilizma*. S. Mašić és M. Đurić kiadása, Belgrád, 1986

A belgrádi Perspektívák elnevezésű könyvsorozat legújabb darabjaként egy kivételesen izgalmas mű látott napvilágot: Mihailo Đurić *A nihilizmus kihívása* című tanulmány- és vitacikkgyűjteménye. A szerzőt nem kell külön bemutatnunk, hiszen összesen tíz eddig megjelent könyvéből jól ismerjük. A szociológia iránt érdeklődők számára szinte kötelező olvasmány Max Weberről szóló alapos monográfiája, behatóan foglalkozott az ógörög filozófia történetével is, *A világ megváltoztatásának utópiája* című könyve zseniális bevezetés a metafizikán túli gondolkodásba, Nietzsche-monográfiája pedig immár nemcsak nálunk, hanem az NSZK-ban is közkinccsnek számít.

Legújabb könyve szorosan kapcsolódik Nietzsche-értelmezéséhez és a hetvenes évek közepétől mostanáig megjelent nagyobb lélegzetű munkáihoz. A szerző az előszóban meg is jegyzi, hogy olyan alkalmi írások gyűjteményéről van szó, melyek nemcsak önmagukban érdekesek, hanem átfogó műveinek megértését is megkönnyítik. A kötetet az összegyűjtött, rövidebb tanulmá-

nyok, vitairatok és megemlékezések látszólagos tematikai tarkasága ellenére az teszi egységessé, hogy lényegében mindegyik mögött ugyanaz az alapkérdés húzódik meg: hogy a transzcendens világ összeomlása és a legnagyobb értékek elvesztése után — vagyis a nihilizmus korában — hogyan lehet még egyáltalán gondolkodni. Mert előtte hogy lehetett, az nyilvánvaló: a hagyományos metafizikai világszemlélet szerint az evilági lét teljes egészében a túlvilágitól függött, vagyis mindaz, ami időbeli és mulandó, az örök és változatlan régiókban gyökerezett. Az ember mindeddig a túlvilágba vetett hitben élt. Tekintetét a felső régiók, az ideák fénylő világa felé fordította, ez volt lelki nyugalmának biztosítója. Mióta azonban Nietzsche bejelentette az isten halálát, Đurić szerint az emberiség nagy bajba került, mert a történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a transzcendens világ támasza nélkül az ember nem képes élni. Az isten halálából egyenesen következő nihilizmus tehát kihívást jelent az ember számára, hogy mégis

szakítson minden transzcendenciával, és hogy az előállt katasztrófális helyzetből a kiutat az öröklött kereteken kívül keresse.

Đurić legélesebb bírálata ebben a kötetben is azokat éri, akik úgy tesznek, mintha mi sem történt volna, vagyis továbbra is a transzcendenciától elválaszthatatlan metafizika kereteiben gondolkodnak. Hogy ez alól még korunk oly sokra becsült gondolkodója sem kivétel, mint Ernst Bloch, azt épp a könyv egyik legizgalmasabb tanulmányából tudjuk meg. *A lehetőség kategóriájának nehézségei* című írásában Đurić részletesen bebizonyította, hogy a blochi filozófia központi fogalma maradéktalanul Arisztotelész rendszeréből származik, tehát a metafizikai szemlélet korlátai között marad. Ez természetesen egyúttal azt is jelenti, hogy — legalábbis e tekintetben — Bloch nem abban a korban gondolkodott, amelyben élt.

A szerző szerint a nihilisztikus katasztrófa csak abban az esetben terelheti új utakra az embert, ha képes lesz levonni a megfelelő következtetéseket. A legfontosabbnak annak megértését tartja, hogy semmit sem segít, ha a halott isten helyére saját magunkat, az államot, a társadalmat, valamilyen pártot vagy bármi mást he-

lyezünk. „Ezzel csak még jobban belesüllyedünk abba a reménytelenségbe — írja —, amelyből ki szeretnénk jutni”. Nietzsche hívatkozik, aki az efféle magatartást „nem teljesen nihilizmusnak” nevezte, és a legsötétebb pesszimizmus forrásának tartotta. Ezzel szemben Đurić a nietzschei teljes nihilizmusban jelöli ki a korszerű gondolkodás perspektíváját, mely még azt a helyet is eltörli, ahol az egykori túlvilági értékek tanyáztak.

Közelebbi receptet természetesen ez a könyv sem adhat, hiszen receptek szerint gondolkodni csak újabb visszatérést jelentene a metafizikai keretekbe. De nyújt valami sokkal lényegesebbet: egészében a korunkkal való korszerű szembenézésre ösztönöz, részleteiben pedig egy egész sereg rendkívül értékes tanulságot von le az olyan filozófusok kísérleteiből, akik a nihilizmus kihívására válaszolva megpróbálták az öröklött sémákon kívül gondolkodni. Ezek közé ebben a kötetben mindenekelőtt Nietzsche, Heidegger, Adorno, Fink és Ulmer tartozik, de a szerző többi könyvének ismeretében ez a névsor még sokáig folytatható, és természetesen maga Marx sem marad ki belőle.

SEBŐK Zoltán

A SZÍNJÁT SZÁS TÖRTÉNETÉNEK ÉLETVONALA

Székely György: *A színjáték világa*. Gondolat, Budapest, 1986

Évtized óta és művek sorával bizonyítja és szolgálja Székely György azt a szemléletet, mely szerint a színháztudomány és -történet valóban sajátos módszerű, eszközökkel rendelkező és eredményeket felmutató tudományág. Ez a kutatási diszciplína, amely magyar viszonylatban Hont Ferenc 1940-ben megjelent *Az eltűnt magyar színjáték* című könyvétől veszi kezdetét, s amelynek azóta főleg Staud Géza, Székely György, Katona Ferenc s a fiatalabb nemzedék élén Kerényi Ferenc szaporodó, értékes munkái nyomán immár kiteljesedésé-

ről is beszélhetünk, Székely György most kiadott könyvével eljut a szintézisig. „... az emberiség színjátékos tevékenységének történetét” író Székely György nem csak saját eddigi, a színjátéktípusok kutatásainak módszereit, leírását és elemzését, valamint dramaturgiáját tartalmazó füzetekbe foglalt kutatásait összegezi — részben ezekre épül a két kiadást is megérett alapkönyve, a Színházesztétika —, hanem arra vállalkozik, hogy — az alcím tanúsága szerint — „Egy művészeti ág társadalomtörténetének vázlatát”-t készítse el. Talán nem is

vázlatnak, inkább áttekintésnek kel-
lene nevezni ezt a huszonnyolc ívnyi
munkát, amelynek anyaggazdagságára
egy fogalommutató — ennek hiánya
a kötet egyetlen fogyatékosága —
hívhatná fel igazán az olvasó figyel-
mét, aki korok és kultúrák között ha-
ladva esetleg észre sem veszi, hogy
ebben a szakszerűsége mellett is vég-
telenül olvasmányos műben mennyi
új, számára eddig ismeretlen kifeje-
zéssel, terminus technicusszal találko-
zik. Fogalmak enciklopédiájának is
nevezhetnénk Székely György köny-
vét, amely a kezdetektől napjainkig
vizsgálja a színjátszás alakulástörté-
netét, s nem korlátozódik csupán Eu-
rópára, hanem számba veszi a múltat
és a jelent Ausztráliától Amerikáig,
Ázsiától Afrikáig.

A könyv utolsó oldalán olvashat-
juk az alábbi kérdéssort: „Mi tartotta
életben ezt a sajátos művészetet? Ta-
lán mindenkori közönségével terem-
tett, megismételhetetlenül egyszeri él-
ményt nyújtó közvetlen kapcsolata?
Talán mert mintegy időlombikba sűrít-
ve néhány óra alatt tud felmutat-
ni áttekinthetetlen, kivárhatatlanul
hosszú történelmi folyamatokat? Mert
eszközei gazdagságával tudta tükrözni
a világ gazdagságát?” A kérdőmonda-
tokat nyugodtan kijelentőkre módosí-
thatjuk, mivel a könyv végén úgyis
csak költői kérdésekként értelmezhet-
jük őket, lévén hogy Székely György
alapos, rendszerező és rendszert építő
munkája, már megadja rájuk a vá-

laszt. A szerző a történetiség és a
komplexitás elvét egyaránt vezérfo-
nalul követve számba veszi a mime-
tikus átváltozásokat a preteátrálisnak
nevezett időktől és emlékektől, a
barlangrajzok bölényjelmezes és
szarvasagancsos alakjaitól a Tigris és
Eufrátesz vidékének „városforradal-
mán, egy ezredév görög színjátszásán,
a távol-keleti színjátékkultúrán az eu-
rópai közép- és újkori színjátékkor-
szakokon, az afrikai és amerikai ha-
gyományokon át korunk avantgárd
törekvéseig, Grotowskiig, Brookig,
Beckettig, a Living Theatre-ig nap-
jainak világszínházi alternatíváig.
Szemléletének alapja mindig a tár-
sadalmi összefüggérendszer mellett
a játék alkalmainak, keretének, a já-
tékosoknak, az irodalmi alapanyag-
nak, a zenének, a látványnak és a
befogadóknak az együttese, amit össze-
foglaló fogalomként színjátéktípusnak
nevez a tudomány. A színjátékok, a
színjátéktípusok és a műsorrétegek —
az ilyen jellegű vizsgálódás alapsejtjei
— magukban foglalják mindazokat a
tényezőket, melyek valaha is közrejá-
szottak a színjátékos tevékenységek ki-
alakításában és művelésében, s ame-
lyeket bármilyen forrásokból ma ismer-
hetünk.

Székely György remek, bő ismerete-
ket nyújtó könyve tehát nem csak a
színjáték történetét, életvonalát rajzol-
ja fel, hanem általánosabb érvényű
művészettörténeti munka is.

G. L.

SZÍNHÁZ

BLOODY MARY — MARICA GRÓFNŐ

Az előadások láttán semmiképpen sem fogadható el a rendező nyilatkozata, miszerint a *Bloody Mary* és a *Marica grófnő* egymástól független, össze nem tartozó két produkció. Ellenkezőleg, a *Bloody Mary* a *Marica grófnő*ből nőtt ki. Abból a felismerésből született, amelyik a hátrányt *ügyesen* előnyvé változtatta. Nem jött össze az operett, kitaláltak egy műfajkeveréket, amelybe a már úgy-ahogy elkészült operettrészletek mellé mixeltek más jeleneteket, elsősorban Rade Šerbedžija régebbi repertoárjából (Molière: *Don Juan*), néhány verset (Dis, Petőfi, Miljković), s néhány látványos kabarészámot. Az operettből a rá következő folytatásba való átmenet csupán rutin kérdése volt. Kitalálták, hogy valakik egy (magyarul írt) feljelentés alapján nem engedélyezik a bemutatót, mert elhangzik benne három nem kívánatos, félreértésre okot adható mondat. Sebj, előadás helyett — előadásként — nyilvános próbát tartanak. Azt nem lehet betiltani, s még az az előnye is megvan, hogy közben szabadon lehet rögtönözni, ez nem zavaró, hiszen a próba, természeténél fogva, kötetlen vagy legalábbis spontán forma. Ha nem is új, de kétségtelenül használható előadáskonstrukció alakult ki, amely akkor is leleményre vall, ha a rendezőt alakító Rade Šerbedžija bejelentése („probačemo operetu”) nem fedi a valóságot. A folytatásban ugyanis operett helyett kabarét és showműsort kapunk. Ami nem baj, mert többnyire kiváló szakmai színvonalon történik. Ezt egyfelől az egyszemélyes színház nehéz szerepét is ellátni képes, az egész előadást értően összefogó Rade Šerbedžija rendkívüli színészi tehetsége és biztos színészvezetése szavatolja, másfelől pedig a látványos koreográfiaival feldúsított (Nada Kokotović) és zömmel jól hangosított, s kiválóan interpretált (Ana Kosztovszka) dalokkal fűszerezett társadalmi-politikai aktualizmusmorzsákból szerkesztett kabarészámok segítik.

Operett, kabaré és show keveréke a címként a *Bloody Mary* — pa-

Narodno pozorište — Népszínház, Szabadka. Lengyel—Šerbedžija—Kokotović—Ristić: *Bloody Mary*. Rendező: Ljubiša Ristić. Zenei igazgató: Lengyel Gábor. Koreográfus: Nada Kokotović. Jelmész Bjanka Adžić Ursulov. Díszlet: Hupkó István. Világosító: Szagmaiszter Zoltán. Szereplők: Rade Šerbedžija, Albert János, Arok Ferenc, Barácius Zoltán, Zoran Bučević, Aleksandar Cvjetković, Nebojša Čolić, Döbren Dénés, Gyenes Zita, Dejan Đorđević, Svetislav Đorđević, Godányi Zoltán, Snežana Jakić Čolić, Jónás Gabriella, Ana Kosztovszka, Majoros Kati, Medve Sándor, Monja Milenković, Đorđe Rusić, Szűcs Hajnalka, Damir Šaban, Tallós Zsuzsa, T. Szirácki Katalin, Aleksandar Ugrinov, Varga Henrietta, Karna Margit, Kasza Éva, Korica Miklós és sokan mások.

radicsomlét, vodkát és borsot vegyítő — italkoktél nevét kölcsönző szabadkai előadás.

Koktélszínház.

Létrejöttét tekintve különösebb alkotáslélektani jántasság nélkül észrevehető, hogy a színház előbb, szórakoztatni — és az elpártolt közepkorú magyar közönséget visszaédesgetni — kívánván, elhatározta, hogy operettet mutat be. (Nekik ez kell, vagy: ha nekik ez kell, hát legyen — meggondolásból, nem függetlenül a kötelező vidékjárástól sem!) Azután — menet közben — néhány „apróság” megnehezítette az egyszerűnek látszó elképzelés valóra váltását. Kiderülhetett többek között, hogy operettet, még ha paródia is — de erről majd később —, énekes színészek nélkül lehetetlen előadni. Majd azt is fel kellett ismerni, hogy a szigorú dramaturgiai rend szerint szerkesztett operett nem tűri meg a rögtönzéseket, nem játszható ötletek szalmakazlaként. Nem szólva arról, hogy a műfaj is éreznie kell annak, aki operettet rendez. (Nyilatkozatában Ljubiša Ristić a cigányzenével azonosította az operettet!) Mikor pedig az is kiderülhetett, hogy az újabb „szabadkai gyakorlat” ezúttal nem vezethet eredményre, annak ellenére, hogy alacsonyabb rendű műfaj — ahogy Brecht nevezte —, egy operettelőadást nem lehet összefércelni, hanem meg kell rendezni, hosszadalmas, kemény munkával, szabályainak ismeretében és betartásával, akkor kitálalták a koktélt. S hogy ez nem csupán föltételező, azt bizonyíthatják a *Bloody Mary* első „felvonását” kitevő, végtelenül halvány *Marica grófnő*-beli jelenetek, de kivált a rendezést teljesen nélkülöző Kálmán-operett előadása. (Mert — erről majd később — végül az operett is színre került, és járja a vidéket, „kultúrát” adva az erre éhezőknek.) A színház bizonytalankodására utalhat a *Marica grófnő* többször beígért, hirdetett s elhalasztott bemutatója, majd a *Bloody Mary* című produkció váratlan feltűnése és az operettet megelőző premierje is. A két előadás összetartozását a közös, azonos díszlet is sugallja.

Kétségtelen, hogy a *Bloody Mary* kabarészámai, elsősorban a hajójelenet az előadás csúcsa. A színészekből, táncosokból, énekesekből „összeállított” hajó Jugoszlávia; a szép Adrián ringatózik, ott, ahová az ország dolgozói közül egyre kevesebben juthatnak el. Sebj, ők olyan lelkesen és szépen énekelnek mindannyiunk kék tengeréről, hogy szinte ott érzik magukat a ringatózó habokon, s talán azt sem veszik észre, hogy a hajót nem ringatják, hanem dobálják a hullámok. Politikusan egy állapotra figyelmeztet a látványos és hangulatos jelenet, amely kapcsán — ha nem kritikát írnék, hanem a látható-hallható jelek vizsgálatára vállalkoznék — azon is el-eltöprenghetnék, ki az, aki az imbolygó hajó árbocát szorítja, ki az, aki mit sem törődve a hullámokkal csak evez és énekel, s ki az, aki buzgón lengeti a zászlót. Egy szemiotikust esetleg az is foglalkoztatna, hogy a közönség a dalbokréta melyik virágát hogyan fogadta, lelkesen vagy kevésbé lelkesen. A va-

lóban remek részlet vonatkozásában azonban ennél sokkal izgalmasabb arra figyelni, hogy amíg az újvidéki Szerb Nemzeti Színház pótsorokkal, színpadra ácsolt tribünökkel — ezek a *Marica grófnő* előadásán teljesen üresek maradtak — hatalmasra duzzasztott, különben is nagy nézőterének közönsége az operettdalokra egyáltalán nem reagált, addig a műdalokat lelkes tapsal fogadta. Talán nem is operett-, hanem műdalvilágnézetről és -mentalitásról kellene beszélni. A közönség tetszésnyilvánítása esetleg felhívta a színházbeliek figyelmét egy Brena-hangverseny paródiájának biztos sikerére. Persze ebből a körképből a 3+2, a Sógorok, a Sanyi és a cicák s többiek számai és rajongói sem maradhatnak ki. Ily módon az is sikerülne, ami az operett színre vitelevelével nem jött be: a parodizálás. Lenne értelme, mert az operettel szemben a műzenének van valós társadalmi háttere, ízlés(telenség)beli fedezete. Az operetten gúnyolódni, kivált itt, nem nagyobb hőstett, mint a döglött oroszánt megrugdosni.

Vitathatatlan, hogy akár verseket, akár drámai monológokat ad elő, Rade Šerbedžija klasszisa magasan az előadás — s talán általában a jugoszláv színjátszás — fölé emelkedik. A *Bloody Mary* egyszemélyes színház, showműsor, Rade Šerbedžija jutalomjátéka, amit kevés színész tudna így utánacsínálni. Ahogy például a sok-sok fanyar mellékszert tartalmazó jelenetben, amely a színészbetörés címet is viselhetné, az audióra jelentkező — a pesti főiskola felé kacsingató — magyar műkedvelő lányt gyöttri hosszú, kínos percekken keresztül, az kegyetlensége ellenére is szuggesztív, egyszerre mutatja a színészi munka nyomorát és a színészi koncentráció magasiskoláját. Mivel azonban az előadás szilárd váz nélküli számok egymásutánja — ennek következtében több befejezése van —, amelyben az ötletek nem mindig funkcionálisak. sajnálattal kell megállapítani, hogy egyik-másik megoldás a közönség számára semmit sem mond, megfegtetlen marad. Ilyen például Molière *Don Juanjának* újságpapírral borított lovasszobra, amelyre fel lehet kapaszkodni, pódium az énekes számára, ég is, de amit a nézők közül kevesen, csupán a beavatottak azonosítanak A Parancsnok Szobrával. ám itteni szerepét ők sem érthetik. Kibontatlanságában hasonlóképpen öncélúnak látszik a nyolc (6+2), számozott szépségjelölt felvonultatása, mert a kísérőzenével a rendező csak felvillantja a — közigazgatási egyseégeink közül — melyiket szeressem politikai játék lehetőségét, de megmarad ötletnek, amelynek a végéről hiányzik a poén.

A közönség láthatóan élvezi az előadást mégis mintha figyelmét inkább a főszereplő szuggesztivitása vonzaná, mint a produkció tartalmi vonatkozásai. Fontos szerephez jut a látvány s a szép lányok színes forgataga, alkárcsak a sok énekszám. Apró rózsatüskéi ellenére is kellemes, politizáló csipkelődéseivel friss színházi élmény, a *Bloody Mary* biztos, megérdemelt siker.

Nem így a *Marica grófnő*, amely — úgy tűnik — afféle muszáj-előadás. Ha már meghirdették, harmada-negyede el is készült, s beépült a *Bloody Mary*ba, legyen. Ha a *Bloody Mary* esetében elvettek valamit tőlünk, nézőktől, adtak helyette mást, elvették az operettet és kapunk helyette kabarét meg Šerbedžija showt, a *Marica grófnő* esetében ez a csere nem történt meg, az elvett operett helyett semmit sem kapunk. Vitathatatlan, hogy Albert János táncoskomikusként szinte felülmúlhatatlan, de az sem kétséges, hogy Albert ezt a szerepet a leg-hagyományosabb operettelőadásban is ugyanilyen nagyszerűen — a szerep jellegének megfelelően — játszáná el, sziporkázása nem meríti ki a parodizálás fogalmát. Vagy nem is parodizálni kívánják az operettet, a műfajt önmagával nevéssé tenni különben is értelmetlen, ha ezzel nem jár együtt a kor, a műfajért kritikátlanul rajongó mentalitás idézőjelbe tétele, hanem csak megmutatni bugyutaságát, nyilvánvalóvá tenni hazugság voltát? Ezért csupaszították le, fosztották meg díszeitől, a tánckartól, a színes forgatagától, a csillogástól? Elképzelhető, de felesleges igyekezet, ezt már úgyis tudjuk, s különben is egy halott műfajon gúnyolódni, anélkül, hogy rajongóit is nevéssé tennénk, nem hőstett, meg céltalan is. A nézők önmaguk hamis képéről, operett-létükről ez az előadás semmit sem mond. A fiatal magyar rendezők, akiket a vidéki repertoárhagyomány olykor operettek bemutatására kényszerít, nagyon jól tudják, hogy parodizáló szándékuk akkor talál célba, ha a műfaj szabályai szerint állítják színpadra az operettet, s itt-ott elhelyezik saját idézőjeleiket, néhány hangsúlyt áthelyeznek, és ezzel gellert kap az egész előadás. A *Csárdáskirálynőt* rendező Jancsó Miklós pedig azzal mutatta meg az operettszemlélet hamiságát, talmi csillogását, hogy a szerelmi bonyodalom mellé odaszórtte a valóságosat, a szarajevói merényletet, az első világháború kitérését, s ezzel olyan „társadalmi, történelmi, ideológiai háttérrel” festett a szerelmi konfliktus mögé, amely egyből leleplezi ennek műviségét. A szabadkai előadásból hiányzik minden efféle rendezői szándék, jószereivel a rendezés ténye is kérdéses, mert a néhány óriási tulipántos láda (!?) rendszertelen ki-be tologatása semmiképpen sem nevezhető rendezésnek. Csupán ötletszegénységre vall. A kivitelezés szegénysége sem igazolható, s nem is fair, sem a közönséggel, sem a társulattal szemben, kivált, ha nincs mögötte egy szilárd rendezői elképzelés. A *Bloody Mary* után olyan a *Marica grófnő* előadása, mintha egy másik színház produkciója lenne, a táncos-énekes statiszták a színházi büfében maradtak, a hangosító be-

Narodno pozorište — Népszínház, Szabadka. Kálmán—Lengyel: Marica grófnő. Rendező: Ljubiša Ristić. Zenei igazgató: Lengyel Gábor. Koreográfus: Nada Kokotović. Jelmez: Bjanka Adžić Ursulov. Díszlet: Hupkó István. Szereplők: Jónás Gabriella, Medve Sándor, Szűcs Hajnalka, Korica Miklós, Árok Ferenc, Gyenes Zita, Albert János, Karna Margit, T. Szirácki Katalin, Vajda J. Tibor, Godányi Zoltán, Barácius Zoltán, Búbos András.

rendezéseket pedig már leszerelték volna. Lengyel Gábor Kálmán-paródiáján nyilván a műszerek sem segíthettek volna. Ő láthatóan nem tud mit kezdeni az operett zenéjével, inkább szegényíti és torzítja, mintsem vele azonos szinten parodizálja. A *Marica grófnő* előadása folyamán látszik, hogy Hupkó István jól elképzelt díszlete a báránnyelűs eget és a síkság búzaföldet idéző tágasságát éppen úgy eszünkbe juttatja, mint a grófi kastélyt, a tükrös, nagyvárosi mulatót pedig éppen úgy, mint a szabadkai szecessziót, de tánckar nélkül a több funkcióra tervezett háttérrel aligha töltheti be szerepeit.

Elképzelhető, hogy a szándékos szegénységnek koncepciót kellene kifejeznie, de a színpadon csak szegénység van, koncepció nincs, vagy legalábbis észrevétlen marad. Régóta nem játszott operettet a szabadkai magyar társulat, egyszerűen mert nincsenek megfelelő énekes színészei, a közönség is elszokott ettől a műfajtól, s a *Marica grófnő* láttán nem is valószínű, hogy újból rászokik. Ha néhány évvel ezelőtt ilyen bemutatót tart a színház, leszedik róla — joggal — a keresztvizet, vagy tudomást sem vesznek róla, most viszont a régieknél semmivel sem jobb, sőt messzemenően gyatrább előadás láttán az itteni és a Vajdaságon kívüli lapok is többnyire lelkesedéssel írnak róla, felfedezik az addig kutyába se vett operettet, s feldicsérik. Ki érti ezt? Vagy túl egyszerű az egész: csak arról van szó, hogy nem az előadás a fontos, hanem az, aki csinálja, akárhogyan is? S a mundér becsülete? Azzal már senki sem törődik?

GEROLD László

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T

ZDRAVKO MANDIĆ RETROSPEKTÍV KIÁLLÍTÁSÁRÓL

Zdravko Mandić huszonöt éves alkotómunkásságát mutatta be az a kiállításorozat, amely 1986. november 27-én Zrenjaninban nyílt meg, a tárlatot ez után több vajdasági városban, Zomborban, Szabadkán, Mitrovicán, Pancsován és Újvidéken is bemutatták. Ez év márciusában a szabadkai művésztekedvelőknek nyújtott rendkívüli élményt a Képzőművészeti Találkozó épületének első emeletén, április végén pedig a zágrábi Karas Galériában mutatták be a tárlat anyagát.

Zdravko Mandić 1935-ben született Podkozarjében, Zrenjaninban él és dolgozik. Az Akadémiát 1963-ban végezte el Belgrádban Zoran Petrović tanítványaként, aki a vajdasági művésztelek egyik kezdeményezője volt. Mandić ma az Écskai Művésztelep vezetője. Elvégezte az

Zdravko Mandić: Tisza, 1986

iskola harmadik fokozatát is, Milo Milunovićnál, aki a háború előtt például Ács Józsefnek is tanára volt. Mandić pályája tehát több szállal is a vajdasági művésztelepekhez kötődik, s festészetén a vajdasági táj ihletése érződik.

Habár a *couleur locale*-tól viszolyognak a festők, főleg éppen az utóbbi 20—25 évben tartják szinte képzőművészeti vidékiességnek, Zdravko Mandić mégis a vajdasági tájban talál festői ösztönzésre, alkotásai elválaszthatatlanok a bánáti vidéktől, a síkság végtelenjétől.

Tanulmányai befejeztével a „čelebonovići koloritást” s ifjúkori palettájának expresszív nyugtalanságát hozta magával Zrenjaninba, 1960-ban festette meg *Őnarcképet*, 1961-ben a *Vörös fákat*. Hamarosan az ég tágassága válik uralkodóvá a síkság felett, a színek pedig nyugodtabbak lesznek, mintha a belőlük sugárzó fény oldaná fel őket. Az iskolai emlékek és a pannon végtelenségbe merülés ihlette a Todor Manojlović alakját megöröklő, nagyméretű vásznát. „Todor Manojlović alakja ezen a spiritualizált látomáson Aladdin csodalámpájának szellemeként emelkedik a vajdasági síkság fölé. A költő alakja a földiektől megszabadulva lebeg az asztrális, transzcendens felé.” (Jasmina Tutorov

előszava a Zdravko Mandić-kiállítás katalógusához. Savremena galerija, Zrenjanin, 1986)

Ez a festmény fordulópontot jelent Zdravko Mandić munkásságában, attól kezdve vásznait túlnyomórészt a talaj feletti, keskeny térség tölti ki, amelyben bánáti kerek termények, a jellegzetes gömbölyű tökök, dagadt cipők lebegnek, madárijesztők nyúlnak az égbe, ahonnan a később balsejtelmet árasztó galambok zuhannak alá. Ez a balsejtelem az 1975-ben festett *Égő búzamezők* című vásznan bontakozik ki a sárga és vörös színek orgiájában, amelyek felett a kékes füst monumentális felhője dominál. Ez a megrázó kép a vajdasági tájhoz való meditatív közelítésének egyik legnagyobb eredménye. Az 1980-ban festett *Tájkép* a közepén álló két fűzfával szintén drámai feszültségű, s ezt a lefojtott koloritást fejezi ki. A vízparton álló fűzfák a nyolcvanas évek elején a Tiszához vonzották a festőt. Az 1980-ban festett *Háló*k a szürkés háttérfényben monumentális tömegű, több jelentésű „függönyként” zárják le a horizontot, baljóslatot sejtetve.

Mandić művészetében ekkor a „szürke korszak” következett, amely talán leginkább illik a hangulatok s nem a „programok” festőjének szenzibilitásához. A megadott témára festett képei, *A térben* (1983/84) és *A táj felfedezése* (1984) nem állják a versenyt a megrázó vásznnal, mint amilyen a *Hideg nap* (1983), az *Elmennek az emberek* (1982), a *Hóolvadás* (1986), vagy a *Tisza parti jelenetek*.

A szürkét választva Mandić mintha a magvas, paraszti beszédet választaná. A tömör pásztori szavak, vagy a szántóföldön meggörnyedőknek a szükségesnél nem hosszabb beszéde mintha a sűrített festői kifejezőmód példaképévé és ugyanakkor céljává is vált volna.

Igy keletkezett a kiállítás egyik legmegrendítőbb, az 1983-ban festett *Tisza* című képe. A csónakban szorongó csoport az egybeolvadó víz és ég kékes végtelenjében az ember elidegenedésének és bizonytalan sorsának a látomása.

Az *Ember*ek ciklus a folyóval társalgó magányos ember párhuzamként jött létre. Mandić városlakói saját magányuk burkába zárkózottan a nézőnek hátat fordítva várnak a buszra, vagy pedig láthatatlan kerékpárt hajtva sietnek a láthatatlan gyárkapuk felé. Az emberek egyformák, mégis különböznek magukba rejtett sorsuk által. Mint megfagyott madarak serege, úgy álldogálnak, várva, hogy kezdődjék a mindig egyforma, monoton nap.

A kiállításon kevés akvarell szerepel a nagy vásznak számához képest. Az akvarell lehetőségeit próbálgatva Mandić radikálisan csökkentette a jelek számát, s mintha lenyűgözné az akvarellpapír szemcsés fehérsége, csupán a megsejtettnék az asszociációs feszültségét veti papírra, már-már puritán kifejezőmóddal. A vízfesték áttetszősége lehetővé teszi a gondolat továbbvitelét, a csupán jelekkel érzékeltettnék a továbbépítését, a festékszemcsé, a víz és a papír egybeolvadása ellenállhatatlan kihívás

a festő számára, s Mandić elérte az akvarell lapidáris kifejezésmódjának a magaslatait.

A negyedszázados jubileum kapcsán annyit mondhatunk, hogy reméljük, a festőnek lesz ereje alkotókedvének megújításához. Huszonöt évi alkotómunka nem lehet lezárt kör, bármennyire is megrázóan és feledhetetlenül hat ránk a kiállításon bemutatott „szürke korszak”.

KARTAG Nándor fordítása

Bela DURANCI

KRÓNIKA

SZÍNHÁZI FESZTIVÁLOK — STERIJA JÁTEKOK — Vasja Predan ljubljanoi kritikus, a 32. országos színházi fesztivál főszelektora beterveztette az idei Sterija Játékok műsorát. Ezek szerint május 26-a és június 2-a között Újvidéken a következő menetrend szerint zajlik a jugoszláv színházak szemléje: Miroszlav Krleža: *Út a paradicsomba*, eszéki Horvát Nemzeti Színház; Ivan Cankar: *A nép javáért*, trieszti Állandó Szlovén Színház; Jordan Pievnes: „R”, szkopjei Drámai Színház; Dušan Kovačević: *Szent György megöle a sárkányt*, újvidéki Szerb Nemzeti Színház; Mario Rossi: *Magna Charta*, Bitolai Népszínház; Slobodan Šnejder: *Gamlett*, szarajevói Népszínház; Slavko Grum: *Gogában történt*, ljubljanoi Szlovén Nemzeti Színház; Jovan Sterija Popović: *Hazafiak*, belgrádi Jugoszláv Drámai Színház. A záróesten, amikor a díjakat adják át, valószínűleg a moszkvai Malaja Bronnaja Színház Goran Sztefanovszki *Tetovált lelkek* című drámáját mutatja be Slobodan Unkovszki rendezésében.

Az idei Sterija Játékok Tribünjének témája: Népköltészeti motívumok a modern és kortárs jugoszláv drámában, amellyel a Vuk S. Karadžić-évfordulóhoz kapcsolódik az országos színházi fesztivál. — A hagyományos kiállítások közül az idén a 8. nemzetközi díszlet- és jelmezkiállítást rendezik meg 12 ország 32 művésznének részvételével. — A Sterija Játékok kezdete egyben a Jugoszláv Dráma Napja is, ebből az alkalomból Ranko Marinković zágrábi drámaíró üzenete hangzik majd el Josip Pejaković szarajevói színész tolmácsolásában. A 32. Sterija Játékokat Meri Boskova szkopjei színésznő nyitja meg.

A fesztivál idején jelenik majd meg a *Jugoszláv színházak évkönyve*, valamint Andrej Inkret szlovén kritikus munkája, *A dramaturgia tárgya és elve*.

A VAJDASÁGI SZÍNHÁZAK 37. TALÁLKOZÓJA — Április 17-e és 28-a között tartották meg a tartományi székvárosban, az Újvidéki Színház szervezésében az ország legrégebb színházi fesztiválját, amelyen minden vajdasági színház, beleértve a három gyermekszínházat is, részt vett, vendégként pedig a zaječari és az eszéki színház társulata lépett fel. A fesztiváli zsűri — Jelica Bjeli színésznő, Deák Ferenc író, Miodrag Kujundžić kritikus, Vladimir Marenić díszlettervező és Branko Pleša színész — szerint a legjobb vajdasági előadás Dušan Kovačević: *Szent György megöle a sárkányt*, amelyet Egon Savin rendezésében az újvidéki Szerb Nemzeti Színház mutatott be. Ez az előadás kapta a legjobb díszletért (Geroslav Zarić) és jelmezért (Milena Nicseva) járó elismerést is. A legjobb zenéért járó díjat Hernyák Györgynek ítélték oda az Újvidéki Színház *Kádár Kata* című előadásában. Színészi díjakat kaptak: Rövid Eleonóra (*Kádár Kata* — Újvidéki Színház), Rade Šerbedžija (*Bloody Mary* — Szabadkai Népszínház), Jónás Gabriella (*Bloody Mary* és *Marica grófnő* — Szabadkai Népszínház), Radoslav Milenković, Dobrila Šokica, Ljubica Rakić, Tihomir Pleskonjić (*Szent György megöle a sárkányt* — újvidéki Szerb Nemzeti Színház), Olga Savić (*Nyarlók* — verseci Népszínház).

A fesztivál keretében tartották meg a Színház és a fiatal közönség tárgyú tanácskozást. Az Újvidéki Szín-

ház előcsarnokában rendezték meg a Tito, a színház és a színészek elnevezésű fényképiállítást. A Szerb Nemzeti Színházban pedig Miodrag Tabacki díszlettervező kiállítását láthatta a fesztiváli közönség.

A Vuk-évforduló kapcsán hangzott el dr. Milorad Dečić előadása Vuk reformjainak jelentősége a szerbhorvát színházi nyelv kialakításában.

JUGOSZLÁV SZÍNHÁZAK FESZTIVÁLJA — A Szarajevóban megtartott 28. szemle két fődíját a ljubljana-i Szloven Ifjúsági Színház és a zágrábi Gavella Színház kapta. Színeszi díjat kapott Božidar Alič, Mustafa Nadarević, Boris Cavazza, Radko Polič, Milena Zupancić, Branislav Lečić, Jerica Mrzel, Vojko Zidar. Ljubiša Ristićet a szabadkai színház koncepciójáért részesítették különjutalomban, amit Ristić visszautasított. (G)

BELGRÁDI RÖVIDFILMFESZTIVÁL — Március 27-e és április 1-je között megtartották Belgrádban a 34. rövidfilmfesztivált. Ládi István, a Magyar Szó kritikus a következőképpen értékelte az elmúlt évi produkciót: „... az idei versenyműsor nem volt jobb, mint a korábbi fesztiválok, de meg kell jegyezni, hogy észrevehetően kiegyensúlyozottabb volt. Az idén is szerepelt 10–15 jó film, de egyik sem emelkedett ki. Az évi produkció nagyságához mérten ez nem sok, mégsem kellene borúlátónak lenni, mert (...) biztató jelek is észlelhetők voltak a fesztiválon. Számos tehetségesnek ígérkező elsőfilmes mutatkozott be. A legtöbb filmet jellemző csökkent művészi igényesség mellett akadt néhány olyan film is, amelynek alkotóját a szokványostól eltérő kifejezőeszközök és formák érdeklik. Látásmódjuk modernebb, művészi érzékenységük korunkhoz mérten a jövő felé orientálódik”.

A fesztivál legjobb dokumentumfilmjét Nikola Babić (*Az esztelen és az esztelenség emlékeztetője*) és Stjepan Zaninović (*Doktor Miloš Šanko úgye*), a legjobb animációs filmet Boris Matas (*Elliot úr utazása*), a

legjobb kisjátékfilmet Miloš Radović (*K. K. ezredes hirtelen halála*) készítette. A kísérleti filmek között Slobodan Mičić *Kortárs*, a minifilmek közül pedig Zdravko Barišić *Alkalmazkodás* és Predrag Pantović *Igazság* című alkotását díjazták. A forgatókönyvért Tonko Markovićet és Nenad Puhovskit (*Bucan triptichon*); az operatőri munkáért Dragoslav Mitrovićot (*Újra a felhők között és Studenica, 1986. május 18.*), valamint Karmelo Kursart (*Szép hazánk*), a zenéért Alfi Kabillót (*Az esztelen és az esztelenség emlékeztetője*), a leg-sikeresebb debütálásért pedig Vladimir P. Petrovićot (*Gyerekem lesz*) és Dragan Veselinovićot (*Az erdők meghalnak másodpercenként 24 képből*) részesítette elismerésben a rövidfilmfesztivál bírálóbizottsága.

SLAVKO GORDIĆ A VAJDASÁGI IRÓEGYESÜLET ÚJ ELNÖKE — Bányai János, a Vajdasági Íróegyesület elnöke mandátumának letelével, április 16-án az íróegyesület elnöksége tirkos szavazással Slavko Gordićot választotta meg az elnöki tisztségre az elkövetkező egy éves időszakra.

MAGYARORSZÁGI IRÓK BELGRÁDÉBAN ÉS ÚJVIDÉKEN — A magyarországi íróküldöttség tagjai: Cseres Tibor, a Magyar Írók Szövetségének elnöke, Vujicsics Sztoján és Turczy István április végén Belgrádba látogattak, ahol együttműködési szerződést írtak alá a Jugoszláv Írószövetséggel. Az íróküldöttség Újvidéken is járt, ahol ellátogatott a Vajdasági Íróegyesületbe, az Újvidéki Rádióba és a Forum Könyvkiadóba. Az íróvendégek Belgrádban és Újvidéken irodalmi estet is tartottak.

A MAGYAR TELEVÍZIÓ VENDÉGMŰSORA — Az Újvidéki Televízió múlt évi vendégeskedését viszonozza április 24-én, ugyancsak egész napos műsossal, a Magyar Televízió. Gondos válogatás jellemez-

te a hétórás adásnapot, amelyben helyet kaptak művészeti műsorok is: láthattuk Móricz Zsigmond *Koldus Napoleon* című novellájának tévéváltozatát Szőnyi S. Gábor rendezésében, majd a Földesi József riportja nyomán Mihályfy Sándor rendezésében készült *Bujdosó András számonkérése* című tévéfilmet, a kitűnő Kállai Ferencsel a főszerepben. Az est folyamán Petőfi verseiből is hallhatunk egy húszperces összeállítást Latinovics Zoltán, Domján Edit, Major Tamás és Óze Lajos tolmácsolásában. Az újvidéki vendégszereplés érdekessége, hogy a Magyar Televízió *Abalak* című műsora először jelentkezett külföldről, s hogy egyszerre láthatta mindkét tévé közönsége. A másik érdekesség, hogy a *Bujdosó András számonkérését* a vajdasági nézők hamarabb láthatták, mint a Magyar Televízió közönsége.

A kölcsönösségi alapon történő további műsorcserékről és a két televízió közötti kapcsolatok bővítéséről együttműködési szerződést írtak alá a stúdiók képviselői.

VELIČKOVIC HERDER-DÍJA — Vladimir Veličkovičnak ítelték oda a Herder-alapítvány idei képzőművészeti díját. A Herder-alapítvány 1964-ben jött létre. A nemzetközi szakemberekből álló zsűri a díjat évente azoknak a művészeknek és tudósoknak ítéli oda, akiknek munkássága kelet-európai és délkelet-európai viszonylatban jelentős, kiemelkedő.

KONTRA FERENC ÉS TÚRI GÁBOR KAPTA A SINKÓ-DÍJAT — A Sinkó-díj bírálóbizottsága (Harkai Vass Éva — elnök, Juhász Erzsébet és Purger Tibor) az 1986. évi Sinkó-díjat Kontra Ferencnek és Túri Gábornak ítélte oda. A zsűri szerint Kontra Ferenc az irodalmi életben való folyamatos és sokoldalú jelenlétével, Túri Gábor pedig értékes műfordításaival és műfordítás-kritikái-val érdemelte ki a díjat.

VITKAINÉ KOVÁCS VERA VENDEGSZEREPLÉS-SOROZATA —

Vitkainé Kovács Verának, az újvidéki Szerb Nemzeti Színház operanékesnőjének az idei zenei évad fellépéseinek, vendégszerepléseinek sokasága miatt marad emlékezetes. Fellépett a spliti Horvát Nemzeti Színházban a *Faust*-ban és a *Traviatá*-ban, Ljubljanában a Don Carlosban, Bukarestben az Aidát énekelte, és Moszkvában is nagy sikerrel szerepelt. Április 3-án Budapesten a Magyar Állami Operaházban Leonoraként a *Trubadúr*-ban lépett fel. Budapesti vendégszereplése azért is nagy jelentőségű, mert első ízben énekelte az újvidéki Szerb Nemzeti Színház szólistája a Magyar Állami Operaházban.

ANTIK PORTRÉK — A Belgrádi Nemzeti Múzeumban április végén archeológiai kiállítás nyílt, amelyre a rendezvénynek helyet adó intézmény mellett a Szkopjei Múzeum és a ljubljana-i Nemzeti Múzeum, a zágrábi és a spliti Archeológiai Múzeum szervezésében került sor. Az *Antik portrék* címet viseli a kiállítás, melynek keretében 106 kő- és bronzportrét állítottak ki, valamint mintegy 150 pénzérmét.

A tárlat az antik kultúra hazánkban fellelhető emlékeinek gazdagságát prezentálja, s bemutatja a portrék alakulásának történetét a hellén kortól a római és a késő antik koron át a kora bizánci stílusúakig.

JUGOSZLAV ÍRÓK MŰVEI KÜLFÖLDÖN — A Jugoszláv Szerzői Jogvédő Iroda kimutatása szerint 1945-től 1986 végéig jugoszláv írók tollából kb. 3000 mű jelent meg külföldön. Európában 2700 alkotás, Ázsiában 150, Észak-, illetve Dél-Amerikában 20—20, Afrikában kb. 10 jugoszláv szerző műve látott napvilágot. Érdekes, hogy 1948-ig a külföldön megjelent jugoszláv alkotások száma növekedett, 1948-ban csökkenni kezdett, s 1952-ben érte el a mélypontot: mindössze egy jugoszláv mű került a külföldi olvasók kezébe. Ettől kezdve ismét növekszik a külföldre jutott jugoszláviai művek száma. 1967-ben már 116 alkotás jele-

nik meg, a rekordév pedig 1983, amikor 130 jugoszláviai mű jelenik meg külföldön idegen nyelveken. 1984-től kezdve ismét csökken a számuk, tavaly pedig 108 jugoszláv alkotás volt található a külföldi könyvpiacokon. A legtöbbet a Szovjetunióban fordították jugoszláviai írók műveit, az említett időszakban 538-at. Csehszlovákiában 532, Magyarországon 231, az NSZK-ban 229, Lengyelországban 203, az NDK-ban 148, Bulgáriában 128, Olaszországban 124, Romániában 102, Franciaországban 98, Ausztriában 87, az Egyesült Államokban 34, Nagy-Britanniában 67, Svájcban 46, Görögországban 33, Kínában 32, Svédországban és Dániában 29—29, Törökországban 31, Finnországban és Japánban 17—17, Spanyolországban 16, Norvégiában 13, Indiában 12, Kanadában 11, Portugáliában 8, Kubában és Egyiptomban 6—6, Belgiumban és Venezuelában 4—4, Brazíliában, Argentínában és Mexikóban 3—3 jugoszláv eredetű mű jelent meg. Az írók közül Ivo Andrić áll a felsorolás élén. Tőle ugyanis az elmúlt 41 évben 213 mű jelent meg idegen nyelveken. Követi őt Miroslav Krleža 124 alkotással, utána Branislav Nušić következik (76), majd Miodrag Bulatović (69), Branko Ćopić (61), Ivan Cankar (46), Meša Selimović (38), Dobrica Ćosić (37), Mihailo Lalić (34), Danilo Kiš (33), Vasko Popa (29), Miloš Crnjanski (28). Desanka Maksimovićnak, Branimir Šćepanovićnak, Anton Ingoličnak és Ela Perocinak 27—27 műve jelent meg külföldön, Grozdana Olujićnak 26, France Bevknek 25, Ćiril Kosmačnak 24, Ćerih Košnjak 21, Beno Zupančičnak 19 alkotását jelentették meg idegen nyelveken. Tizenhét művét adták ki külföldön Oskar Davičonak, Bora Stankovićnak, Ranko Marinkovićnak, Vladimir Nazornak, Jara Ribnikarnak és Dragoslav Mihailovićnak. P. P. Njegoš és Stevan Sremac 16—16 művel szerepel a jegyzéken. Tizennégy művét jelentették meg idegen nyelven Prežihov Vorancnak és Borisz Visinszkinak, Szlavko Janevszkinak 8, Blazse Koneszkinak, Bozsijn Pavlovszkinak és Koszta Ra-

cinnak 7—7 könyvét adták ki külföldön. Négy-négy műve jelent meg idegen nyelven Zsivko Csingónak, Mateja Matevszkinak és Aco Sopovnak.

T. L.

MIROSLAV ANTIC TALÁLKOZÁSA RADNÓTI MIKLÓSSAL — A Most című, Mosztárban megjelenő irodalmi folyóirat 1986. október—decemberi, 64—65. száma Draško Redep Miroslav Antićtyal készített interjúját közli, melyben Miroslav Antić elmondja, hogy a Radnóti Miklóssal való találkozása életének sorsdöntő fontosságú eseménye volt: „Ezerkilencszáznegyvenégyben, a felszabadulás előtt két hónappal szüleimmel együtt Pancsován tartózkodtam. Ott láttam egy csapat magyar katonát, akik megkínzott, meggyötört zsidókat tereltek maguk előtt. Valahonnan Homolje vagy Žagubica gyűjtőtáboraiból jöttek, szánalmasan vonszolták magukat a pancsovai Almási úton. Akkor tudtam meg, a házunk előtt, hogy édesanyámnak Melaniának volt még lekvárja. Bizonyára karácsonyra tartogatta. Azok a szerencsétlenek mohón itták a tejet, vagy bármit, amit az asszonyok odanyújtottak nekik. A kiéhezettek, félholtak közt voltak olyanok, akik a helyszínen rögtön meghaltak. Az egyik rabruhás bement a kapunkba. Ő is Borból tért vissza, alig állt a lábán. Anyám egy üveg baracklekvárt adott neki, pedig mi sem ettünk lekvárt már hónapok óta. Az az ember magyarul beszélt, átadott egy Avala blokkot anyámnak, aki azt mondta, magyar költő járt nálunk. Sok év múltán tudtam csak meg, hogy a híres Radnóti Miklóssal találkoztam. (...) A rabok hosszú, szomorú sora, amelyet gyerekként a kapunkból láttam, álomban gyakran visszatér. Olyankor én megyek szüntelenül a vesztőhely felé. (...) Hogy mi történt a jegyzetfüzettel? Anyám nekem adta. Rosszul bár, de még olvasható volt, sok évvel a háború befejezése után is, azután, hogy Radnóti a ki-

éhezett, beteg, félholt rabok százával, ezrével együtt sáros utainkon vonszolták. Homolje felől, valahova Bácskába, majd Magyarországra, Győr környékére, úgy gondolom. Pesten a Fészek Klubban átadtam a noteszt Radnóti feleségének. És ő, az egész gyülekezet előtt, felindultan kezét csókolt nekem. Ez rettenetesen kellemetlen volt számomra. Soha senki nem csókolt még nekem kezét, s azt hiszem, nem is fog soha. Radnóttal elmentünk egymás mellett. Másként mint Andrićtal. De még ma sem tudom elfelejteni saját tehetetlenségem: hogy gyerek fejfel nem tudtam segíteni költőtársamon, és hagytam, hogy a hideg, októberi sodrás magával vigye, hogy végérvényesen eltűnjön. Ma sem tudom megbocsátani magamnak. (...) Ma sem tudom megbocsátani magamnak, hogy 1944 végzetes őszén, a pancsovai utcán nem voltam egy kicsit öregebb, hogy nem

tudtam, ki az a Radnóti Miklós, s hagytam, hogy egy költőt kivégezzenek. Csak néhány lépést kellett volna megtennem, megmenthettem volna őt. Elment mellettem, és én nem segítettem neki, sehogyan, semmiben. Kísért a gondolat: ha nem lettem volna akkor tizenkét éves... Talán segíthettem volna... Bárcsak sejtettem volna, hogy kicsoda, bárcsak hagytam volna, hogy bemenjen a házba, hogy leüljön, hogy folytassa magyarul elkezdett beszélgetését, bárcsak megakadályoztam volna, hogy visszamenjen a menetelő rabok sorába... Radnóti meggyógyult volna, és most minden rendben lenne. Az elcsigázott raboknak nem volt számuk, neki sem, s aki kidőlt a sorból, elveszett, azonnal megölték. Radnótinétől később megkaptam egyik könyvét, ajánlással, Svetlanánál maradt az is, Prévert nekem címzett könyveivel együtt."

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Bosnyák István: „Lehetetlen” kapcsolatok „lehetetlen” időkben
(*Jegyzetek a XIX. századi horvát folyóiratok magyar és magyar—horvát anyagáról, II. rész*) 645
Sebők Zoltán: Freud és a mítosz (*esszé*) 653

In memoriam Dobó Tihamér

- Pap József: Könnyek közt (*vers*) 658
Koncz István búcsúbeszéde 660
Tolnai Ottó: Hajrá, Ecset! 661
Deák Ferenc: A kilismerhetetlen útitárs 685
Bela Duranci: A fölborzolt tollú madár üzenete 694
Bicskei Zoltán: „... kis akcentussal megtámasztva”

IRODALMI MÚZEUM

- „Egy ember élete” (Kassák Lajos nyilatkozata a Bácsmezei Naplóban) 698

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- P. Nagy István: A kétesse vált történet (Holti Mária: *Ezer zizezés*) 701
Takács Miklós: A kanizsai község régészeti leleteinek első áttekintése (Szekeres László: *Kanizsa múltja a régészeti leletek fényében*) 703
Papp György: A szerelem freudi nyelvén (Bernáth Béla: *A szerelem titkos nyelvén*) 705
Csányi Erzsébet: Paradoxonok abszurd tornya (Elias Canetti: *Káprázat*) 710
Veszteg Ferenc: Magaserotika (Mani Madhukar: *Kamatantra, a szerelemjártasság művészetének tolmácsolása*) 713
Bálint István: A külpolitika mint érdekes olvasmány (Miloš Mičić: *Nemzetközi témák*) 715
Sebők Zoltán: A nihilizmus kihívása (Mihailo Đurić: *Izazov nihilizma*) 717

Gerold László: A színhátszás történetének életvonala (Székely György: *A színháték világa*) 718

Színház

Gerold László: Bloody Mary — Marica grófnő 720

Képzőművészet

Bela Duranci: Zdravko Mandić retrospektív kiállításáról 724

KRÓNKA

Színházi fesztiválok (Sterija Játékok; A Vajdasági Színházak 37. találkozója; Jugoszláv színházak fesztiválja); Belgrádi rövidfilm-fesztivál; Slavko Gordić a Vajdasági Íróegyesület új elnöke; Magyarországi írók Belgrádban és Újvidéken; A Magyar Televízió vendégműsora; Veličković Herder-díja; Kontra Ferenc és Turi Gábor kapta a Sinkó-díjat; Vitkainé Kovacs Vera vendégszereplés-sorozata; Antik portrék; Jugoszláv írók művei külföldön; Miroslav Antić találkozója Radnóti Miklóssal 728

Számunkat Dobó Tihamér munkáival és a róla készült fényképekkel illusztráltuk. A portrékról Dormán László készített fölvételeket.

A 611. oldalon Maurits Ferenc szövegrajza

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat — 1987. május. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić utca 1., 021/611-300, 51-es mellék. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. Főszerkesztői fogadóóra csütörtökön 11-től 13 óráig. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 1500, fél évre 750. Egyes szám ára 150, kettős szám ára 300 dinár; külföldre egy évre 3000, fél évre 1500 dinár. Külföldön egy évre 12 dollár, fél évre 6 dollár. Diákok és egyetemisták csoportos előfizetése egy évre 1000 dinár. — Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken. YU ISSN 0350-9079